ناڕەزایەتییەکانی عیراق بەرەو کوێ و ئەگەرە مەترسیدارەکان … هەژێن

هەژێن
13ی نۆڤەمبەری 2019

ئەوەی داخوازییەکانی خەڵکی ناڕازی ڕەوان و ئەوەی کە پێویستە ناڕەزایەتی خەڵک دژی کۆمپانییەکان و فەرمانداریی و پارتییەکان پشتیوانیبکرێن، بۆ من وەک ئەلف و بێی خەبات و ئەرکی شۆڕشگەرانەیە. بۆ ئەوەی لێکدانەوەی دیکە بۆ گومان و بۆچوونەکانی من نەکرێت و کەسانی هەستەکی و سۆزەکی ناهوشیار نەکرێنە دەریچە بۆ هەڵڕشتنی تووڕەیی خۆیان، بە پێویستی دەزانم ئەوە بڵێم لە خۆنیشاندانەکانی (الساحة التحرير) ساڵی 2012 تاکو ئێستا و بە دیاریکراوی لە 3ی ئۆکتۆبەری 2019 تاکو ئەم ساتە هەموو ڕۆژ زیاتر لە 16 سات لە کاتی خۆم بۆ پشتیوانی ناڕەزایەتییەکانی عیراق و هاوکات دژی هێرشی لەشکری دەوڵەتی تورکیە بۆ سەر ڕۆژاوا تەرخانکردووە و تەنانەت ل□ نێو ڕێپێوانەکانی پشتیوانی ڕۆژاوا، پلاکارتەکەم دوو بەشە، بەشێکی پشتیوانی لە ناڕەزایەتییەکانی عیراق و بەشێکی هاوپشتی بۆ خەڵکی جەنگزەدەی ڕۆژاوا.

بێجگە لەوەش بەردەوام لە بواری تەکنیک خەریکی کۆمەککردنم بە گرووپ و پەیجە عەرەبییەکانی تایبەت بە خۆنیشاندانەکان و ڕابوونی خەڵکی خوارووی عیراق، بەتایبەت ئامادەسازیی و کۆکردنەوەی کۆمەك بۆ کاتی بڕانی یەکجارەکی ئینتەرنێت و بەستنی پردی پەیوەندی ئینتەرنێتیی لە ڕێگەی تێلەفۆن لە ئۆروپا، تاکو دەگاتە ڕێنێوینی چۆنیەتی خۆپاراستنی چالاکانی ڕابوونەکە و ناردنی ئەو توول- ئامرازانەی کە بۆ شکاندنی فیلتەری سەر سایت و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان پێویستە بەکارببرێن. خوێنەری هێژا تکادەکەم، ئەم پێشەکییە بە خودنمایی مەبینن، بەڵکو وەڵامە بەو کەسانەی ناسیونالیست-بوون بە پشتیوانی خەڵکی ڕۆژاوا لێکدەدەنەوە و نا- ناسیونالیست-بوون بە پشتیوانی سۆزەکیی خۆنیشاندانەکانی عیراق لێکدەدەنەوە و لەژێر ئاڵای ” اللە أکبر” کەوتەکە هەلەکە سەما!

ڕاستی من لە ساڵی 2012 تاکو ئێستا بەردەوام ڕادیکاڵبوونەوەی

بزووتنو نازییکان و خ-جیاکردنو ل پارتییکان و گنجبوونی [گنج-بوون ب واتای زرینبوونی لاوان] بزووتنوکان دبینم. ئوان هموو شایانی دخشی و دستخشیکردن و پشتیوانیکردنن. بام هاوکات پویست ئو وت ناسیونالیستیی عیراقییش ببینین، ل ل باشترین باردا (نیشتمان و گل)چیتییکی حشع بسری زا، بام بداخو زر جار درووشمکان بو یسیزم و سووکایتیکردن و دمارگرییکی ترسناک ملدنن. سرباری ئوش ناتوانم، بس لبرئو هیان دستبرداری پشتیوانی و کمکیی ئنارشیستانی خم ب بزووتنو خخیی و نا امیاریی و ناحزبییکانی عیراق ببم.

بپچوانی پپاگندی ناسیونالیستکوردکان و سلفیی پ-ئران و پ سعودیکان، سرتای ئکتبری 2019 نازایتییکان ل بغداد خبخیی تقینو و دندرانیان “دستی درکی” و “وت شیع و سونن”کان نبوون، بکو سووکایتیکردنی پلیسکانی دوت بوو ب درچوانی بکاری دانشگکان و ئو بوو ب چخماخی تقینوی نازایتیی پنخواردووکانی خک، ک پشتر (هنانی داعش ب پلان و سیناریی هز داگیکرکانی عیراق ل بهاری 2014) بوو ب هی دامرکاندنوی ئو بزووتنو بهزی، ک سرتای سای 2013 فرمانداریی مالیکی و هزکانی سوپا و پلیسی دوتی بچکهنابوو و تنانت نازیان ئامادی دستنیشانکردن و ناردنی نونر ب لای فرمانداریی نبوون و دیانگوت “خکی لسر شقام و لنو میدانی شارکانن، ئم نونرمان نیی و خک خی نونری خیتی و ئگر مالیکی و فرماندارییکی برانبر خکی اپیو نیازیان پاک، دتوانن بن ئو شونان و لتک خک گفتوگبکن/کوتنبکن“.

وک گوتم بزووتنوک خخیی و وک هر بزووتندوکی دیکی خخیی جماور ل سراپای تمنی دوت. بام هاوکاتیش نبوونی خکخستنی جماوریی لنو گرووپ و کخراو جماوریی ئاسیی و نانوندییکان و هاوکات نوندییبوونی خنیشاندانکان و نگرانیان ب خکخستنی جماوریی و کمایتیی چین و توژ ندار و بدستاتکانی کم، وک پاژنی ئاشیل زمین و کلنی ب هژموونکردنی خشکیی هز امیاریی ناسیونالیستیی و دستاتخواز نوخییکان و هوی تکدرانی هز درکییکانی وک سلفیی لاینگرکانی ئران و تورکی و سعودی و هر ئاوا بکرگیراوانی هز هاوپیمان داگیرکرکان درووستکردوو.

یەکێکی دیکە لە پاژنە ئاشیلییەکانی خۆنیشاندانەکان خۆشباوەڕییە بە پەیوەستبوونی هێزە سەرکوتکەرەکانی دەوڵەت [پۆلیس و سوپا]. هەرچەندە دەکرێت و درووستە بە پەیوەستبوونی ئەوان دەخۆش بین و پێویستە بە بەردەوامی ئەو هێزانە بە پەیوەستبوون و تەقەنەکردن بانگەوازبکەین و بگەڕێنەوە بە ناو بەرەی خەڵک. بەڵام پەیوەستبوونی ئەوان وەک هێزی چەکدار و مانەوەیان وەک هێزی چەکدار و بڕیاردەر، گەورەترین مەترسییە بۆ سەر داهاتووی خۆنیشاندان و ڕابوونەکە، ئەوەش لەبەر چەند هۆ:

- لە ئەنجامی ئەزموونگیریی دەوڵەت و فەرمانداریییەکان لە ڕابوونەکانی باکووری ئەفریقا و خۆرهەڵاتی ناوین 2010 – 2013 دەوڵەتانی ناوچەکە بۆ پشتیوانی و پلانی زلهێزەکان بەتایبەت سوپای میسر کە بەجگە لە دەزگەیەکی سەرکوتگەر و ئامرازی کودەتا، هاوکات پڕۆژەیەکی ئابووریی کۆمپانییەکانە و ڕاستەوخۆ لە دەوڵەتی ئەمەریکا ملیۆنان کۆمەك وەردەگرێت.
- هەر ئاوا، دەستەکانی پشتپەردە لە نێو ڕابوونی خەڵکی تونس توانیان بۆ یەکەم جار ئاڵای دەوڵەت بکەنە ئاڵای خەڵکی ناڕازی و وەک تاعوونێکی ڕامیاریی لە تونس تاکو ئەمەریکای باکووری گرتەوە و خەڵکی ناڕازی ئەو ئاڵایە بەرزدەکاتەوە، کە لەژێر ئەو و بەناوی پاراستنی ئەو دەکوژرێت، ئەوەش تایبەتمەندیی سەردەمی ئاژاوەیە و چەوساوان دەبنە شەکێنەری ئاڵای سەروەریی چەوسێنەرانی خۆیان، بەتایبەت لە عیراق کە ئاڵاکەی زیاتر لە ئاڵای دەوڵەت، سیمبولەی ملهوڕیی ئایینی و یەزدانی لەسەرە و بەس لەلایەن کەسانی ناهوشیار ناشەکێتەوە و لە خۆ ناپێچرێت، بەڵکو تەنانەت ئەو چەپانەش کە لە سەرەتای دەهەی نەوەدی سەدەی ڕابوردوو بە ئەنتی-ئایین و ئەنتی-ئیسلام دەرکەوتن، کەچی ئێستا چوونەتە ژێر هەژموونی ئەو ئاڵایە و دەیشەکێننەوە. هەڵبەتە ئەوەش بەڵام، سەرنجەکەی من لەسەر هەڵگرتنی ئاڵای "اللە اکبر" لەلایەن چەپ بەس لەو لایەنەوەیە، کە ئەوان وەک ئەنتی-ئیسلام دەرکەوتن و شانازی گەورەیان دژە-ئیسلام-بوون و دژە-ئایین-بوون بوو، کەچی ئێستا وەک هەر ئیسلامییەکی دیکە چوونەتە ژێر ئەو ئاڵایە و دەیشەکێننەوە و لە خۆیانی دەئاڵێنن و بەشانی خۆیان دەدەن.
- بە ئاشکرا زۆرێک لە درووشمەکان و تاکو ڕادەیەک ئاراستەی ڕابوونەکە بەرەو بانگەوازکردن بۆ سیستەمی دیکتاتۆریی سەرککۆمار وەک تورکیە و جێگرتنەوەی سیستەمی پارلەمانی بە سیستەمی سەربازیی و جێگرتنەوەی پارتییەکان بە تاکپارتیی و

دیکتاتۆریی سەرۆک ملدەنێت. بە بۆچوونی من، ئەوەش دوو هۆکاری هەن: یەکەم خەڵکی عیراق بەهۆی نائومێدبوون لە گۆڕانی پۆزەتیڤ، سیستەمە تاکپارتیی و سەرۆککۆمارییەکەی بەعس و سەددام بە باشتر دەزانن و خۆزگە دەخوازننەوە بە تایبەت عەرەبە سوننەکان. دووەم بە ئاشکرا دەوڵەتی تورکیە لە ڕێگەی سەلەفییە سوننەکان و تورکمان-زمانە ناسیونالیستەکان خەریکی سەرنجڕاکێشانی خەڵکە، لەوانەیە هەوڵدان بە نەژێندکردنەوەی ڕێستورانتی تورکی بە پارە و کۆمەکی دەرەکیی لە ڕێگەی ژنەکی دانیشتووی هۆڵەندە، ئەوەش پێچەوانەی درووشمەکانی سەرەتا "برە برە ایران برە، برە برە ترکیە برە برە، برە برە سعودیە برە، …" خەریکە بە خشکەیی تێکەڵەیەک لە سیستەمی سەدامی-ئەردۆغانی دەکرێتە خواست و خەونی خەڵک.

لە بەرئەوە، بە بۆچوونی من، دەستە دەستە پەیوەستبوونی هێزە چەکدارەکانی دەوڵەت و مانەوەیان وەک هێزی چەکدار لە نێو بەرەی خەڵک، سێ ئەگەری مەترسیداری هەن:

یەکەم: ئەوەی بەکرێگیراوانی کۆماری ئیسلامی ئێران لە ڕێگەی ناردنی پۆل پۆلی هێزەکانی پۆلیس و سوپا، ناڕازییان بەناو و پاگەندەی پاراستنی "سەروەریی یاسا و دەوڵەت" بکاتەوە بە پارێزەری فەرمانداریی، وەرای ئەوەش حزبالله لە ئێران وەک ئاکپارتیی لە تورکیە و بنەماڵەی آل السعود لە سعودیە ئارەزوومەندی هەڵوەشاندنەوەی سیستەمی پارلەمانییە. بەو جۆرە بە زاڵکردنی سوپا و کودەتایەک بەسەر فەرمانداریی ئێستا بە ڕزگارکردنی هەژموونی شیعەگەرایی خۆی لەسەر فەرمانداریی و سازدانەوەی دەست و پەیوەندەکانی خۆی لە نێو فەرماندارییەکی سەربازیی بە خواست و پشتیوانی خەڵکی ناڕازی، کە دەتوانێت بە ماوەیەکی زۆر درێژ خەڵک نائومێدبکات و مەترسی سەرهەڵدانەوەی بزووتنەوەی ئاوا خۆبەخۆی دووربخاتەوە.

دووەم: هەوڵدانی سێکوچکەی تورکمانە ناسیونالیستەکان – سەلەفییە پڕۆ-ئاکپارتیی و پڕۆ-سعودییەکان – لایەنگرانی دەوڵەتی سوننەی ئیسلامی عیراق وەک ئامانجی پاشرەوانی عیزەت-دووری بۆ سیستەمێکی تاکپارتیی، سەرۆکایەتیی و سەربازیی لە چەشنی سەردەمی بەعس.

سێیەم : هێزە داگیرکەرەکانی هاوپەیمانان وەک گۆڕانەوەی عیراق بە ژێر دەستی خۆیان و لێدان لە پێگە ئایینی و سەربازیی و ئابوورییەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران، بە تایبەت پاش ئەوەی کە

ئامادەیی سەربازیی ئەوان بەتایبەت ئەمەریکا لە عیراق تێکشکا و هەر ئاوا ئەوەی کە تێکشانی سیستەمە پارلەمانییە پووپەییەکەی* نەیتوانی سنووردارکەری هەژموونی میلیشیا شیعەکانی پڕۆ-کۆماری ئیسلامیی ئێران بێت. ئاوا وەرگەڕانێک لە عیراق بەس بە ئەوان قازانجی نییە، بەڵکو بە ئیسرائیل و پڕۆژە ئابووریی و سەربازییەکانی.

بەکورتی لەم ساتەدا عیراق وەک نەچیرێکی بریندارە لە نێوەندی کۆمەڵێک ئاژەڵی گۆشتخۆر و هەر یەکە هەوڵی یەکەم و تەواو قەپاڵگرتنی خۆیەتی. ڕامیارە عیراقییەکان بەتایبەت لەبییەکانی نێو پارلەمان، کە لە پشت پەردەوە خەریکی ئاراستەکردنن و پڕۆپاگەندەکانی دەستگیرکردنی مالیکی لە سەفارەتی ئەمەریکا و ڤەدیۆ مژدەبەخشەکانی نێو ناوچەکەی سەوز و بەڵێن و هەر ئاوا ناتوانامانەوەی ناڕازییان لە گۆڕینی ڕابوونەکە لە ڕابوونی ڕامیارییەوە بە ڕابوونی کۆمەڵایەتیی و پێکهێنانی گرووپ و ڕێکخراوە جەماوەریی و کۆمەڵایەتییەکان وەک تان و پۆی ڕێکخستنی سەربەخۆ و خۆخۆیی خەڵکی ناڕاز و خۆسەریی کۆمەڵایەتیی، کە بەڕادەی کەم ئەگەر نەتوانێت سیستەمی خۆبەڕێوەبەریی گەلیی و دێمۆکراسی ڕاستەوخۆ بخاتە شوێنی سیستەمی ئایینی و خێڵەکیی و پارتیی و پارلەمانیی و سەربازیی، خۆ دەتوانێت ئەوانە لاوازبکات و بیانخاتە ژێر فشاری داخوازییەکانی خەڵک.

ئەو شتانەی لە سەرەوە ئاماژەدران، هەموو ئەگەرن و بەداخەوە بەڕادەیەک نیشانەکانیان دەرکەوتوون و زۆرینەی خەڵکی ناڕازیی هەم بە هۆی دەرگیربوونی هەر ساتە و هەر ڕۆژەی خۆنیشاندان و مەرگ، هەم بەهۆی نەبوونی ئەزموونی خەباتی جەماوەریی و کۆمەڵایەتیی و تێکشانی ئابووریی لە عیراق، توانای دیتن و دەرککردنی ئەو مەترسییانەی نییە، کە ڕۆژ بە ڕۆژ بەهۆی بەردەوامیی ناکامی خۆنیشاندانەکان و زەمینەسازبوون بە دەستە شاردراوە ڕامیاریی و ئابووریی و سەربازییەکان و هەر ئاوا ماندووبوون و نائومێدبوون، بە ئاسانی ئەگەری ڕوودانی ئەو مەترسیی و هەوڵە نیوخۆیی و دەرەکییانە زیاتر دەبێت.

بە نموونە پاش زیاتر لە مانگێک خۆنیشاندانی بەردەوام و خوێنڕژان و قوربانیدان و برسیەتی و ماندووبوون، تاکو ئێستا نەتوانراوە مانگرتنێکی گشتیی و سەرتاسەریی وەک گوشاریی ئابووریی بە سەر فەرمانداریی عیراق و کۆمپانییەکانی هاوپەیمانان بەکاربرێت؛ نەتوانراوە گرووپە خۆجێییەکان و ڕێکخراوە جەماوەریی و

کۆمەڵایەتییە سەربەخۆکان وەک ئەڵتەرناتیڤی پارتییەکان پێکبهێندرێن و نەتوانراوە لە ئەڵتەرناتیڤی سیستەمی پارلەمانیی و تاکپارتیی و سەربازیی بیربکرێتەوە؛ نەتوانراوە لە ئەڵتەرناتیڤی بیرۆکراتیی دەزگەکانی دەوڵەت بیربکرێتەوە و زۆر شتی دیکە …

هەڵبەتە پێویستە ئەوەش بگوترێت، تاکو ڕادەیەک هێشتا درەنگ نەبووە و بوار و ئەگەری ڕادیکاڵبوونەوەی خۆنیشاندان و ڕابوونەکە بەرەو ئەڵتەرناتیڤ ماوە. ئەوەش لەلام هۆکاری سەرەکیی نەبوونی ڕەوت و ئاراستەی دژە-باو و ڕادیکاڵنەبوونەوە بەرەو سیستەمێکی ئەڵتەرناتیڤ بە زاڵیی و ئامادەیی ئاوەزیی و هۆشیی هێزە ڕامیارییەکان دەگەڕێتەوە، کە لە سوننەی ناسیونالیست و شیعەی عیراق-گەرا تاکو دەکاتە حشع بوونیان هەیە و کەسی هوشیار بە ئاسانی دەتوانێت درووشم و داخوازییەکانی ئەوان بناسێتەوە و ئەوە ببینیت، کە چۆن ئەو زاڵییە ئاوەزییەی ناسیونالیستەکان لە پان-عەرەبی تاکو پان-عیراقی بووە بە بەربەستی سەرەکی لە بەردەم ڕادیکاڵبوونەوەی ڕابوونی خۆخۆیی خەڵک و سێبەری نەگریسی ئەوان بووە بە تەلسیمی مردووان بەسەر زیندووانەوە.

بە کورتی و پوختی، بزووتنەوەی خۆخۆیی خەڵکی ناڕازی 2012 – 2019 عیراق لەسەر دووڕیانی: (ملکەچکردنەوە بە چەوسێنەران لە ڕێگەی کودەتای سەربازیی و سیستەمی تاکپارتیی و سەرۆککۆماریی) یان (رادیکاڵبوونەوە و شکاندنی دوا قاوخەکانی سیستەمی ڕامیاریی و گۆڕینی خۆنیشاندانەکان بۆ مانگرتنی گشتیی و سەرتاسەریی و گۆڕینی ڕابوونی ڕامیاریی بۆ ڕابوونی کۆمەڵایەتیی و هەنگاونان بۆ پێکهێنانی گرووپ و ڕێکخراوە جەماوەریی و کۆمەڵایەتییە ئاسۆیی و سەربەخۆکان وەک تان و پۆی خۆسەریی کۆمەڵایەتیی و یەکێتیی کۆنفێدرالیستیانەی خۆسەرییە ناوچەیی و هەرێمییەکانی گشت ناوچەکانی عیراق و کۆتاییهێنان بە زاڵیی شیعە لەسەر سوونە، سوونە لەسەر کورد و کورد لەسەر تورکمان و ئاسووریی و ..تد). ئەگەرنا، سەرەنجام لە گۆڕینی فەرمانداریییەک بۆ فەرمانداریییەکی دیکە، یان گۆڕینی سیستەمی پارلەمانی بۆ سیستەمی تاکپارتیی و سەرۆکایەتی زیاتر نابێت، ئەوانەش شایانی ئەو هەمووە قوربانیدان و وێرانکردنە نیین.

سیماکانی دەربڕینگەرایی لە شیعری سەباح ڕەنجدەردا … ئاری عوسمان خەیات

پێشەکی

ناونیشانی توێژینەوەکە: ناونیشانی ئەم توێژینەوەیە بریتییە لە (سیماکانی دەربڕینگەرایی لە شیعری سەباح ڕەنجدەردا) تێیدا هەوڵدراوە بەشێوەی تیۆریکی و پراکتیکی شوێنپێکانی ڕێبازی دەربڕینگەرایی (Expressionism) لە ئەزموونی شیعری شاعیری ناوبراودا هەڵبگیردرێت.

هۆی هەڵبژاردنی ناونیشانەکێ: هۆی سەرەکیی هەڵبژاردنی ئەم ناونیشانە، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی تا ئێستا لە لێکۆڵینەوەی ڕەخنەی ئەدەبی کوردیدا وەك پێویست لا نەکراوەتەوە لە (دەربڕینگەرایی) وەك یەکێك لە ڕێبازە ئەدەبی و هونەرییەکان و هاوکات شیعری شاعیری ناوبراویش کێڵگەیەکی بە پیتە سەبارەت بە پراکتیزەی سیما و بنەماکانی دەربڕینگەرایی.

گرنگی و ئامانجی ناونیشانەکە: گرنگیی توێژینەوەکە خۆی لەو ئامانجەدا دەبینێتەوە، کە لەپێناویدا دەستی دراوەتێ, ئەویش بریتییە لە دەستنیشانی ئەو سیما و ڕەهەندانەی دەربڕینگەرایی کە لە ئەزموونی شیعریی سەباح ڕەنجدەردا بەرکەڵك خراون، ئەمەش دەبێتە یەکەمین هەوڵی زانستییانەی لەم شێوەی خۆی, کە لەبارەی ڕێبازەکە و شیعری شاعیری ناوبراو بە ئەنجام گەیەندرابێت.

سنووری توێژینەوەکێ: لەپێناو دەستەبەری چوارچێوەیەکی زانستییانە بۆ توێژینەوەکە، ئەوا سنووری کاری ناونیشانەکە پێکهاتووە لە پراکتیزەی دەربڕینگەرایی وەك ڕێبازێکی ئەدەبی لەمیانی کۆبەرهەمی شاعیر (سەباح ڕەنجدەر)دا.

کێشەی توێژینەوەکە: کێشەی ئەم توێژینەوەیە خۆی دەبینێتەوە لە خستنەڕووی پرسیارێکی جەوهەریدا، ئەویش: تا چ ڕادەیەك سیما و ڕەهەندە شیعرییەکانی دەربڕینگەرایی لە ئەزموونی شیعریی سەباح ڕەنجدەردا ڕەنگیان داوەتەوە؟ هەوڵی وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارەش بۆخۆی دەبێت بە ئامانجی سەرەکیی توێژینەوەکە و هاوکات چارەسەری کێشەی توێژینەوەکەش لەخۆدەگرێت.

ڕێبازی توێژینەوەکە: لەپێناو ئەوەی بە شێوەیەکی سیستماتیك توێژینەوەکە بگەیەنین بە ئەنجامی خۆی، پێڕەویمان لە ڕێبازی

(ڕەخنەیی شیکاری) و وەرگرتنی نموونەی دەق کردووە.
پێکهاتەی توێژینەوەکە: بەشێوەیەکی گشتی توێژینەوەکە پێکهاتووە لە پێشەکی و دوو بەشی سەرەکی، کە هەر بەشێك لە چەند تەوەر و لاتەوەرێك پێکهاتووە، ئەویش بەم شێوەی لای خوارەوە:
بەشی یەکەم تایبەتە بە لایەنی تیۆریکیی توێژینەوەکە، کە دوو تەوەر لەخۆدەگرێت. لە تەوەری یەکەمدا کورتەیەك لە مێژووی ڕێبازی دەربڕینگەرایی خراوەتەڕوو و لە تەوەری دووەمیشدا باس لە چەمك و پێناسەی ڕێبازەکە کراوە. بەشی دووەم تایبەتە بە لایەنی پراکتیکیی توێژینەوەکە و تێیدا لەڕێگەی دوو تەوەرەوە گرنگترین بنەماکانی دەربڕینگەرایمان لە چوارچێوەی شیعرییەتی دەقدا لە نموونەی شیعرەکانی سەباح ڕەنجدەردا بەرجەستە کردووە. لە کۆتایی توێژینەوەکەیشدا وێڕای خستنەڕووی گرنگترین ئەنجامەکان، هاوکات لیستی سەرچاوە بەکارهاتووەکان لەگەڵ پوختەی توێژینەوەکە بە هەردوو زمانی عەرەبی و ئینگلیزی خراونەتەڕوو.

بەشی یەکەم
تیۆریزەی چەمکەکانی باسەکە

تەوەری یەکەم/ کورتەی مێژووی دەربڕینگەرایی:

کاتێك لە بەرانبەر وشەیەکی وەك دەربڕینگەرایی (Expressionism) ڕادەمێنین، یەکسەر بیرمان بەرەو لای وشەگەلی وەك (دەربڕین) و (گوزارشت) و هاوشێوەکانیدا دەچێت، بەم پێیەش بێت سەرەتای سەرهەڵدانی دەربڕینگەرایی بۆ مێژوویەکی زۆر دوور دەگەڕێتەوە، چونکە لەوەتەی مرۆڤ خۆی ناسیوە، لە هەوڵی ئەوەدا بووە هەستەکانی خۆی دەرببڕێت و گوزارشت لە بارودۆخ و دەوروبەری خۆی بکات, بەم جۆرە تێڕوانینە دەربڕینگەرایی وەك ((بزاوتێکی هونەری ڕەگی لەنێو قووڵایی مێژوودایە، هەر لە وێنەی سەر دیواری ئەشکەوتەکانی چاخی بەردینەوە بگرە تا بە فۆرمە جیاوازەکانی دەربڕینی هاوچەرخ دەگات.))(بیزیو, 2010، لینك) لەگەڵ ئەمەشدا دەبێت بزانین، ((جیاوازیی سەرەکی لەنێوان دەربڕین لە ژیانی ڕۆژانە و دەربڕینێکی هونەری لەوەدایە، کە لە یەکەمیاندا دەربڕین، ئەرك و پرۆسەیەکی کاتیی جێبەجێ دەکات، بەڵام لە حاڵەتی دووەمدا پشت بە ئەزموونێکی هونەری و ئیستاتیکیی بەردەوام دەبەستێت.)) (راغب، 1977، 137)
لێرەوە وشەکە (ئێکسپریسێنیزم – دەربڕینگەرایی) وەك زاراوەیەکی ئەدەبی و هونەری ((لەگەڵ مێژووی سەرهەڵدانی ڕێبازەکە وەك پێویست و بەو چەشنەی ئێمە لەم ڕۆژگارەدا دەمانەوێت، یەك ناگرێتەوە.)) (ویلیك، 1987، 218) بۆیە پەیدابوون و سەرهەڵدانی دەربڕینگەرایی

وەکو ڕێبازێکی ئەدەبیی دانپێدانراو, بۆ سەردەمێکی نزیکتر دەگەڕێتەوە، لەوەی کە باسی لێدەکرێت، ئەمەش بەوپێیەی پەیدابوون و سەرهەڵدانی هەر ڕێبازێکی ئەدەبی لە پەیوەندیدایە بە ڕێبازەکانی پێش خۆی و پاش خۆی, ئەم پەیوەندییەش لەنێوان ((ڕێبازەکانی پێشین و پاشین یەکجار ورد و زانستییە و بە شێوەی کار و کاردانەوە یان زێدەڕۆیی و یەکسانی کار لە یەکتر دەکەن.))(شمیسا، 2018، 29)

کەواتە دەربڕینگەرایی وەك هەر ڕێبازێکی تری ئەدەبی، لەپڕ و لەناکاو دانەهاتووە و یەکسەر ڕێبازەکەی پێش خۆی نەسڕیوەتەوە، بەڵکو پێبەپێ پێکهاتووە و خۆی لەگەڵ شوێنپێی ڕێبازەکانی پێشیندا گونجاندووە تا ئەوەی بە یەکجاری خەمڵیوە و بوونی خۆی سەلماندووە، دواجاریش بەتەواوەتی جێی گرتووە.(الاصفر، 1999، 7) لەم ڕوانگەوە ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ سەرەتاکانی مێژووی سەرهەڵدانی دەربڕینگەرایی، دەبینین دابڕاو نییە لەو دۆخە کۆمەڵایەتییەی ((سەرەتاکانی سەدەی بیستەم و بەتایبەتیش ساڵانی بیست تا پەنجاکانی ئەو سەدەیە لە ئەوروپا بەشێوەیەکی گشتی…))(عابدین، 2019، لینك) کە ئەم ڕێبازە تێیدا چەکەرەی کردووە، ئەمەش پەیوەستە بەوەی یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی مێژووی هەر ڕێبازێکی ئەدەبی و هونەری بریتییە لەوەی ((بەشێکی گرنگی ئەو گۆڕانکارییانەن، کە دەبنە دەربڕی ئیستاتیکای ئەو واقیعە، قسەکردنە لەسەر هەموو داهێنانێکی هونەری و ئەدەبی، یان هەموو تەرزێکی کەلتووری و شارستانییەتی میللەت، پرەنسیپێکی گشتیی گەشەسەندنی جۆرەکانی ئەدەبە لە ڕووی مێژوو و گۆڕین و دروستبوونەوە، هەموو قۆناغێکی کۆمەڵیش بەرجەستەی دنیای جۆرەکانی ئەدەب دەکات.))(حەمەئەمین، 2011، 5) بەومانایەی دەربڕینگەرایی لەڕووی حەقیقەتی مێژووییەوە لەدایکبووی کۆمەڵێك حاڵەتی دەروونیی گشتییە و ڕووداوەکانی ناو مێژوویان لە پشتەوە پەنهانە، کە لە دواتردا بنەما و یاساگەلی تایبەتییان بۆ داڕێژراوە و وەك چوارچێوەی گشتی بۆ ڕێبازەکە دەستنیشان کراوە. (عیاد، 1993، 135)

لە زۆربەی سەرچاوەکاندا سەرهەڵدانی دەربڕینگەرایی دەگەڕێننەوە بۆ کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدە و سەرەتاکانی سەدەی بیستەم و بەتایبەتیتریش بۆ ساڵانی نێوان (1910- 1925) (راغب، 1977، 128-138. هەروەها: أحمد، 2013، لینك)، بەڵام سەبارەت بە شوێنی سەرهەڵدانی ئەم ڕێبازە بۆچوونی جیاواز لە ئارادایە، بەوەی هەندێك لە توێژەران دەیگەڕێننەوە بۆ وڵاتی سوێد و لەژێر کاریگەریی شانۆنامەنووسی سویدی ئۆگەست ستریندبێرگ (1849- 1912) لە چارەگی یەکەمی سەدەی بیستەم و لە ماوەی ساڵانی (1915- 1925)، ئەمەش بەشێوەیەکی گشتی بە شێوازی باوی سەردەمی جەنگی جیهانیی

یەکەم دادەنرێت.(شمیسا، 2019، 229) هەندێکی تریش دەیبەنەوە بۆ ئەڵمانیا وەك بزووتنەوەیەك ((لەنێوان ساڵەکانی 1910 و 1925، کە لە ئەدەب و پتر هونەرەکان و بەتایبەت لە هونەرە دیدارییەکاندا سەري هەڵداوە.))(سەجادی و مەحمودی، 2004، 31) دیسانەوە هەندێکی تر لە سەرچاوەکان باس لەوە دەکەن، کە فەرەنسا لانکەی لەدایکبوونی ئەم ڕێبازەیە و ئەمەش دەدەنە پاڵ فۆتۆگرافەری فەرەنسی (هارڤی) لە ساڵی 1910.(رشدي، 2000، 140)

جیاوازیی شوێنی سەرهەڵدانی دەربڕینگەرایی پەیوەندی بەو بوارە ئەدەبی یان هونەرییەوە هەیە، کە هونەرمەندان و ئەدیبان بۆ یەکەم جار لە بەرهەمەکانی خۆیاندا دەستیان داوەتێ، واتە دەربڕینگەرایی ((لە فەرەنسا لە هونەری شێوەکاریدا دەرکەوت، دواتر کە هاتە نێو دنیای ئەدەبیاتەوە، لە هونەری شانۆنامەنووسیی ئەڵمانیدا دەرکەوتووە.)) (رزایی، 2019، لینك) و بۆ بوارە هونەری و ئەدەبییەکانی تریش بەهەمان شێوە بووە. ئەم دۆخە دەمانگەیەنێت بەوەی بڵێین دەربڕینگەرایی وەك ڕێبازێکی ناسراو، ((لەنێو کەلتوور و عەقڵی کۆن و نوێباوی ئەوروپیدا ڕەگی داکوتاوە.)) (مکاوي، 1971، 9) بەم شێوەیەیش ئەوە دەردەکەوێت، کە ڕێبازەکە لە یەك شوێن و لە یەك بواری دیاریکراودا سەری هەڵنەداوە، بەڵکو بە شێوەی جیاجیا و لە شوێنی جیاجیادا دەرکەوتووە و شوێنکەوتووانی پێڕەویان لە بنەماکانی کردووە. ئەمەش نابێتە گرفتێکی ئەوەندە گەورە لەبەردەم جیاوك و تایبەتمەندییەکانیدا، چونکە دواجار ئەمیش وەك هەر ڕێبازێکی تری ئەدەبی و هونەری هاوشانی حاڵەتە دەروونی و فیکرییەکانی میللەتانی ئەوروپی بەرەوپێشەوە چووە. (دەڕوانرێتە: حوسێن، 2014، 2). هەر لەم ڕوانگەیەوە هەندێك لە توێژەران پێیانوایە ((دەربڕینگەرایی زیاتر لە فۆرمی ڕەوت یان ئاراستەیەکی ئەدەبیدا خۆی دەناسێنێت تا ئەوەی وەك قوتابخانەیەکی ئەدەبیی خاوەن خەسڵەت و سیمای دەستنیشانکراو دەربکەوێت، واتە لەم ڕووەوە ناتوانین بەراوردی بکەین بە قوتابخانەیەکی ئەدەبیی وەك سروشتگەرایی یان نیشانەگەرایی.))(مکاوي، 1971، 6) بەڵام پێدەچێت ئەم بۆچوونە لە گەیشتن بە ئامانج زۆر وردنەبێت، بەوپێیەی لە مێژووی ئەم ڕێبازەدا چەند ڕەوت و ئاراستەیەکی لێ پەیدابووە، کە سەرجەمیان وا دەکەن لەوەی بۆچوونەکەی سەرەوە ڕەت بکرێتەوە.(راغب، 1977، 128- 138) لێرەوە لە درێژەی مێژووی سەرهەڵدانیدا، دەربڕینگەرایی ناو یان زاراوەیەکە تەنها لە بەستێنی ئەدەبدا بەکارناهێنرێت، بەڵکو شێوە بەکارهێنانێکی بەرینتری هەیە و مەبەست لێی بزووتنەوەیەکی هونەریی فراوانترە، کە هەریەك لە مۆسیقا، وێنەکێشان، سەما و شانۆیش لەخۆدەگرێت، بە واتای ئەوەی

بنەماکانی بەسەر کۆمەڵە ئاراستە و ڕەوتێکی جۆراوجۆری ئەدەبی و هونەریدا دەچەسپێت، کە خاوەنی سنوورێکی دیاری نەکراوە. (مکاوی، 1971، 12).

لایەنگرە سەرەکییەکانی ئەم ڕێبازە لە کۆمەڵێك نووسەر و هونەرمەندی ناودار و ناسراو پێکهاتووە، کە بە شێوەگەلی جیاجیا لە وێناکردنی ڕیالیستیکیی جیهان و ژیان، خۆیان دوورخستووەتەوە و لە ئەدەب و هونەرەکەیاندا هەوڵیانداوە هەلومەرجی هەستیارانەی بەهێز و دیتەنی مێشك و زەینی خۆیان دەربڕن.(سەجادی و مەحمودی، 2004، 31) هەروەك ئەوەی لە هونەری نیگارکێشاندا ناوی (ئێدوارد مونش، ڤان کوخ، پۆل گۆگن و ئۆسکار کۆکۆسکا و...هتد)(Gombrich, 1995, 563- 568) و لە بواری شانۆنامەنووسیشدا هەریەك لە (ساموئێل بێکت، بێرترۆڵد برێخت، ئارتۆر میللەر، جۆرج کاسێرەر و ئێرنست تۆیلەر و...هتد)(Oppenheimer, 2000, 74) ناوبانگییان هەیە، هەرچی لە بەستێنی شیعریشدایە ناوە دروشاوەکانی دەربڕینگەرایی بریتین لە: (ڕاینێر ماریا ڕیلکە، ئێرنست ستادلەر، یاکۆب ڤان هۆدیس، جۆرج تراکڵ و گۆتفرید بێن و...هتد.)(Furness, 1973, 81 ، هەروەها: Styan, 1983, 4-10).

هەریەك لەم شاعیرانەیش بە جۆرێك لە جۆرەکان کاریگەر بوونە بە شیعرەکانی (ڕامبۆ) و (بۆدلێر) بەوپێیەی سیماکانی دەربڕینگەرایی لای هەریەك لەو دوو شاعیرە، بەشێوەیەکی بەرچاو سەرنج دەدرێن.(أحمد، 2013، لینك) ئەمە بەدەر لەوەی دەربڕینگەرایی پەیوەندییەکی بەتینی لەگەڵ فیکری فەلسەفیدا هەیە، بەتایبەت لەگەڵ تێڕوانینە فەلسەفییەکانی (نیچە)(مکاوی، 1971، 22) و هەروەها دیدی فەلسەفی (کانت) و (هیگڵ)یش، کە ئەم دووانەی دواییان پێشتر کارگەرییان لەسەر پەیدابوونی (تیۆری گوزارشتکردن) لەبواری تیۆری ئەدەبدا هەبووە.(الماضي، 2010، 50) دەمێنێتەوە بڵێین: بە خوێندنەوەی ژیاننامەی شاعیران و نووسەران و هونەرمەندانی دەربڕینگەرا، بۆمان دەردەکەوێت، کە زۆربەیان لە زیندانەکانی هیتلەر و ستالیندا گیانیان لەدەست داوە، یان لەڕێگەی خۆکوژییەوە دواییان بە ژیانی خۆیان هێناوە یانیش لە ڕووداوی جۆراوجۆری تردا گیانیان سپاردووە، ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەو جۆرە لە نهیلیزمی فیکری و فەلسەفی، کە ئەم ناودارانە بە جۆرێك لە جۆرەکان لە ژیانیاندا باوەڕیان پێی هەبووە و پێی کاریگەر بوون.(سید حسینی، 1394، 709)

تەوەری دووەم/ ماهییەتی دەربڕینگەرایی:

یەکەم/ زاراوەی دەربڕینگەرایی (Expressionism):

پێش ئەوەی لەبارەی چەمك و چییەتی دەربڕینگەراییەوە بدوێین، پێویستە ئەوە ڕوون بکەینەوە، کە زاراوەی (دەربڕینگەرایی) لە زمانی کوردیدا بەرانبەر بە زاراوەکانی (Expressionism)ی ئینگلیزی و (التعبیریة)ی عەرەبی و هەریەك لە (اکسپرسیونیسم) و (تعبیرگرائی) فارسی بەکاردەهێندرێت.(علوش، 1985، 402. انوشە، 1374، 1245. E.Krispyn, 1964, 32) ئەگەرچی ئەم زاراوەیە لە ساڵی (1850)وە بە واتای نوێی خۆی بەکارهێندراوە، کەچی دانانی وەك ناوی ڕێبازێکی ئەدەبی و هونەری دواکەوت تا ساڵی (1910)، کاتێك ژمارەیەك تابلۆی شێوەکاری لەژێر ناوی (ئێکسپریسۆنیزم) و لەلایەن هونەرمەندی فەرەنسی (جولیان ئۆگەست) لە پاریس نمایش کران. (Gordon, 1987, 175) هەروەها بەکارهێنانی ئەم وشەیە لە ئەڵمانیا دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (1911) کاتێك بۆ یەکەم جار لەلایەن (هێرڤارد ڤالدن)ەوە لە گۆڤاری (گەردەلوول)دا وەك ئاماژەیەك بۆ ڕێبازە نوێیەکە بەکاریهێناوە.(مکاوی، 1971، 21)

سەبارەت بە بنەچەی زاراوەی ئێکسپریسیۆنیزم (Expressionism)یش، کە بەگشتی لە زمانە ئەوروپییەکاندا بەکاردێت، ئەوا لە سێ بەشی سەرەکی پێکهاتووە: بەشی یەکەم (ex) پێشگرێکە ئاماژە بۆ (دەرەوە) دەگەیەنێت و بەشی دووەمیش ((Pression بە واتای (گوشار و پەستان) دێت، ئەمەش دۆخێکە تێیدا شتێك لە ناوەوە بۆ دەرەوە پاڵ دەنرێت و بە سەختی دێتە دەرەوە، وەك ئەوەی لە ئەنجامی گوشینی ترێ، ئاوەکەی دەگیرێتەوە. (سید حسینی، 1394، 706 . هەروەها: شمیسا، 2019، 229) هەرچی پاشگری (ism)یشە دیارە کە ئاماژە بۆ (ڕێباز) و (ڕەوت)ێك دەکات.

بەم شێوەیە ئەگەر بمانەوێت زاراوەی (ئێکسپریسۆنیزم) بگۆڕینە سەر زمانی کوردی، ئەوا دەتوانین (دەربڕینگەرایی) بۆ بەکاربهێنین، یان وەك هەندێك کە (دەربڕینخوازی)یان بۆ داناوە، بەڵام ئێمە لێرەدا زاراوەی یەکەمیان پەسەند دەکەین، بەوپێیەی پاشگری (خوازی)، کە ڕەگی لە چاوگی (خواستن)ەوە وەرگیراوە، ئاماژە بە (خۆزیاخواستن) دەکات, وەك چۆن دەگوترێت (ئازادیخواز)، کە بۆ کەسێکە هەڵوەدای ئازادییە و دەخوازێت ئازاد بێت و لەو پێناوەدا خەبات دەکات, لەکاتێکدا (ئێکسپریسیۆنیزم) زاراوەیەك نییە ئاماژەی بەو خۆزیاخواستن تێدا بێت, واتە دۆخێك نییە بخوازرێت, بەڵکو دۆخێکە لە بوونی کەسی ئەدیب و هونەرمەندەوە دەردەچێت و خۆی بەیان دەکات. (بەدەستکارییەوە، لە: ماکواری، 2002، 12)

دووەم/ چەمك و پێناسەی دەربڕینگەرایی:

لە ڕوانگەی ناسینی زاراوەی دەربڕینگەراییەوە، دەتوانین دەروازەی ناسین بەسەر ماهییەت و خودی چەمکەکەیدا واڵا بکەین، بەڵام پێش ئەوە پێویستە ئاماژە بەوە بدەین، کە لەوەتەی ئەدەب و ((هونەر پەیدا بووە دوو جووڵانەوەی هونەری پەیدا بووە، جووڵانەوەی یەکەم دیمەنی دەرەوەی مرۆڤ و سروشتی تۆمار کردووە، بەپێچەوانەشەوە جووڵانەوەی دووەم لە ناخی دەروونی ئەدیب و هونەرمەندەوە سەرچاوەی گرتووە.))(سەڵاج، 2008، 79) دەربڕینگەرایی وەك ڕێبازێکی ئەدەبی و هونەری نوێنەرایەتیی جووڵانەوەی دووەم دەکات لە دەربڕیندا، هاوکات لە شێوە گشتییەکەیشیدا ((گوزارشتکردنە لە وێنەیەکی تایبەتیی جیهان، ئەوەش ئەو وێنەیە، کە خود خەڵقی کردووە بە پشتبەستن بە شعور و بە ئاگایی و سۆز.))(الماضي، 2010، 50)

لەلایەکی تریشەوە هەر ئەم تێڕوانینەیە وای کردووە، سەرباری ئەوەی ڕێبازەکە ((لە بنەڕەتدا بەستراوەتەوە بە شانۆنامەنووسی، بەڵام لە مۆسیقا و نیگارکێشی و ئەدەبیشدا خراوەتەڕوو.))(شمیسا، 2019، 229) دیسانەوە هەر ئەم خەسڵەتەیش لە ڕوانگەی چەمکی دیالێکتیکەوە ڕێبازەکەی گەیاندووە بەوەی کە ((هیچ کات ڕواڵەتی بزووتنەوەیەکی یەکگرتوو و یەکدەستی نەبێت، بەڵام دەکرێ بگوترێ تایبەتمەندی ناوەندیی ئەم قوتابخانەیە سەرکێشییە لە دەست نەریتی ئەدەبی و هونەریی ڕیالیزم. هەم لە بابەت و هەم لە شێوازدا.))(سەجادی و مەحمودی، 2004، 31) بەم چەشنە دەربڕینگەرایی خۆی لەخۆیدا ((یاخیبوونێکە بەرانبەر ڕیالیزم، نووسەر لەجیاتی نیشاندانی جیهانی ڕووکەش و حەقیقەتی هەستپێکراو، ئەزموونی ناخەکیی خۆی لە جیهاندا بە شێوەیەك، کە لە زەینی ئەودایە ئاشکرا دەکات و دەیهێنێتە دەرەوە، هەڵبەتە ئەم کارە هاوتایە لەگەڵ ڕەنج و فشارێکی زۆر، لەڕاستیدا هونەرمەند دەیەوێت ڕۆحی خۆی وێنە بکێشێت و زەینییەتی خۆی بخاتەڕوو، ئەمەش کارێکی ئاسان و سادە نییە.))(شمیسا، 2019، 229-230) بەومانایەی لە ئێکسپریسیۆنیزمدا ئەدیب و هونەرمەند ((هێمایەك لە واقعییەت نیشان دەدات، کە هیچ وێکچوونێکی بە ڕواڵەتی ڕاستییەکەوە نییە، بەڵام ئەگەر هەر ئەو هێمایە درێژەی پێبدرێت، بە ڕاستەقینە و واقعییەت دەگات.))(حاجی زادە، 2018، 54) کەواتە هونەرمەندی دەربڕینگەرا (ئێکسپیرسیۆنیست) بە شێوەیەك لە شێوەکان ((ڕوانینی تاکەکەسیانەی خۆی دەربارەی ژیانی مرۆیی و کۆمەڵگای مرۆیی دەردەبڕێت، کە ئەم ڕوانینە زۆربەی کات کاردانەوەیەکی هەستیارانە یان پڕ گیروگرفتی هونەرمەندەکەیە و وەها دەربڕینێك لەڕێگەی گەورەکردنەوە یان گۆڕینی شێوەی ئەو فۆرمانەی ڕیالیزمی هونەرییەوە سەردەگرێ، کە بانگەشە بۆ

بابەتیبوونی جیهانی دەرەوە دەکات.)) (سەجادی و مەحمودی، 2004، 31)
لێرەدا گەڕانەوە بۆ ناوەوەی مرۆڤ و تەنها حەقیقەتێك، کە بوونێکی فیعلی و خاوەن کاریگەری بێت، حەقیقەتی ناوەکیی عەقڵ و ئەندێشە و هەستەکانە، کە حەقیقەتە پەی پێبراوەکان تێدەپەڕێنێت و لە کردارێکی ڕۆحییانەی سەربەخۆ و حەقیقەتێکی خودییەوە هەڵدەقوڵێت. (ڕەسووڵ، 2013، 269) هەربۆیە ئەو بارودۆخەی زەین و دەربڕینی ناخ لەلایەن ئەدیبەوە ((هەست و هەڵچوون و گرفتەکان بە شێوەیەکی گشتی نەناسراو و ناباون، بانگەشەی تیۆری دەربڕینگەرایی ئەمەیە، کە هونەر لە خودی خۆیدا پەیوەندیی بە دەرخستنی هەستەکانی ناخ، یان هەڵڕشتنی ناخەوە هەیە.)) (شمیسا، 2019، 229- 230) کەواتە دەربڕینگەرایی لە ئەدەبدا هەروەك دەربڕینگەرایی لە هونەردا بریتییە لە ((گوزارشت لەبارەی هەستە ناوەکییەکانی مرۆڤەوە، بەشێوەیەك ئەو هەستگەلە پێکهێنەری ئەو جیهانەیە، کە مرۆڤەکەی تێدا دەژی.)) (الحکیم، 2013، لینك)
بەم شێوەیە دەربڕینگەرایی -لە پێناسە گشتییەکەیدا- بریتی دەبێت لە خودگەرایی تا ئەوپەڕی توانا و ڕەتدانەوەی جیهانی واقیعی، لێرەشەوە شاعیری دەربڕینگەرا لە هەوڵی ئەوەدا دەبێت، فیگۆرە جیاوازەکان بەشێوەیەکی ئەوتۆ وێنا بکات، کە لە حەقیقەتی خۆیاندا دەربکەونەوە، بەبێ ئەوەی باڵ بۆ سەر لایەنی خەیاڵی ڕۆمانسیزم بکێشێت. بەم پێودانگەیش دەگەینە ئەو شوێنەی کە تێیدا بتوانین بڵێین: ((دەربڕینگەرایی ڕێبازێکی ئەدەبی و فەلسەفییە، گرنگیی بە ئەزموونی مرۆیی دەدات و ڕەهەندێکی خودی و دەروونی پێدەدات، مەبەست تێیدا گەوهەری شتەکانە نەك ڕووکاری دەرەوەیان.)) (بیرقدار، 2011، لینك)
سێیەم/ ئاراستە و سیماکانی دەربڕینگەرایی:
دەربڕینگەرایی چەندین ڕەوت و ئاراستەی جیاجیای لێ بووەتەوە، بەڵام بەگشتی هەموو ئەو ڕەوت و ئاراستانە لە چوارچێوەی دوو ئاراستەی گشتگیردا کۆدەبنەوە، ئەوانیش بریتین لە:

1. **دەربڕینگەرایی عەقڵانی.**
2. **دەربڕینگەرایی ناعەقڵانی.**

لایەنگرانی ئاراستەی یەکەم پێیانوایە، ئەرکی ئەدەب بریتییە لە چالاککردنی عەقڵ و دنەدانی ویژدانی مرۆڤ بە چەشنێکی ئەوتۆ، کە ئەدەب ڕۆڵگری لە عەقڵ و ویژدان بکات لەوەی دووچاری بێمانایی و چەقبەستوویی ببنەوە. ناودارترینی دەربڕینگەراکانی ئەم ئاراستەیە بریتین لە: تۆلەر، هاسین

كليفەر، پيتشەر، كاپەر و… هتد. (بيرقدار، 2011، لينك)
هەرچی ئاراستەی دووەمە (دەربڕينگەرايی ناعەقڵانی)، لايەنگرەكانی پێيانوايە عەقڵانييەت بريتييە لەوەی كە خەڵك لەسەری ڕێك كەوتوون، بەم هۆيەش ئەم ئاراستەيە بە كۆی شەرعيی سورياليزم لە قەڵەم دەدرێت، هەربۆيە بە شۆڕشێك دادەنرێت بەسەر لۆژيكی ژيان و خودی عەقڵيشدا، بەمەش مل كەچ ناكەن بۆ ياساكانی هونەر و ئەدەب و بڕوايان بەوەيە، كە ژيان لە جەوهەر و حەقيقەتی ڕووتی خۆيدا، شتێكی نامەعقووڵ و تێنەگەيشتراوە، واتە بوون و ژيان ئەگەری تێگەيشتن و لێكدانەوەيان نييە. (عويد، 2018، لينك. هەروەها: بيرقدار، 2011، لينك) پێويستە ئاماژە بەوەش بدەين، كە ئاراستەی ناعەقڵانی بە (سۆفيزمی ئاڵۆز)يش ناودەبرێت.(راغب، 1977، 131)
لێرەوە هەندێك لە گرنگترين سيما و بنەما ئەدەبی و هونەرييەكانی دەربڕينگەرايی دەخەينەڕوو، كە پێكڕا وێنەيەكی گشتيی ڕێبازەكە دەنەخشێنن، بە ڕەچاوكردنی ئەوەی كە ئەم خاڵانەی لێرەدا دەخرێنەڕوو زياتر تايبەتن بە بواری شيعری دەربڕينگەرايی، بۆيە بەپێی گۆڕانی بەستێنە ئەدەبی و هونەرييەكان و بەپێی مەبەست و ئامراز و شێوازی دەربڕينەكە، گۆڕان بەسەر ئەم سيما و بنەمايانەشدا دێت، هەڵبەت بە لەبەرچاوگرتنی ئەو خاڵانەی كە زياتر شەنگستين (Principals) وەك لەوەی پەيوەست بن بە ڕووكەشی دياردەكانەوە، كە گوزارشتيان لێ دەكرێت.

3. دەربڕينگەرايی ئەزموونی دەروونيی ڕووتی شاعير بەرجەستە دەكات، ئەمەش بە ڕێگەی فراوانكردنی ڕەهەندەكانی ئەو ئەزموونە و تيشكی نوێ خستنەسەريان، بۆئەوەی ئەو شتانە بدۆزێتەوە، كە مرۆڤ پەنهانی كردوون يان بە هۆی كورتبينييەوە نايانبينن، هەروەها گەوهەری دياردەكان بەرجەستە دەكات، بۆيە دان بە لێكچوونی نێوان ديوی دەرەوە و ناوەوەدا نانێت. (بيرقدار، 2011، لينك) واتە جەخت دەكاتەوە لەسەر خودگەرايی پتر لە بابەتگەرايی، بەوەی كە ئەمەی دواييان تەنێ وەك مەبەستێك لێی دەڕوانێت نەك زياتر.
4. شيعر لە ڕوانگەی دياردەگەراييەوە ڕزگاركەری ڕۆحی مرۆڤە لە دەست ئەو هەژموونە باڵادەستەی داكەوتی تەقليدی بەسەر كيانی سەربەخۆی مرۆڤەوە، داكەوتێكی ئەوتۆ كە -وەك دەگوترێ- سنووردار كراوە تا ئاستی دەبەنگی! (راغب، 1977، 132)

5. دەربڕینگەرایی پرۆسەیەکی ناوەکییە بەرەو دەرەوە، ئەمەش پێچەوانـــەی بۆچـــوونگەرایی (الانطباعيـــة- Impressionism)ـــە، بەوەی دەربڕینگەرایی گرنگی دەدات بەو هەستە ورووژاوانەی لە ناخی دەروونەوە سەرچاوە دەگرن، بەڵام بۆچوونگەرایی گرنگی دەدات بەو هەستە ورووژاوانەی کە لە دەرەوە کاریگەری دەخەنە سەر مرۆڤی شاعیر و دواتریش ئەو کاریگەرییە لە بەرهەمەکەیدا ڕەنگـــدانەوەی دەبێـــت. (طـــارق، ؟، 33- 36) کەواتـــە ئەگـــەر دەربڕینگەرایی خودیی بێت، هەڵبەتە بۆچوونگەرایی بابەتییە. (بیزیو، 2010، لینك)

6. وێناکردنی ژیان نەك وەك ئەوەی خۆی دەردەخات، بەڵکو بەپێی ئەو تێگەیشتنەی کە شاعیر لەو خۆدەرخستنەی ژیاندا بەرهەمی هێناوە، واتە بینینی تایبەتیی شاعیری هونەرمەند زاڵ دەبێت بەســەر داکــەوت (واقیــع)ی تایبەتیــدا، ئەمــەش پێچەوانــەی تێگەیشتنی بۆچوونگەراییە، کە پێیوایە ڕوانگەی هونەرمەند پەیوەستە بە هەستی بینینەوە. (ترحینی، دون، 76) دەبێ ئەوەش ڕوون بکەینەوە: جیاوازیی دەربڕینگەرایی لەگەڵ هەریەك لە (بۆچوونگەرایی و سروشتگەرایی)دا بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە هەر لە بنەماوە دەربڕینگەرایی وەك پەرچەکردارێك بەرانبەر هەریەك لەو دوو ڕێبازەی دیکە سەری هەڵداوە. (راغب، 1977، 130)

7. شاعیری دەربڕینگەرا باوەڕی وایە، شیعر دەکەوێتە پانتایی نێـوان سووســە و دەربڕیــن (الحــدس و التعــبیر)ەوە، لــەم ڕێگەیەشەوە گوزارشت لە هەست و سۆزێکی دیاریکراو دەکات و دەیەوێت هاواری مرۆڤ لەنێو ژینگەکەی خۆیدا بگەیەنێتە ئەوانیتر.(کحیل، 2017، لینك) بۆیە دەربڕینگەرایی دەبێت بەو ڕێبازەی کە لە کرۆکدا هاوشانە لەگەڵ بەرەوپێشچوونی بوون و گۆڕانە هەنووکەییە‌کانی ژیان.

8. بەلای دەربڕینگەراکانەوە ئەدەب و هونەر تەنها بریتی نین لە گوزارشت لە بیرۆکەیەکی دیاریکراو، بەڵکو پێش هەر شتێك، ئــەدەب و هــونەر بەرجەســتەکردنی بیرۆکەیەکــە لەبــارەی دیاردەیەکەوە، کە دەوری مرۆڤی سەردەمی داوە یان دیاردەیەك، کــە مــرۆڤ تێیــدا دەژی. (راغــب، 1977، 137) لــەم ڕوانگــەوە شـاعیری دەربڕینگـەرا لـە هـەوڵی ئەوەدایـە، جیهـانێکی تـر دابهێنێت بەدەر بێت لەو مەرگەساتانەی پێشتر مرۆڤایەتی بەدەستییەوە ناڵاندوویەتی. (مکاوي، 1971، 16)

9. دەربڕینگـەرایی و شیعـری دەربڕینگـەرا دژ بـە هەمـوو جۆرە چەوساندنەوەیەك دەوەستێتەوە‌، کە مرۆڤی مۆدێرن بە هۆی

داکەوتی داسەپاوی شارستانییەتەوە دەیچێژێت. لێرەشەوە ئەدەب و هونەری دەربڕینگەرایی دەچێتە چوارچێوەیەکی ئیستاتیکیی باڵاترەوە، کە تێیدا گوزارشت لە هەموو ئەو ئازار و مەینەتییانەی مرۆڤی سەردەم دەکرێت و بەدوای چارەنووسێکی باشتر لەوەی هەیە کۆشش دەکات. (سید حسینی، 1394، 704)

10. دەربڕینگەرایی سوودی تەواوی لە دۆزینەوە گەورەکەی فرۆید لە بواری دەروونناسیدا وەرگرتووە، بەوەی کە مرۆڤ بوونەوەرێکی دینامیکییە و لە پەیوەستیدایە لەگەڵ خودی خۆی و ئەو داکەوتەی تێیدا دەژی. (راغب، 1911، ل132) لەم ڕوانگەوە جیاوازیی دەربڕینگەرایی لەگەڵ سوریالیزم لەمەدایە، کە دەربڕینگەراکان کاریان بەسەر خەونە ڕاستەقینە و واقعییەکانەوە نییە، بەڵکو بابەتی ئەوان کابووس و خەونە ناباوەکانە، لەبەر ئەم هۆیەش ئەم بەرهەمانە بوونەتە مایەی چاوتێبڕینی دەروونناسەکان. (شمیسا، 2019، 232)

بەشی دووەم

بەرجەستەبوونی سیماکانی دەربڕینگەرایی لە نموونەی شیعرەکاندا

تەوەری یەکەم/ شیعرییەتی دەربڕینگەرایی لە نموونەی شیعرەکاندا

چەمکی شیعرییەت لێرەدا لەسەر ئاستی مەبەست و ناوەڕۆکی شیعری بەرکەڵك خراوە، بە واتای ئەوەی لە ڕوانگەی دنیابینیی دەربڕینگەراییەوە لەم چەمکە ورد دەبینەوە، نەك لە ئاستی ڕوخسار و زمانی شیعری و وەك بەشێك لە کەرەستە تەقلیدییەکانی شێوازگەری، هەربۆیە لێرەدا سەرلەنوێ سیما دەربڕینگەراییەکان دادەڕێژینەوە و بەپێی ڕوانگەی تایبەتی شاعیر و لەڕێگەی نموونەی شیعرەکانییەوە خوێندنەوەیان بۆ دەکەین، ئەمەش لە چەند سیما و دەرکەوتەیەکدا گەڵاڵە دەکەین، بەم شێوەی لای خوارەوە:

یەکەم/ خستنەڕووی داکەوت (واقیع)ی زەینی: مەبەست لەمەش ئەوەیە، کە شاعیری دەربڕینگەرا زیاتر لە واقیعییەت گرینگی بە دەرخستنی هەڵچوونەکان دەدات، لە ئەنجامدا لە دەقەکانیدا کۆمەڵێك دیاردەی وەك: ترس، تووڕەیی، سەرگەردانی، تاڵی و هاوتای ئەو جۆرە مەسەلانە دەخاتەڕوو، هەندێك جاریش بارودۆخی دژواری مرۆڤ لە کۆمەڵگایەکی پیشەسازی دەخوێنینەوە. (شمیسا، 2019، ل230) کەواتە شاعیر لەپێناو بەدەستەوەدانی مەبەست و پێکهێنانی شیعرییەتدا، واقیعییەتێکی نوێ دروست دەکات، کە لەڕێگەی زەینی خۆیەوە وێنای دەکات، هەروەك لەم بارەیەوە خودی (سەباح ڕەنجدەر) خۆی، لە مانیفێستێکی شیعریدا دەڵێت: ((لە شیعردا خۆم دەکەم بە واقیع و سەرلەنوێ پێکی

دەهێنمەوە، واتە واقیعی ناو نووسین، یان ئەو واقیعەی نووسین پێشنیازی دەکات، پەیڕەوەکردنی چۆنێتی واقیع لەم بارەدا دەناسرێت، یان پێناسە دەکرێت بۆ ناسین.)) (ڕەنجدەر، 2014، 40) لێرەشەوە شاعیر ئەم دنیابینییە دەگۆڕێتە سەر شیعرییەتێکی دەربڕینگەرایی و لە دەقی (زێوان)دا بەم شێوەیە تەوزیفی دەکات:

سروشت هەموو شتێکت ترساندوومی
لرفەی ئاگرت
بڵندایی چیات
گەفی ڕووبارت
دەشتایی ڕووتت
پەنجەم لە چاوەڕوانییەکی دوانەهاتوو یان گیان پێنەماو
بەناو یەکدا دەشکێنمەوە
(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 5-6)

شاعیر توانیویەتی گوزارشت لەو ترسە سەرەتاییەی خۆی بکات -وەك مرۆڤێك- کە لەهەمبەر سروشت و دیاردەکانی هەیەتی، هەڵبەتە ئەمەش دەربڕینە لەوپەڕی ئاستی مرۆبوونی خۆیدا، هەروەك بەدیوێکی تردا لەپێناو وێناکردنی ئەو واقیعییەتە نوێیە، پەنا دەباتە بەر کۆمەڵێك میکانیزمی شیعری، کە دیارترینیان میکانیزمی خەونییە، ((ئەوەی لەنێوان من و شیعردا درێژ دەبێتەوە، خەونە نەك واقیع، لە کردەوە و کردەی نووسیندا خەون دەکەم بە واقیعی نووسین.)) (ڕەنجدەر، 2013، 86) ئەم واقیعییەتە زەینییە بەلای شاعیرەوە هەروا بەئاسانی دەستەبەر نایەت، بەڵکو ئەو ((وەك ئەکرۆپاتێك گەمە بە وشەکانی دەکات، لەپێناو سڕینەوەی ئەو ناوەندە، شاعیر گەمەیان پێدەکات، کە واقیع لە زمان جودا دەکەنەوە.)) (مەلا، 2019، 138) ئەوەتا لە دەقی (دوا شوێن)دا دەڵێت:

هەموومان بە ڕێگاکاندا دەڕۆین
بگەین یان نەگەین چ ڕوودەدات و شیر لەسەر چ جامێك دەڕژێت
جامی پڕ هەر ئەوەیە کە هەیە
حەوت پەردە لە چاوی پیس دەپارێزن
شاعیرە نامرادەکە بە دیار گەرمایی دڵی دەمێنێتەوە
(ڕەنجدەر، 2018، ب2، 469)

(نامرادبوونی شاعیر) لێرەدا بەرانبەر بە (ڕژانی شیر لە جام)ەوە، دەربڕینێکە لە ئاستێکی زمانیدا تا لەڕێگایەوە گوزارشت لەو سەرگەردانی و تووڕەییەی خۆی بکات، لە کۆی پێدراوەکانی ژیان و بوون هەیەتی، بەوپێیەی (بگەین یان نەگەین) دواجار مرۆڤ و پێشمەرجەکانی بوونی مرۆڤ (هەر ئەوەیە، کە هەیە)، لێرەدا ئەو

ڕێگەیەی شاعیر لە زەینی خۆیدا وێنای کردووە ((هەنگاوەکانی شاعیرە، کە هێواش هێواش لە ماڵی ناو شیعر نزیك دەبێتەوە، ئەمەش ئەزموونە واقیعییەکان یارمەتی دەدەن، کە ئەوەی لە شیعردا پێی دەگات، حەقیقەتە یان وای زانیوە کە هەقە.)) (عەبدوڵڵا، 2014، 110) دیسانەوە هەر لە (زێوان)دا هاتووە:

منداڵیم لەناو پیریمدا گۆشەگیرە
گەنجیەتییەکی باوان دوور و خۆڵەمێشیش
ئاگادارم باران دەتکێتە ناو گۆڕان
کفنی مردووان تەڕ دەکات
تۆڕی دڕاو لە ئاوی بلەرێتەوە
ماسی غارغارانێی گیانبازی بەسەردا دەکەن
(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 54)

ئەم دۆخە تاڵەی لێرەدا گوزارشتی لێ کراوە‌، دەربڕی کۆی ڕەوشی پڕ لە ئاریشەی شاعیرە، بەڵام ئەو توانیویەتی لەڕێگەی شیعرییەتی دەربڕینگەراییەوە، وێنای واقیعییەتێکی زەینی ئەوتۆمان بۆ بکات، کە تێیدا دالە زمانەوانییەکان دەبن بە نمایندەی کۆمەڵێك مەدلوولی جیاواز، لێرەشەوە ئەو مەدلوولانە لە سیاقی گشتیدا بیرۆکەیەکی تر پێشکەش دەکەن، کە هەڵگری مەغزای شیعرەکەیە، واتە هەر ئەم ((پەسندانە زەینییە وا لە شاعیر دەکات، تەواوی هێز و وزەی شیعریی بارگەکراوی خۆی بخاتەگەڕ...)) (الفواز، 2010، 123) ئەمەش لەپێناو بەرهەمهێنانی شیعرییەتێکی ئاست بەرزی دەربڕینگەرادا.

دووەم/ گرنگیدان بە دیوی پەنهانی مرۆڤ: واتە جەمسەری هەرە گەرمی دەربڕینگەرایی بریتییە لە ناخگەرایی، بەمەش خەون دەگۆڕێت بۆ شیعر و ئەدەبیات، هەڵبەتە ئەم خەونانە هەندێ جاریش کابووسن. (شمیسا، 2019، 230- 231) بەومانایەی لە بەرهەمی دەربڕینگەراییدا زیاتر ((جەخت دەکرێتە‌ سەر دەربڕینی ئەزموونی دەروونیی مرۆیی، هاوکات یاخیبوونێك دژ بەو ڕەوتە مادییەی کۆمەڵگە سەرنج دەدرێت.)) (الحکیم، 2013، لینك) کە هەمووانی گیرۆدەی خۆی کردووە، ئەمەش دەبێت بە سەرچاوەیەك بۆئەوەی لەڕێگەیەوە شاعیر هەستەکانی خۆی لە چوارچێوەی دەقێکدا تۆمار بکات، هەروەك شاعیر لە (سزای هەمیشەیی)دا دەڵێت:

چاوەڕوانی گردێکە لە خۆڵ
کانی خۆڵی لێ دەخوات
لە بەربوونەوەی بارانی خەوسووك و بای خەوگران
ماڵەکانی ناو دۆڵ ئاگریان کوژایەوە
بالووکەی خاك باڵندە بانگ ناکات
حەوا نەیتوانی سنووری جێ پێیانی ببەزێنێت

شوێن پێی ئاوێنەیە دوژمن دەباتەوە سەر ماڵ و دەرگای
(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 79)

بە وردبوونەوە لەم کۆپلە شیعرە، دەردەکەوێت کە شاعیر لەبارەی کرۆك و ناوەڕۆکی مرۆڤەوە دەنووسێت، نەك ئەوەی بیەوێت گوزارشت لە دیوی دەرەوەی بکات، واتە ((شاعیری ئەزموودار کار لەناو مانای ئامادەکراو ناکات، ئاماژەکان دەجووڵێنێت تا ئاستی پەرجوو دروستکردنیش سادە دەبێتەوە، لە سادەبوونەوەیدا دەگات بە خۆدەربڕین و چێژی بوون.)) (ڕەنجدەر، 2013، 38) ئەمەش ئەو ساتە شیعرییەیە، کە تێیدا شاعیر لەژێر کاریگەریی زمان و هاتنەگۆی بوونی خۆیدا دەبێت، هەروەك لە دەقی (جەنگی پرسیار)دا ئەم دۆخە زیاتر زەق دەبێتەوە بەوەی کاتێك دەڵێت:

ماسی بەدبەختترین گیاندارە
چێژ لە ئاو وەرناگرێت
منیش نەگبەتترین ئادەمیزادم
چێژم لە منداڵیی خۆم وەرنەگرت
وا بەرزاییەك لە منداڵییم دەکوژێنمەوە
ڕەنگە سبەی ببێتە وڵاتم
وڵاتی منداڵێتییم نیشان دە
ڕووناکی ونبوو بەرزاییەك دادەگیرسێنێت
هەنگاوێك دەتگەیەنێتەوە منداڵیی
(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 106)

ئەم گەڕانەوەیە بەرەو سەردەمی منداڵیی، دۆخێکی نۆستالجی ڕووت نییە، ئەوەندەی دەربڕینگەراییەکی شیعرییە و لەڕێگەیەوە شاعیر دەیەوێت ئەوەمان پێ ڕابگەیەنێت، کە ((ئەگەر شیعر لە قۆناغی یەکەمدا ئەفراندنی وێنەی نوێ و بەخشینی وەزیفەی نوێ بێت بە بەکاربراوەکان، ئەوا بوونی زمانێکی تێکمەش بۆ دەربڕین خاڵێکی گرنگە، وەك ڕەنجدەر ناوی بردووە بە “نووسینەوەی نێتەی زمان”)) (سدیق، 2010, 52) لەم ڕوانگەوە لە دەقی (خەونی سروشت)دا شاعیر دەڵێت:

گیان لەناو قەفەس
بە هەموو شێوەیەك ستایشی مانەوە دەکات
ستایش لەناو قەفەس چی دەگەیەنێ
ئەگەر مانایەکی نەگەیاند
زەمینییەکان گیانیان بچووك دەبێتەوە
لە بچووکبوونەوەیاندا تووشی هیچ گرفتێك دەبن
ئەی ئەگەر گەیاندی
پڵینگەکان دارستان بۆ خێزانە کەمئەندامەکان جێدەهێڵن

(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 203)

شاعیر لەڕێگەی تەقاندنەوەی وزە ناوەکییەکانی زمانەوە، گیان وەك بەرجەستەبوویەکی نێو ژیان و بوون دەخاتەڕوو، ئەمەش کاتێك لەنێو (قەفەس)دا نیشانی ئێمەی دەدات و هەر خۆیشی لەبارەی ماناداری و بێمانایی (گیان لەناو قەفەس) پرسیارمان لێدەکات و ئەم پرسیارکردنەیشی بۆ ئەوەیە تا پەیامی دەربڕینگەرایانەی خۆی بە خوێنەر بگەیەنێت، لەوەی ((ساتی دەرچوون لە کات و شوێن، گەڕانەوەیە بۆ ساتی نووسینی شیعر لە دەرەوەی پێناسە زەمەنی و کاتییەکان.)) (ئەحمەد، 2010، 13) هاوکات خستنەڕووی ئەو پەنهانییە ناوەکییەی بوونی مرۆییە، کە هەمیشە لە دۆخی خۆحەشارداندا دەمێنێتەوە، مەگەر ئەو کاتانە نەبێت، کە دەخرێتە چوارچێوەی دەربڕینێکی شیعرییەوە، وەك ئەوەی لێرەدا شاعیر توانیویەتی مامەڵەی لەگەڵدا بکات، ((ئەمەش مەلەوانیکردنە لەناو ئارکیۆلۆژییەتی بیری بەڕۆحبوونی شتەکان، واتە یەك بە یەکی پەردەکانی لێکدانەوە هەڵدەداتەوە.)) (پاڵەوان، 2010، 118)
سێیەم/ خەون و بیرۆکەی زەینی: شاعیر و نووسەری دەربڕینگەرا خەونە وێنەییە کۆنەکانی ڕۆمانسیزم بەشێوەیەکی تازە نیشان دەدات، واتە لە دەربڕینگەراییدا ((خەونە ڕۆژانەییەکان جێگەی شتە لاسایکەرەوەکانیان گرتۆتەوە و واتا و ڕوخساری بەرهەمەکە ڕوونکەرەوە و ئاشکراکەری پەشێوی و پەرێشانییەکانە، ئەم خەون و گرفتارییە زەینییانە، ئەم بیرۆکە ئەبستراکتییانە و ئەم شوێنە ترسناکە زەینی و ڕۆحییانە بە هۆی چەند ئامرازێکی خستنەڕوو و جوانکاری وەك ڕەمز و خواستن بەرجەستە دەکرێن.)) (شمیسا، 2019، ل231 و 232)

لەم بارەیەوە ڕەنجدەر خۆی دەڵێت: ((جیهانی خەونیش بەلای منەوە سەرنجڕاکێشترین جیهانی شیعرییە… خەونی نایاب دەبێتە زمان و شێواز و بابەتی نایاب، دەقەکانم دەقی خەونین، خەونیش وەك گیان و هاندەر، هەمیشە تێکەڵ بە شیعرییەتی دەقم دەبێت و هەستی شکۆمەندی لە مندا ڕسکاندووە و دەڕسکێنێت.)) (ڕەنجدەر، 2014، 18-19) شاعیر توانیویەتی ئەم تێگەیشتنەی خۆی لە‌مەڕ دەربڕینگەرایی خەون لە بۆتەی شیعردا پێشکەش بکات، هەروەك لە دەقی (ئاوێنەی دووەمی سرووش)دا دەڵێت:

کتێبی چی ئێمەی هێنا
خەونم لە تێدا کەسە دوورەکانی بینی
قسەم لە تێدا بووە گۆرانی

هەنگاوم لە تێدا جێگەلەی دەرەوەی پەرژینی هێنا ناو ڕەز
(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 246)

لێرەدا خەون وەك میكانیزمێك بەگەڕخراوە، بۆ ئەوەی لەڕێگەیەوە شیعرییەتی دەربڕینگەرایی بگات بە ترۆپكی خۆی، ئەمەش لەو ڕوانگەوە ((كە دەربڕین وەك گوتنەكانی زمان كۆكردنەوەی كۆمەڵێك گوزارەیە، پێكەوە دەقێكی گەورەتر دەسازێنن.)) (خۆشناو، 2009، 204) بەڵام كاتێك خەون دەبێت بە میكانیزمی ئەو دەربڕینە، ئەوكات بیرە زەینییەكانی شاعیر دەردەكەون و بەمەش گوزارەكان بە واتای ((كۆد و هێما و سیمبولی خەون، چونكە ئەوان واتایان لێ باردەكرێت و دەلالەتی خەونەكە و واتای خەونەكە دەدەن و ڕێڕەوی وشە وەدەست دێنن و جێگەی وشەیش دەگرنەوە.)) (موسا، 2019، 241) ئەم بە ترۆپك گەیشتنەی دەربڕین و بە میكانیزمبوونەی خەون لەم كۆپلەیەدا تەواوتر خۆی بەیان دەكات، كاتێك شاعیر دەڵێت:

خەونبینین هاوتای جانتای گەشت و خۆشبەختییە
خەون ئەی كراسی بێنخۆشی
یەكەمین ڕۆژی چوونە قوتابخانە
بە دەنگێكی خودایی شتێك بدركێنە
(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 53)

لێرەدا وێڕای ئەوەی شاعیر خەونی وەك سەفەر بینیوە، هاوكات دەیەوێت بڵێت خەون و سەفەر بەبێ یەكتر هەڵناكەن و هەمیشە پێكەوە دێن و دەلالەت و كۆدەكانی خەون دروست دەكەن. (موسا، 2019، 243)، هەروەها ئەوەیش ڕادەگەیەنێت، كە ((ژیانمان خەونئاسایە، یان جەوهەرێكی خەونئاسای تێدایە، بەم دەربڕینە تا ڕادەیەك گشتگیرە ئێمە ئەو شتە بێمانایانەین كە خەونیان لێ دروست بووە.)) (بێرخێس، 2016، 43) ئەگەرچی ئاماژەیەك بە ڕابردوو كراوە، بەڵام لەڕاستیدا شاعیر دەیەوێت لەڕێگەی (سەفەری خەون-ئاسا) و (خەونی سەفەر-ئاسا)ی خۆیەوە، بەرەو ئایندە هەنگاو بنێت، چونكە لەڕاستیدا خەون لەگەڵ هاوتاكەی خۆیدا، كە ئەویش بیرۆكەی زەینییە، دەبن بەو هەلومەرجەی تێیدا مەبەست و گوزارشتە شیعرییەكان زیاتر خۆیان دەربخەن و شیعرییەت بەرهەم بهێنن، هەروەك شاعیر لە دەقێكدا بەناونیشانی (جەنگی پرسیار) دەڵێت:

كچ بەرەو خەون
گەڕانەوە ڕووەو خەون
نیشتەجێبوون لە ماڵی خەون
خەون شادمانی سەر زەمین

سەر زەمین گێژەنی ژیان
ژیان خەونێکە لە شەوێك کۆناکرێتەوە
مردن دەتگەیەنێتە خەون
(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 106)

بەم شێوەیە شاعیر لەڕێگەی خەون و بیرۆکەی زەینییەوە دەستبەرداری پێکهێنانی ئاساییانەی وێنەی شیعریی بووە، لەبری ئەوە گێڕانەوەبەندییەکی خەونیی بەرهەم هێناوە، کە ئەمەش زمانی خستووەتە ((باری دەربڕین لە کرۆکی جوانی و وێنەی بێگەرد…)) (ڕەنجدەر، 2013، 22) لەڕێگەی خەونەوە. دەبێت ئەوەش بزانین لەپاڵ هەموو ئەوانەدا ((نەست سەرچاوەی خەونە لای ڕەنجدەر، بەوەی کە واقیعی دەروونی و ڕاستەقینەیە و ناوچەی هەرە فراوانی ئاوەز و پێکهاتەکانییەتی، بە ئەزموونەکانی منداڵی و دەرهاویشتە دەروونییەکانیشیەوە.)) (محەمەد، 2010، 62)

چوارەم/ گرفتاری و خرۆشانی ڕۆحی: شاعیری دەربڕینگەرا لەو ڕوانگەوەی کە دەیەوێت پەشێوی ڕۆحیی خۆی وێنە بکێشێت، هەم خۆی گرفتاری خرۆشانێکی توندی ڕۆحییە و هەمیش خوێنەر دەخاتە پەرێشانییەوە، ئەو یاساکانی نووسین ڕەچاو ناکات و ئەوەندە بە دوای شتە عەقڵانییەکانەوە نییە. هەڵبەت ئەم گرفتاری و خرۆشانە ڕۆحییەی شاعیر و نووسەری دەربڕینگەرا، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ((کاردانەوە قووڵە هەستی، وێنایی، مەعنەوی و ڕەوشتییەی کە لە ناوەوە سەرچاوە دەگرێت بەرەو دەرەوە، هەر ئەوەش لە کاتی خوێندنەوەدا کار دەکاتە سەر وەرگر.)) (أحمد، 2015، لینك) لەم ڕوانگەوە شاعیر لە شیعری (ع- داوا)دا دەڵێت:

باران بە ئارەزوویەکی بەتینەوە دەبارێت
زەوییش داوای هیچی نەکردووە
ئەم چاکە لە خۆڕاییە چییە
گۆرانیم بۆ لیمۆی بە لکەوە شووراو تەرخانە
بیریش لە پێش کەوتنەخوارەوەی دەکەمەوە
زەوی دڵخۆشە بەسەریدا تێبپەڕی
بەروبوومی خۆڕسکی خۆیت بەتاسەوە پێشکێش کات
(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 342)

بەم پێودانگە شاعیر سەرچاوەکانی شیعرییەت لە دەروونی خۆیەوە دەدۆزێتەوە و ڕاستییەکانی دەرەوەش ئاوێتەی ئەو خەون و خەیاڵانە دەکات، کە لەپێناویاندا دەنووسێت، هەرئەوەش دووچاری جۆرێك لە نامۆیی دەکاتەوە، کە هەر لەڕاستیشدا وەك خۆی دەڵێت: ((بۆئەوەی شاعیر بە شیعرییەت بگات، پێویستە بە نامۆییدا گوزەر بکات، یان لە نامۆییدا بژێت، چونکە بەشێك لە بوونی شیعر لە جەستەی نامۆییدا

دەمێنێتەوە و دەبێتە ئەفسوون و ڕاز.)) (ڕەنجدەر، 2013، 147) بەم شێوەیە لە ڕوانگەی چەمکەکانی ڕەخنەی دەربڕینگەراییەوە، خوێندنەوەی دەق لە جەوهەری خۆیدا ئاوێتەبوون و ژیانە لەنێو دەقدا، ئەگەر دەق پەسەندکراو نەبوو، ئەوا ئەم ئامانجە بەدی نایەت.)) (موسوي، 2015، لینك) هەروەك لە دەقی (م- بەردەوامی)دا هاتووە:

سیزیف لە خۆشبەختی لەدایك بوو
بنار بە نرخترین شوێنی پێشکێش بە بەردە دڵخۆشەکەی کرد
قۆرتایی چاو
چاوەڕوانی پەیمانی چاخی دۆنیایی تاقی کردەوە
سەرکەوت
لووتکە قوربانییە
لاولاو تێی دەئاڵێ…
(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 351)

ئەم خرۆشان و پەشۆوییە ڕۆحییەی شاعیر لەڕێگەی شیعرەوە ماڵێکی بۆ چێ دەکات و بەمەش شیعر دەبێتە ئەو جێگەیەی کە ڕۆحی ماندووی خۆی تێدا مانیفێست دەکات. هەڵبەتە ئەم دۆخەی شاعیری دەربڕینگەرا لە ئەنجامی نەخۆشییەوە نییە، ((شیعر لای شاعیر لەسەر لۆژیك بەند نییە، بەڵکو دژەلۆژیکیش ئیش دەکات، لێرەوە وێنەکردن پانتاییەکی مەزن لە دەقی ئەم شاعیرە داگیر دەکات. وێنەی نەخۆشێك نا، بەڵکو چەماندنەوەی زمان بۆ ئاستێکی دی.)) (مەلا، 2019، 139) ئەمەش دەچێتەوە سەر ئاستی دەربڕینگەرایی ناعەقڵانی، کە زیاتر لەو وێنە شیعرییانەدا چڕدەبێتەوە، کە شاعیر بەبێ ئەوەی هیچ هەستێکیشی بەرانبەر جووڵە و بزاوتەکانی خۆی هەبێت، کەچی دەخوازێت بیانکات بە ڕووداو و ئەزموونیان بکات لە دەرەوەی بوونی خۆی، واتە بیانگۆڕێت بە کۆمەڵێك ئەکت و بە شێوە ڕووداوکردنێك کە لەڕێگەی گوزارشتی شیعری و هێزی دەربڕینەوە بەرهەم هاتبێت، وەك لە دەقی (عەسر/ تێبینی)دا دەڵێت:

هیچ هەستێکم لە مێشکدا کۆ نەکردبووەوە
ئارەزووم بۆ پیاسەی دوای عەسرانی
شەقامی شەستی و گەڕەکە کۆنەکانی هەولێر جووڵا
دەستم خستە دەستی وچانی هەست
دەسکی دەرگای حەوشەم بادا…
(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 419)

ئەم دەربڕینەی کە لەمیانییەوە شیعرییەت لە ئاستی ناعەقڵانییەتی ناوەڕۆك و دیوی دەرەوەی دەقدا بەرهەم هاتووە، دەمانباتە بەردەم ئەو گریمانەی کە شاعیر ((هەرچەندە بەرەو ڕۆح بڕوات دەروونی لێی

نابێتەوە بە ئازارەکانی خۆی ژوانی شاعیر ئ□□ز دەکات و جارێکی دیکە بە واقیعەوە دەیبەستێت، کە ئەم حاڵەتەش هەبوو مرۆق زۆر بەکەمی وەچنگ دەکەوێت لە پێبڕینەکانی ڕۆح، چونکە ئاگایی بە تەواوەتی بەئاگا نییە.)) (عەبدوڵڵا، 2014، 111) هەر ئەمەش وا دەکات شاعیر وەك کەسێکی پەژموردە و ڕۆح خرۆشاو بێتە بەرچاو.

تەوەری دووەم/ شێوازی دەربڕینگەرایی لە نموونەی دەقەکاندا:

لە ڕوانگەی ڕەخنەی دەربڕینگەرایییەوە شێواز مامەڵەیەکی دینامیکی نییە لەگەڵ زماندا، بەڵکو پتر وەك ((تاقیکردنەوەی نووسەرە لە چۆنێتیی هەڵبژاردنی زمانەکەیدا، واتە هەموو ڕواڵەتەکانی دەربڕینی زمانەکەی و چۆنێتی بەگەڕخستن و بەکارهێنانیانە.))(هاڵبێرگ و دانەرانی تر، 2018، 169) هەڵبەتە ئەم شێوازەیەش دابڕاو نییە لە ئەزموونی خودی شاعیری ئێکسپریسۆنیست، بەوپێیەی کە لە هەموو کات و شوێنێکدا ئەزموون لە پەیوەندیدایە بە شێوازی ئەدەبییەوە، واتە ((شێواز بریتییە لە دەربڕینی شاعیر و نووسەر لەبارەی خودی خۆیەوە.)) (مولینیة، 1999، 54) ئێمەش لێرە بەدوا ئەم مامەڵەیە لە ڕوانگەی سێ لە سیماکانی شێوازی دەربڕینگەرایییەوە لە شیعری سەباح ڕەنجدەردا پراکتیزە دەکەین. هەڵبەت ئەم پراکتیزەکردنەیش لە هەردوو ئاستەکەی دەربڕینگەراییدا (عەقڵانی و ناعەقڵانی) لە دەقە شیعرییەکاندا لەلایەن شاعیرەوە ئەزموون کراوە.
یەکەم/ زمانی تەلەگرافییانە: زمان بەلای شاعیری دەربڕینگەراوە، زمانێکی تایبەتە، کە زۆرجار خوێنەر دەترسێنێت و ئارامیی خوێنەر تێکدەدات، بەشێوەیەك هەندێك جار ڕستەکان لە وشەیەك یان دوو وشە زیاتر نین، دەق پڕە لە نیشانەی سەرسوڕمان و هەرچۆنێك بێت خاڵبەندیی ڕوونکەرەوە و دەرخەری پەشێویی نووسەر و شێوایی دەقە. (شمیسا، 2019، 232. هەروەها: راغب، 1977، 135) خودی شاعیر لە مانیفێستێکدا، کە لەگەڵ دیوانی (خەون وا خۆی گێڕایەوە) لە ساڵی (2004) بڵاوی کردووتەوە، ئاماژەی بەم جۆرە لە شێوازی بەکارهێنانی زمان کردووە، بەڵام لەوێدا بە (ڕەگەزی کتوپڕی) ناوزەدی کردووە، ئەمەش بێخۆی جۆرێك پەرتی و بایەخنەدانە بە یەکێتیی بابەت. (مەنتك، 2009، 116- 121) ئەم شێوازە لە بەکارهێنانی زمان لە ئەزموونی شیعریی شاعیردا هەر لە سەرەتاوە ڕەنگی داوەتەوە، وەك لە بەشی هەشتەمی دەقی (زێوان)دا بەرچاو دەکەوێت، کاتێك بە تەنها دێڕێك گوزارشتی لە بابەتێکی گەورەی وەك پرسی (جەللادبوون) کردووە و دەڵێت:

گیانلەبەری دڕندە و جەللاد ئاوی تۆفانیان خواردووەتەوە

(ڕەنجدەر، 2018، ب1، 69)

شاعیر لەڕێگەی فەنتازیای زمانەوە، توانیویەتی خەیاڵێکی فرەڕەهەند لە بڕێتەی یەك دێڕە شیعردا کۆبکاتەوە، ئەمە بەدەر لەوەی دێڕە شیعرییەکانی تریش لە تەواوی پێکهاتەی دەقە درێژەکانی شاعیردا هەڵگری هەمان خەسڵەتی زمانی تەلەگرافیین، بۆیە ئەم جۆرە لە بەرکەڵکخستنی زمان لە چوارچێوەی تەکنیك و شێوازی شیعریدا و ((بەرجەستەکردنی ئەو جیهانە بەبێ خاڵ، بەبێ وێرگوڵ، بەبێ مەسافەی نێوان وێنەکان، بەبێ سپێتی، بەبێ پەنجەرە و دەرگا، جیهانێکی سیخناخە بە خودی خۆی.)) (مەلا، 2019، 136) واتە بە خودی شاعیر خۆی، هەروەك لە (ساڵی سفر)دا بەر زۆرێك لەم شێوازە دەکەوین:

لە هەموو شوێنێك کوشتن و خۆکوشتن و هەناو سووتاندن هەیە

(ڕەنجدەر، 2018، ب2، 206)

هەڵبەتە شێوازە دەربڕینگەراییەکەی ئەم دێڕە شیعرە، جگە لەوەی لە ئاستی زماندا دەردەکەوێت، هاوکات دەستبەرداری ئەو کەشە شیعرییە ڕاستەوخۆیەش نەبووە، کە دەیەوێت ئەوە بە خوێنەر بگەیەنێت، ئەم سەرزەمینەی بووەتە لانکەی مرۆڤ، هەموو شوێن و کونجێکی هاوشێوەی یەکە و هەمان دۆخی (کوشتن، خۆکوشتن و هەناوسووتاندن)ی تێدایە، سەرجەم ئەمانەش ئاماژەن بۆ ئەو نیگەرانی و پووچێتییەی لە ژیاندا مرۆڤ ئێخەگیری بووە.

حەوت جۆگەلە لەیەکتر نزیك بوونەوە بۆ مەلەوانیی بێچووە مراوی

(ڕەنجدەر، 2018، ب2، 206)

ئەمە دەرخەری ئەو ڕاستییەیە، کە زمان لەڕوانگەی دەربڕینگەراییەوە ئامرازێکە بۆ گوزارشت لەو پەستان و گوشارە ناوەکییەی کە هوروژمی بۆ سەر دەروونی شاعیر هێناوە، هێزی ئەمەش لەو ڕوانگەوە هەڵدەهینجێنن، کە ((مرۆڤ یەکەم جار بەهرەی دەربڕینی تێدا ئاشکرا بوو، لە خانەی شیعردا جێی کردووەتەوە، بۆ مانەوەشی لەم خانە پیرۆزکراوەیدا هەمیشە قوربانی لە ئەژمار نەهاتووی داوە و هەڵە ئەفسوونییەکان و چالاکیی درێژ کردووەتەوە.))(ڕەنجدەر، 2013، 77) ئەوەتا شاعیر دەڵێت:

بەهەشت دڵبەرێکە جوانییەکی سادە و گەرم و پڕ جووڵەی ڕژاندووە

(ڕەنجدەر، 2018، ب2، 408)

ئەو تەلەگرافیبوونەی زمانی شیعریی بەلای ڕەنجدەرەوە، لەو ڕوانگەوە سەرچاوەی گرتووە، کە پێیوایە ((شیعر لە منداڵدانی زماندا گیانی دێتەبەر و هێزی ڕاستەقینەی شاعیر لەو زمانەدایە، کە شیعرییەتی تێدا ئاشکرا دەکات، نەك لەو زمانەی ژیانی ڕۆژانەی پێ بەڕێوە دەبات.)) (سدیق، 2017، 136) دیسانەوە شاعیر لەم دەلاقەیەوە بەشێوەیەکی هەمیشەیی لە خەمی ئەوەدایە زمان بباتە ئاستێکی

ئەوتۆوە، کە تێیدا شێوازی ئەزموونکراوی خۆی بەیان بکات، ئەمەش چونکە ((زمان ڕۆڵێکی کاریگەری لەسەر بونیادی عەقڵی و فیکری بەجێدەهێڵێت، لەناو خودی زماندا خەیاڵ و تەکنیك و ئیستاتیکا بەردەوام ئامادەگی هەیە.)) (عەسکەر، 2017، 194)

دووەم/ ڕاشکاوی لە مەبەست و ئازادی لە دەربڕیندا: دەربڕینگەراکان بەدوای وشەگەلی جوان و دەگمەنەوە نین، بەڵکو هەوڵدەدەن ڕاستەوخۆ لە دڵی حەقیقەت بدەن و قسە لەبارەی پەشێوی و کارەساتەکان بکەن. (شمیسا، 2019، ل232) لێرەوە لە ئەزموونی ڕەنجدەری شاعیردا لەگەڵ چەندین دەق و کۆپلە و دێڕە شیعردا بەرخورد دەکەین، کە لە دەربڕیندا ڕاشکاویان وەك تایبەتمەندی هەڵگرتووە، هەڵبەت کە دەڵێین (ڕاشکاوی) مەبەست ئەوە نییە، کە ئیدی زمانی شیعری هاتبێتە ئاستێکی ئاساییەوە، بەڵکو مەبەست ئەوەیە شاعیر ڕاشکاوانە کار لەسەر بنەما ئیستاتیکییەکان دەکات، بە مانایەکی تر شیعر دەبێت بە ((ئاشکراکەری سیحر و نهێنییەکانی فیکری ئینسان)) (عەسکەر، 2017، 195) پێوە دیارە، هەروەك لە دەقی (حیکمەتی ڕۆشنایی)دا دەڵێت:

سەرەتا کە هاتە لام

من بە نیازی خەونبینین چووبوومە سەر تەختی نوستن و گڵۆپی خەوم داگیرساندبوو

هەوا بە جۆرێك خۆش ببوو سەرپۆشی نەدەویست

بۆن و بەرامەی کەشی ژوورەکەی گۆڕی

(ڕەنجدەر، 2018، ب2، 413)

بەم شێوەیە ڕەنگدانەوەی ئەم بنەمایە نەك هەر لە شیعری شاعیردا، بەڵکو لە گوزارشتیش لە شێوازی بەرهەمهێنانی شیعر بەلایەوە بەڕوونی هەستی پێدەکرێت، هەروەك خودی شاعیر خۆی لەم بارەیەوە دەڵێت: ((من باوەڕم بە ئازادی و ئازادیی وشە هەیە. ئەمەش هەڵبژاردەی منە بۆ ژیان و ناسینی مرۆڤ و ئەو بوونەوەرانەی لەناو شیعرەکانمدا زیندوون. شیعر لەبارەی هەموو شتێکەوە دەپرسێت و کات و شوێنیشی بۆ نییە.)) (ڕەنجدەر، 2018، 3) پرسیاری شیعر لەبارەی هەموو شتێکەوە و بەبێ بوونی هیچ کات و شوێنێکیش، واتای ئەوە دەگەیەنێت، کە دەربڕینی ڕاستەوخۆ و ڕاشکاو بەلای شاعیرەوە پێگەیەکی تایبەتی دراوەتێ، بەومانایەی ئەوەی دەبێت بە جێی مەبەستی شاعیر و ئەوەی شیعر کاری لەسەر دەکات بریتییە لە ((گەڕان بەدوای دونیا نەبینراوەکان و شتگەلە نەبینراوەکان، ئەو دێت کار لەسەر نهێنییە زیهنییەکان دەکات، نەك ئەوەی ڕۆژانە مومارەسەی بکەیت و دواجار بینووسیتەوە.)) (عەسکەر، 2017، 194) ئەوەتا لە شیعری (باوك و دایکم)دا هاتووە:

13/6/1963 حەرەس قەومی

قۆنداغەی تفەنگیان
لە سینگی سابیر حەسەن سلێمان شکاند
خوێن لە فاتەڕەشەی بەربوو
تلایەوە و بەسەر سەردا گینگڵی دا
تەمەن و ژیانی بووە پرتەقاڵێکی خڕکەلێدراو
(ڕەنجدەر، 2018، ب2، 415)

ئەوەی کە بەم زمانە ڕاشکاوە لەبارەی ڕووداوێکی مێژووی ژیانی باوکی خۆیەوە دەدوێت، دەرکردنە دەرەوەی شیعرە لە شوێن و کات، کە دەیبەستنەوە بۆئەوەی نەتوانێت لەبارەی هیچ شتێکەوە بپرسێت، ((واتە کات و شوێن نابنە دەربڕینێکی ماناخوڵقێنی زانراو لە یادەوەریماندا، بەڵکو کات و شوێن تەنها دەبنە حاڵەتی ساتی نووسین.)) (ئەحمەد، 2010، 12) ئەم ئازادییە لە هەڵبژاردنی وشە و بەکارهێنانی لە بۆتەی شیعردا بەو شێوە ڕاشکاوە، دەمانگەیەنێت بەو بڕوایەی کە ئەوە زمان و مەعریفەی ئێمەیە دەتوانێت ئەو سیحرە لە سادەبوونەوەی زماندا بدۆزێتەوە، چونکە هەموو قسەکردنێك شیعرییەتی تێدایە، بەڵام ئەوە شاعیری بەتوانایە، دەتوانێت ئەو قسەیە بکات بە شیعر، هەروەك ڕەنجدەر ئەم تایبەتمەندییەی لە شیعری خۆیدا ڕسکاندووە، ئەوەتا لە دەقی (دوا شوێن)دا دەڵێت:

بە درێژایی ژیانم ئاوی بن کووپەیەکم خواردەوە
مەیلی زۆرم دایە ڕوونیی ئاوەکە
بەرگەم نەگرت و هەردوو چاوم لە دەست دا
ڕووناکی داوای لێبووردنی نەکرد
(ڕەنجدەر، 2018، ب2، 468)

ئەم سادەییە لە دەربڕیندا هاوکاتە بە قووڵی لە ڕسکانی واتا، بۆیە زەین و بیری شاعیر ڕووبەڕووی لەدەستدانی هەڵگربوون بە شوێن دەبێتەوە، هەرئەمەش وا دەکات لەوەی تێکستەکە ئازاد بێت لە هەموو کۆتێکی ناڕەوا، کە ڕێگە لە دەربڕینی ڕاستەوخۆیی و ڕاشکاوێتیی شاعیر بگرێت، کەواتە وردبوونەوەی زیاتر لەو کۆپلەیەی سەرەوە، ئەوەمان بۆ دەسەلمێنێت، کە ((ئەمانە کۆمەڵێك ڕستەن هەوڵدەدەن شتێك لە شیعرمان بۆ شی بکەنەوە، واتە بمانخەنە بەردەم ئەو گریمانەیەی کە شیعر شتێکە ناتوانین بیپێوین، ئێمە بەدوای مێتیڤێکدا دەگەڕێین، کە هێڵەکانی لەناو ئەندێشەدا چووبێتە خوارێ.)) (محەمەد، 2011، 83) ئەو ئەندێشەیە هیی ئێمەی خوێنەرە و مێتیڤەکەش هەمان ئەوەیە، کە شاعیر بەرهەمی هێناوە و لە چێوەی زماندا گیانی وەبەرخستووە.

سێیەم/ ئەزموونی مرۆڤی تاك و تەنیا: بەوپێیەی یەکێك لە

ڕایەڵەکانی هەر شێوازێکی ئەدەبی و شیعری پەیوەستە بە ئەزموونی خودی شاعیر و نووسەر خۆیەوە، بۆیە لێرەدا (ئەزموونی مرۆڤی تاك و تەنیا) وەك بەشێك لە شێوازی دەربڕینگەرایی لای سەباح ڕەنجدەر ئاماژە پێدەدەین. بەگشتی شیعری دەربڕینگەرایی بەشێوەیەك بابەتەکان دەنوێنێتەوە، کە ئەزموونی (مرۆڤێکی تاك) یان (تاکێکی تەنیا)ی پێوە دیارە، کە لە کۆمەڵگەی شارستانی و تەکنەلۆژیك و پیشەسازانەی هاوچەرخدا بەتەواوەتی تەنیایە و تووشی مەترسی هاتووە. لە ڕوانگەی ئەم نووسەر و هونەرمەندانەوە ئەم کۆمەڵگایە ڕۆژ لەدوای ڕۆژ پتر لە ئاژاوە و پشێوی نزیك دەبێتەوە. (سەجادی و مەحمودی، 2004، ل31) بەم شێوەیە بوون بەگشتی لە دەربڕینگەراییدا دەبێتە درێژکراوەی گیان و دەروونی هونەرمەند و هەر خۆیشی دەبێت بە سەنتەری گەردوون. (بیزیو، 2010، لینك) هەر بەم پێودانگە شاعیر لە تێکستی (بێپەروایی گوڵەستێرە)دا دەڵێت:

بێپەروا بۆنی ئەو ڕووناکییە هەڵدەمژین کە بەخشندەیە
بەخشندە پەروایی دەبەخشێت و بێپەروا دەچینە ناو ڕێگا
دەنگی باڵندەی تاك و جووت
بە شێوەی مۆسیقایەکی ئاسمانی بەسەر ژاوەژاودا زاڵ دەبێ
بە هێمنی دێتە ژوورەوە
(ڕەنجدەر، 2018، ب2، 343)

لێرەدا سەرنجی ئەوە دەدەین، تەنیایی و تاکایەتی نەك هەر لە شیعردا، بەڵکو لە تەواوی ئەزموونی ژیانی سەباح ڕەنجدەردا ڕەنگی داوەتەوە، هەروەك خۆیشی لەم بارەیەوە دەڵێت: ((من بە سروشتی ژیانی خۆم حەزم لە تەنیایی و کەمدوویی و کەمێك دوورکەوتنەوەیە لە خەڵك، بەڵام لە چۆڵایی بەرزەین و هەستەکانم پڕ کردووە لە خەڵك و ئاژەڵ و گیاندار و پەلەوەر… تاد.)) (ڕەنجدەر، 2013، 22) هەڵبەت شاعیر ئەم هەڵوێستەیشی لە ژیاندا لەخۆڕاو بێ ئامانج نییە، ئەو بەوریاییەوە هەنگاوەکانی خۆی دیاری دەکات، بۆیە دەزانێت ((لە تاکیدا نووسەر لە هەقیقەتی ژیان دەپرسێت و سەربەخۆیە، سەربەستیی تەواوی لە جۆری بیرکردنەوە و خۆدەربڕیندا دەست کەوتووە، ویژدانی لە بڕیاری گوتن و هێزی شێوازدا ئاسوودەیە، سەرچاوەکانی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ئازادی و ئازاییەی خۆی بە خۆی داوە.)) (ڕەنجدەر، 2014، 28) ئەوەتا لە دەقێکدا بە ناونیشانی (بەرزبوونەوەی گەسکێك تا ئەوپەڕی مان) شاعیر دەڵێت:

بە ئەسپایی دەژیم و گوێ لە دەنگی ژیانگرتن
لەنێوان ڕەگی نادیاری ڕووەك کە گرێی هەزار و یەك لك دەکاتەوە
مەستبوون لە گێزە ڕۆیشتن نییە گەڕانەوەیە
(ڕەنجدەر، 2018، ب2، 451)

هەڵبژاردنی تەنیایی بەلای شاعیرەوە تا ئەو ڕادەیە دەبێت بە پرۆژە لە بەرهەمهێنانی شیعردا، کە تەنانەت ئەوەش ڕەت دەکاتەوە، خۆی بداتە پاڵ هیچ دەستە و گرووپ و تاقمێك و دەڵێت: ((نابم بە داماوی هیچ شێواز و گرووپێك، سەردەمی گرووپ و قوتابخانە شیعرییەکانیش بەسەرچوون، ئێستا سەردەمی شاعیری تاکە.)) (ڕەنجدەر، 2013، 38) ئەم تێڕوانینە لەو ڕوانگەوە سەرچاوە دەگرێت، کە پێی وایە شیعر لەنێو هەناوی بوونەوە دێتە دەرەوە و دەبێتە ساباتێك و چالاکییە خودییەکانی تێدا یاداشت دەکرێت. (سدیق، 2017، 138) هەروەك لە شیعری (بەرزبوونەوەی باج)دا دەڵێت:

منی نەرگسی بە دوای خۆمدا غارم دا و دوورکەوتەوە
نزیکە دەبێتە خاڵێك و لە ئاسۆ پشتەوشکێن دەبێت
خاڵی ڕوومەتی سێو ڕەنگ لە ئاوێنەی ڕوونی بەرهەتاودا بەرپا دەکات
(ڕەنجدەر، 2018، ب2، 357)

لەم دەرکەوتنە شیعرییەدا، شاعیر تەنیایی خۆی دەکات بە کانییەك بۆ لێوەهەڵقوڵینی جوانییەکان، واتە خۆی ڕادەستی واقیعەکە ناکات و دەیەوێت لەڕێگەی ئەزموونی ناوەکیی خۆیەوە بگات بەو حەقیقەتەی کە بەدوایدا دەگەڕێت، ئەویش حەقیقەتی نەسرەوتنە لەسەر یەك وەڵامی کۆتایی، چونکە لەڕاستیدا ((شاعیران نازانن کۆتایی چییە، لەناو هەر کۆتاییەکدا سەرەتایەك دەدۆزنەوە، لەناو هەر دابڕانێکدا سێسەی پێکگەیشتن دەکەن.)) (عەبدوڵڵا، 2014، 114) هەربۆیە کاتێك ئەم کۆپلەیە لە دەقی (دووبارەکردنەوەی ویست) دەخوێنینەوە:

ژیان لەگەڵ مردن دوژمن نییە
یاقووتی ئەنگوستیلەی
پەیام لەسەر نووسراوم لە ژیان دۆزییەوە
پاشان لە مردنیش دۆزیمەوە
زانیم چیم کرد و سووڕی دۆزینەوە
شکۆ دەنەخشێنێ و دەبەخشێ
(ڕەنجدەر، 2018، ب2، 47)

ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت، کە شاعیر ژیان و مردن بە دوژمنی یەکتر دانانێت، بەڵکو ئەو وەکو (سووڕی دۆزینەوە) لێیان دەڕوانێت، بەڵام دیارە ئەم سووڕەی نێوان ژیان و مردن پێویستی بە مرۆڤی تاك و تاکی تەنیا هەیە، بۆئەوەی بتوانێت لەو نێوەندەوە بگات بە مانای تەلیسماویی شیعر، چونکە ((ئەوکاتە مانا دەتوانێ ببێتە شیعر ئەگەر مانایەکی سیحرئامێز بێت.)) (پاڵەوان،2010، 81) لەپاڵ هەموو ئەمانەشدا ئێمە وەکو وەرگر/ خوێنەری دەق ((پێویستمان بەو کەرەستانە هەیە، کە دەمانەوێت گوزارشتی لێوەبکەین، کە زمان

دەتوانێت ئەو نێوەندەی تێڕامانە بێت، بۆ ئەوەی بتوانین ئەندێشە کامڵ بکەین، پێویستمان بە خەسڵەتەکانی ژیانە.)) (محەمەد، 2011، 83)

ئەنجام

لە کۆتایی ئەم توێژینەوەیەدا ئەم چەند خاڵەی لای خوارەوە، وەك گرنگترین ئەنجامەکانی توێژینەوەکە گەڵاڵە دەکەین، کە بریتین لە:

1. لە سەرەتاکانی سەرهەڵدانیدا، دەربڕینگەرایی لە ئەوروپا و دواتر لە تەواوی جیهانیشدا، بەشێوەیەکی بەرفراوان پێشوازی لێکرا، دواتر بەرەو کزی و لاوازی چوو، لەگەڵ ئەوەشدا هێشتا لەڕێگەی توێژینەوەی زانستییەوە دەتوانین شوێنپێی ئەم ڕێبازە لەنێو زۆر دەقی ئەدەبی جیهانی و ئەدەبی کوردی بدۆزینەوە، چونکە یەکێك لە بنەما سەرەکییەکانی دەربڕینگەرایی، بریتییە لە کاریگەریی ئەو هێز و وزە شاراوانەی کە لە ناوەوە گوشار دەخەنە سەر هەست و سۆزی شاعیر و بەرەو دەرەوەی خۆی مانیفێستیان دەکات، ئەمەش بنەمایەکە هەموو دەقێکی زیندوو پێویستی پێی هەیە بۆ ئەوەی بە تەواوەتی بخەمڵێت.
2. سەباح ڕەنجدەر یەکێکە لە شاعیرانی ئەدەبی هاوچەرخی کوردی، کە وێڕای ئەوەی ئەزموونێکی شیعریی خاوەن جیاوکی تایبەت بەخۆی هەیە، هاوکات بنەما و سیماکانی دەربڕینگەرایی بەشێوەیەکی بەرچاو لە دەقەکانیدا بەرجەستە دەبن، لەمەشدا شاعیر توانیویەتی لە هەردوو ئاستی دەربڕینگەرایی عەقڵانی و دەربڕینگەرایی ناعەقڵانیدا دەقەکانی خۆی بەرجەستە بکات.
3. لەڕوانگەی هەردوو ئاستەکەی دەربڕینگەراییەوە، هەریەك لە چەمکەکانی شێواز و شیعرییەت ڕەهەندی جیاوازیان لە پانتایی دەقەکانی شاعیردا وەرگرتووە و ڕەنگیان داوەتەوە، ئەم ڕەنگدانەوەیە زیاتر لە شێوەی کۆمەڵێك سیمای تایبەتیدا دەرکەوتوون، کە سەرجەمیان لە بنەما شەنگستەییەکانی دەربڕینگەراییەوە دەستەبەر کراون.
4. سیماکانی دەربڕینگەرایی لای (سەباح ڕەنجدەر) لە هەردوو ئاستی ڕوخسار و ناوەڕۆکدا سەرنج دەدرێن، بەڵام مامەڵەی شاعیر بە جۆرێکی ئەوتۆیە، کە توانیویەتی تەواوی دەرکەوتەکانی ڕێبازەکە لەسەر هەردوو ئاستە ناسراوەکەی دەربڕینگەرایی، ئاوێتەی ئەزموونە شیعرییەکەی خۆی بکات و بەمەش خوێنەری زیرەك بە توێژینەوەی زانستی نەبێت، بەئاسانی

ناتوانێت هەست بەو تایبەتمەندییانە بکات، کە شاعیر لەڕێگەی لێهاتوویی خۆیەوە لە شیعرەکانیدا دەستەبەری کردوون.

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم/ بە زمانی کوردی:

▪ کتێب:

1. ئەلماضی، شکری عەزیز (2010)، تیۆری ئەدەب، وەرگێڕانی: سەردار ئەحمەد گەردی، چاپی یەکەم، هەولێر، چاپخانەی ماردین.
2. بێرخێس، خۆرخێ لویس (2016)، ئەم هونەری شیعرە، وەرگێڕانی: سەیوان محەمەد، چاپی یەکەم، سلێمانی، ناوەندی غەزەلنووس.
3. پاڵەوان، سەڵاح حەسەن (2010)، شیعری کراوە لە ئەزموونی شیعری نوێی کوردیدا، چاپی یەکەم، هەولێر، دەزگای ئاراس.
4. حاجی زادە، محەمەد (2018)، فەرهەنگی ڕاڤەیی ئیزمەکان، وەرگێڕانی: سیروان موسا پوور، چاپی یەکەم، هەڵەبجە، کتێبخانەی هەژار موکریانی بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە.
5. حەمەئەمین، عەبدولقادر (2011)، ئەدەب و ڕێبازەکانی ئەوروپی- کوردی، چاپی یەکەم، سلێمانی، چاپخانەی پەیوەند.
6. خۆشناو، هێمن عومەر (2009)، شیعرییەتی دەقی چیرۆکی کوردی- لێکۆڵینەوەیەکی شێوازگەری، چاپی یەکەم، هەولێر، وەزارەتی ڕۆشنبیری.
7. ڕەسوڵ، وەهبی (2013)، ئەبستراکت ئێکسپرێشنیزم لە نیگارکێشانی هاوچەرخی کوردستانی باشووردا، چاپی یەکەم، سلێمانی، خانەی وەرگێڕان.
8. ڕەنجدەر، سەباح (2013)، سێ کتێب لەبارەی شیعرەوە، چاپی یەکەم، سلێمانی، چاپخانەی بینایی.
9. ڕەنجدەر، سەباح (2014)، ئەزموون وەك ئاخاوتنێك لەناو ژیان، چاپی یەکەم، هەولێر، ئەکادیمیای کوردی.
10. ڕەنجدەر، سەباح (2018)، دیوانی سەباح ڕەنجدەر، بەرگی دووەم، چاپی یەکەم، تاران، چاپخانەی تاران.
11. ڕەنجدەر، سەباح (2018)، دیوانی سەباح ڕەنجدەر، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، تاران، چاپخانەی تاران.
12. سدیق، ئارام (2017)، زمان و شیعرییەت (کارکردن لەسەر

ئەزموونی شیعریی یازدە شاعیری دوای ڕاپەڕین)، چاپی یەکەم، سلێمانی، ناوەندی ئەندێشە.

13. سەجادی- بەختیار، مەحمودی- محەمەد (2004)، فەرهەنگی شیکارانەی زاراوەی ئەدەبی، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، هەولێر، دەزگای ئاراس.
14. سەڕاج، عەبدوڵڵا (2008)، با لە هونەر بگەین، چاپی یەکەم، هەولێر، بەڕێوەبەرێتیی ڕۆشنبیریی ڕامان.
15. شمیسا، سیروس (2019)، ڕێبازە ئەدەبییەکان، وەرگێڕانی: هیمداد حوسێن و سەنگەر نازم، چاپی یەکەم، هەولێر، ناوەندی ئاوێر.
16. عەبدوڵڵا، پێشڕەو (2014)، ئەدەب- شێوەکاری- تیۆر، چاپی یەکەم، هەولێر، ئەکادیمیای کوردی.
17. عەسکەر، دانا (2017)، ئەرگیومێنتی دژەکان، چاپی یەکەم، کەرکووك، ناوەندی ڕۆشنبیری و هونەریی دیالۆگ.
18. ماکواری، جۆن (2002)، فەلسەفەی بوونگەرایی، وەرگێڕانی: ئازاد بەرزنجی، چاپی یەکەم، سلێمانی، دەزگای نەوا.
19. محەمەد، ئاوات (2011)، لێکدانەوەی شیعر و ئاماژەکانی پشتەوەی تێکست، چاپی یەکەم، هەولێر، چاپخانەی ڕۆشنبیری، بەڕێوەبەرایەتی بڵاوکردنەوەی هەولێر.
20. موسا، هاوکار (2019)، خەون لە شیعردا- لێکۆڵینەوەیەکی دەروونشیکارییە، چاپی یەکەم، سلێمانی، ناوەندی سارا بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە.
21. هاڵبێرگ، پیتەر و دانەرانی تر (2018)، تیۆری ئەدەبی و شێوازناسی، وەرگێڕانی: ئەنوەر قادر محەمەد، چاپی سێیەم، سلێمانی، ناوەندی ئەندێشە.

- **گۆڤار:**

1. ئەحمەد، نەجات حەمید (2010)، بنیاتە زمانەوانییە جوانکارییەکان لە شیعرەکانی هاشم سەڕاجدا، گۆڤاری هەنار، ژمارە (51).
2. ڕەنجدەر، سەباح (2013)، شیعر بەرانبەر ئەبەدییەت- مانیفێستی شیعری، گۆڤاری هەنار، ژمارە (92).
3. سدیق، ئارام (2010)، شیعر و توانای پەنهانکردن لای سەباح ڕەنجدەر، گۆڤاری هەنار، ژمارە (56).
4. مەلا، ئەحمەد (2019)، باجی جیانووسین ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر، گۆڤاری سەردەمی نوێ، ژمارە (1).

5. مەنتك، حەمە (2009)، شێوازی خەونیی لە مانیفێستی شیعری سەباح ڕەنجدەردا، گۆڤاری ئاینده، ژمارە (85).

دووەم/ بە زمانی عەرەبی:

▪ کتێب:

1. الاصفر، عبدالرزاق (1999)، المذاهب الادبية لدى الغرب مع ترجمات ونصوص لأبرز أعلامها، الطبعة الاولى، منشورات اتحاد الكتاب العرب.
2. ترحيني، فايز (دون)، الدراما و مذاهب الادب، الطبعة الاولى.
3. راغب، نبيل (1977)، المذاهب الادبية من الكلاسيكية الى العبثية، الطبعة الاولى، القاهرة، الهيئة المصرية العامة للكتاب.
4. رشدي، رشاد (2000)، نظرية الدراما من أرسطو الى الآن، الطبعة الاولى، الجيزة، هلا للنشر والتوزيع.
5. طارق، قصي (دون)، الانطباعية أهم مدارس الحداثة، الطبعة الاولى، بيروت- لبنان.
6. علوش، سعيد (1985)، معجم المصطلحات الادبية المعاصرة، الطبعة الاولى، بيروت، دار الكتاب اللبناني.
7. عياد، شكري محمد (1993)، المذاهب الادبية والنقدية عند العرب والغربيين، الطبعة الاولى، الكويت، سلسلة عالم المعرفة.
8. الفواز، علي حسن، الشعرية العراقية اسئلة ومقترحات للقراءة، الطبعة الاولى، سورية- دمشق، دار الينابيع للطباعة والنشر.
9. مكاوي، عبدالغفار (1971)، التعبيرية في الشعر والقصة والمسرح، الطبعة الاولى، القاهرة، الهيئة المصرية للتأليف والنشر.
10. مولينية، جورج، الاسلوبية، ترجمة: بسام بركة، الطبعة الاولى، بيروت- لبنان، المؤسسة الجامعية للدراسة والنشر.
11. ويليك، رينية (1987)، مفاهيم نقدية، ترجمة: د.محمد عصفور، الطبعة الاولى، الكويت، سلسلة عالم المعرفة.

▪ **توێژینەوەی زانستی:**

1. محمد، سرور حسن (2010)، ملامح سريالية في شعر أدونيس و صباح رنجدر – دراسة مقارنة- ، رسالة ماجستير، باشراف: د.لطيف محمد حسن، جامعة السليمانية، كلية اللغات، قسم اللغة

العربية.

▪ ئینتەرنێت:

1. أحمد، رشا السيد (2015)، السردية التعبيرية الشعرية (نقد في ولادة المدرسة السردية التعبيرية الشعرية العربية)، 4/9/2015، http://www.shomosnews.com
2. أحمد، عدنان حسين (2013)، النزعة التعبيرية في الادب والفن (الذاتية المفرطة)، 9/12/2013، موقع العرب، https://alarab.co.uk
3. بيرقدار، قحطان (2011)، التعبيرية، 6/1/2011، https://www.alukah.net/literature_language/0/28800/
4. بيزيو، خالد (2010)، التعبيريه نشأتها- تاريخها- خصائصها- الحركات الفنية التي أثرت بها- روادها وفنانوها، 24/10/2010، http://ugelmascara29.yoo7.com/t108-topic
5. الحكيم، زياد (2013)، ماهية التعبيرية، 3/12/2013، http://www.mnaabr.com/vb/showthread.php?t=10815
6. عابدين، سارة (2019)، جاكسون بولوك كيف نقرأ لوحات التعبيرية التجريدية، 30/2/2019، www.aljazeera.net
7. عويد، عدنان (2018)، المدرسة التعبيرية، 7/7/2018، http://www.arabjo.net/?p=35991
8. كحيل، أسماء (2017)، المدرسة التعبيرية، أشراف: د.لينا القطان، 16/4/2017، https://artinarabic.com
9. موسوي، أنور غني، وقعنة الخيال والتموج التعبيري في السردية التعبيرية، https://anwergani.wordpress.com

سێیەم/ بە زمانی فارسی:

▪ کتێب:

1. انوشه، حسن (1374)؛ فرهنگ نامهء ادبی فارسی (دانش نامه ادب فارسی)، چاپ یکم، تهران، سازمان چاپ و انتشارات.
2. سید حسینی، رضا (1394)، مکتب های ادبی، جلد دوم، چاپ هجدهم، تهران، مؤسسه انتشارات نگاه.

▪ ئینتەرنێت:

1. رزایی، احسان (2019)، مختصر تمام مکاتب ادبی جهان، http://www.cafe-dastan.ir

چوارەم/ بە زمانی ئینگلیزی:

1. E. Gordon (1987), Expressionism: Art and Ideas. New Haven: Yale University Press.
2. E. Krispyn (1964), Style and Society in German Literary Expressionism.
3. Furness , R. S. (1973), Expressionism. London: Methuen, 1973.
4. Gombrich, E.H. (1995). The Story of Art (16. ed. (rev., expanded and redesigned). ed.). London: Phaidon.
5. J. L. Styan (1983). Modern Drama in Theory and Practice: Volume 3, Expressionism and Epic Theatre. Cambridge University Press.
6. Oppenheimer, Lois (2000), The Painted Word: Samuel Beckett’s Dialogue with Art. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000.

هاوڕێی ڕەخنەگر مایەی ڕەخنەکردنە … سەدیق سەعید ڕواندزی

یەکێك لە گرفتە دیارەکانی بواری پەروەردە لە نێو ئێمەدا ئەوەیە،کە زۆر بە دەگمەن بە دواداچوون بۆ ئەو سەرنج و ڕەخنە و پێشنیارانە دەکرێت، کە لە دەرەوەی سیستەمی خوێندن، ڕووبەڕووی پەروەردە وناوەندەکانی خوێندن دەکرێنەوە.گەلێك جار، ڕەخنە لە زمان، لایەنی بابەتی، ڕێنووس و زانیارییەکانی نێو کتێبێکی خوێندن دەگیرێت کە پێشترچاپکراوە،کەچی چەند ساڵێك دواتر،بۆ بژاردن و پێداچوونەوە، بۆ ڕاستکردنەوەی هەڵەکان،کتێبەکان جارێکی دیکە چاپ دەکرێنەوە. بۆیە دەبینین بە دەگمەن ساڵێکی خوێندن هەیە گرفتێك ڕووبەڕووی پرۆسەی پەروەردە نەبێتەوە. ئەمە وێڕای ئەوەی گەلێك جار ڕێنمایی و چەند ڕاسپاردەیەکی پەروەردەیی دەردەکرێن، کە

جێبەجێکردنیان نەك هەرئەستەمە،بەڵکو بەجۆرێك لە جۆرەکان پرۆسەی پەروەردەش دەشێوێنن.لەو ڕوانگەیەوە،ئەم ساڵ لەچوارچێوەی ئەو گۆڕانکاریانەی دەکرێن، شوناسی سەرپەرشتیاری پەروەردەیی، گۆڕدرا بۆ(هاوڕێی ڕەخنەگر). هەر هاوڕێیەکیش، بە بێ ڕەچاوکردنی پسپۆڕایەتی کارگێڕییان، بۆ ماوەی دووساڵ لە گەڵ قوتابخانەیەك دەمێنێتەوە. لە ڕاستیدا،پێدانی هەموو ئەرکێکی کارگێڕیی،پەروەردەیی، هەڵسەنگاندن و بەدواداچوون بە تاکە یەك سەرپەرشتیار،کارێکە نەك هەر لە جێی خۆی نییە، بگرە هەڵەیەکی گەورەشە.

چونکە نابێت سەرپەرشتیارێك کە پسپۆڕییەکەی بە نموونە (کوردی)یە، هەڵسەنگاندن بۆ کاری بەڕێوەبەری قوتابخانە و هەموو وانە و پسپۆڕییەکانی دیکەش بکات.کە دڵنیام تیایدا سەرکەوتوو نابێت. پەیڕەوکردنی ئەو سیستەمە، بە بۆچوونی خۆم وەك مامۆستایەك، لە چەندین ڕووەوە جێگەی ڕەخنە لێگرتنە. چونکە چەند بڕیارو ڕاسپاردەیەك دەدرێتە قوتابخانەکان،کە گونجاو نین وجێبەجێکردنیان ئەستەمە.سەرپەرشتیار، ئەرکێکی تایبەتی و دیاریکراوی هەیە(گەرچی وەك مامۆستایەك بڕوام وایە یەکەی سەرپەرشتیاریی ئۆرگانێکی زیادەوپێویست نییە)کەئەویش بەدواداچوون و هەڵسەنگاندنی ئاستی زانستی قوتابخانە و چاودێریکردنی جێبە جێکردنی ڕێنماییەکانە.
وەلێ بە پێی ئەو ئەرکە نوێیە بێت کە هاوڕێی ڕەخنەگر لە ئەستۆیدایە، ئەوا ئەرك و ڕۆڵی زۆر دەخاتە سەر ئەستۆی قوتابخانە و مامۆستاکان و بە بێ ئەوەی خۆشی هیچ ڕۆڵێکی هەبێت لە زەمینەکەدا.ئەمە لەلایەك، لە لایەکی دیکەوە، سەرقاڵکردنی بەڕێوەبەری قوتابخانەکان بەو هەموو ڕێتینە کارگێڕییانەی قوتابخانە، وادەکات بەڕێوەبەر زۆرتر ڕۆڵێکی کارگێڕیی ونووسینەکی هەبێت لە وەی پێشەنگی قوتابخانە و نێوەندی یەکەمی ئاراستە کردنی بڕیارو ڕاسپاردەکان بێت. لە کاتێکدا بەرپرسیاریەتی قوتابخانە بە پلەی یەکەم لە سەرشانی بەڕێوەبەرە و ئەو دەبێت ئاگاداری هەمووگرفت و کێماسییەکانی قوتابخانە و قوتابییان و مامۆستایانیش بێت. لێرەدا بە کورتی چەند خەوشێکی ئەو شوناسە تازەیە دەخەمە ڕوو:_

یەکەم:_ هاوڕێ و ڕەخنەگر:_

بێگومان، کۆکردنەوە و لێکدانی هەردوو وشەی هاوڕێ و ڕەخنە لە دوو توێی ڕستە و دەربڕینێکدا، پارادۆکسێکی واتایی و زمانەوانی زەقە. چونکە هەر کەسێك سەروکاری لەگەڵ دنیای ڕەخنەگرتن هەبێت و لە

ماهیەتی ئەو چەمکە بگات، تێ دەگات کە دەبێ کەسی ڕەخنەگر، چەند کەسێکی بێ لایەن، پیشەیی، سەربەخۆ بێت و نەکەوێتە ژێر هیچ فشارو کاریگەریەتییەك. ئەوەی ڕەخنە دەگرێت، دەبێ دوور بێت لە هەموو جۆرە پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتی، هاوڕێیەتی، شاریی و ئایدۆلۆژی. نازانم چۆن کەسێك لە یەك کاتدا دەتوانێت هاوڕێت بێت و ڕەخنەگریشت بێت؟ ئاخۆ هاوڕێیەتییەکە نابێتە هۆی جۆرێك لە چاوپۆشین و سڕکردنەوە لە هەندێك لادانی یاسایی و کارگێڕی و هەڵەی دیار؟ من دەزانم لێرەدا مەبەست ڕەخنەی بونیادنەرانەیە، وەلێ ڕەخنە چەمکێکی سەربەخۆیە و نابێ ببەسترێتەوە بە هیچ جۆرە پەیوەندییەك. گریمان ئەگەر پەیوەندییەکی توندووتۆڵ لە نێوان بەڕێوەبەری قوتابخانەیەك و ئەو هاوڕێ ڕەخنەگرە هەبێت، دەتوانێت بە سەربەستی ڕەخنە بگرێت و نەکەوێتە ژێر کاریگەریەتی ئەو پەیوەندییە؟. بۆیە پێشنیار دەکەم ناوی هاوڕێی ڕەخنەگر بکرێتە هاوڕێی قوتابخانە..

دووەم:_ هەڵسەنگاندنی مامۆستایان:_

یەکێکی دیکە لە هەڵە زەقەکانی هاوڕێی ڕەخنەگر ئەوەیە، کە داوا دەکات مامۆستایان خۆیان خۆیان هەڵبسەنگێنن و ئاستی زانستی خۆیان پێوانە بکەن!. لە ڕاستیدا، یەکەمجارە گوێبیستی شتێکی نامۆی لەوشێوەیە دەبم. نازانم چۆن کەسێك بە خۆی کارەکانی خۆی هەڵدەسەنگێنێ؟. کە کورد وتەنی کەس بە دۆی خۆی ناڵێت ترشە. ئاخۆ ئەمە نابێتە زەمینەیەك بۆ ئەوەی دوور لە هەموو پێوەرێك مامۆستایان نمرەی هەڵسەنگاندن بۆ خۆیان دابنێن؟. ئەمە وەك ئەوە وایە کەسێك شیعر بنووسێت و هەر بەخۆشی شیعرەکەی هەڵبسەنگێنێت و خەڵاتی یەکەمیشی پێ بدات. لەوە هەڵەتریش ئەوەیە، کە داوا دەکرێت ئەو هەڵسەنگاندنە ئێستا (مانگی دە) بکرێت. کە تازە لە سەرەتای خوێندنین و دەیان بەشی خوێندن ماوە تەواو بکرێن. نازانم شتێك نەخوێنرێت چۆن هەڵسەنگاندنی بۆ دەکرێت؟! پێشنیار دەکەم هەڵسەنگاندنی مامۆستایان بخرێتە کۆتایی ساڵ و لەلایەن خۆشیانەوە ئەوهەڵسەنگاندنە نەکرێت.

سێیەم:_ چارەسەرکردنی گرفتی قوتابخانەکان لەلایەن خەڵکەوە:_

هەڵبەتە، قوتابخانە نێوەندێکی پیرۆزە و پەیوەندی بە هەموو ئۆرگانە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگاوە هەیە. بۆیە چەند پاڵپشتی پرۆسەی پەروەردە بین و کەموکورتییەکان چارەسەربکەین، ئەوەندەی تر پرۆسەی پەروەردە پێش دەکەوێت. بۆیە بڕوا ناکەم کەسێك هەبێت لاری لەوە بێت هاوکاری و دەستی یارمەتی بۆ قوتابخانەیەك درێژ بکات.

وەلێ بە داخەوە ئەمە تائێستا نەبۆتە کولتوور لەنێو ئێمە و زۆر بە دەگمەن کەسانێکی زەنگین هەن، کە پاڵپشتی پرۆسەی پەروەردە بکەن و پێداویستییەکانی دابین بکەن.لە کاتێکدا بۆ نموونە: ئەگەر مزگەوتێك بینا بکرێت، هەزاران کەس ئامادەن بەشداری لەو کارەدا بکەن، بەڵام بۆقوتابخانەیەك ونەخۆشخانەیەك بە پێچەوانەوە.

کەواتە ئەمە کارکردنێکی گەورەی هزری و پەروەردەیی دەوێت، تاکو هەمووان دەگەنە ئەو دەرەنجامەی کە بیناکردنی قوتابخانەیەك، هیچی کەمتر نییە لە بیناکردنی مزگەوتێك. یەکێکی دیکە لە داواکارییەکانی هاوڕێی ڕەخنەگر لە قوتابخانەکان ئەوەیە، کە داوای هاوکاری لە خەڵکی گوند و سەرمایەداران و کەسانی خێرخوازبکەن، تاکو کەمو کورتییەکانی قوتابخانە پڕ بکەنەوە. بێگومان داوایەکی لەو شێوەیە، جێگەی خۆی ناگرێت.چونکە لەلایەکەوە وەك باسمان کرد ئەمە نەبووە بە کولتوور لە نێو ئێمەدا، لەلایەکی دیکەشەوە هاووڵاتییان بۆچوونیان وایە ئەگەر ئەوان پێویستییەکانی قوتابخانەکان دابین بکەن، ئەی چی لەو بودجەیە دێت کە ساڵانە حکومەت بۆ کایەی پەروەردە تەرخانی دەکات؟. بۆچی پەروەردەکان خۆیان کێشەی قوتابخانەکان چارەسەرناکەن؟ چونکە زۆربەی خێزانی کورد، ئاستی بژێوییان نزمە و ئەگەر حکومەت بۆ بەرامبەرخوێندنیان بێدابین نەکات، دڵنیام زۆرینەیان ناتوانن خوێندن بە منداڵەکانیان تەواو بکەن.گریمان ئەم کارە وەك کارێکی مرۆیی، خێرخوازیی و پەروەردەیی، ئەنجامدرا، بەڵام ئاخۆ ئەمە دەتوانرێت هەمیشەیی و بەردەوام بێت؟. بۆیە پێشنیار بۆ بەڕێز وەزیری پەروەردە دەکەم، کە ئەمە نەکرێتە ڕێسایەك و بەسەر قوتابخانەکاندا بسەپێنرێت، کە دڵنیام لە خەمی ڕیفۆرمکردنی پەروەردە دایە، وەك چۆن لە سەرەتای دەست بەکاربوونیشیدا چەند بڕیارێکی گرنگی دەرکرد.

چوارەم:_ دیدو پەیام و لۆگۆی قوتابخانەکان:_

یەکێکی دیکە لە داواکارییەکانی هاوڕێی ڕەخنەگر لە کارگێڕیی قوتابخانەکان ئەوەیە، کە دەبێ هەموو قوتابخانەیەك دید و پەیام و لۆگۆی تایبەتی خۆی هەبێت.لە ڕاستیدا، بوونی ئەو هەموو دید و پەیامە جیاوازانە لە ئاستی دروشم و پرەنسیپدا، شێواندنی پرۆسەی پەروەردەیە بە بڕوای من وەك مامۆستایەك. چونکە پەروەردە خۆی لە خۆیدا گەورەترین و پیرۆزترین دید و پەیامە و پێویست بەوە ناکات پەیامی ترمان هەبێت. هەموو پێشکەوتن و بیناکردنێك، هەموو هوشیاریی و درك کردنێك لە پەروەردەوە دەست پێ دەکات. ئێمە ئەگەر توانیمان پەیامی وەزارەتی پەروەردە و سیستەمی پەروەردەی خۆمان

بگەیەنین و پڕۆفیشناڵانە پراکتیزەی بکەین،ئەوا پێویستمان بە هیچ شتێکی ترنابێت. ئێمە ئەگەر لە قوتابخانەکاندا و لە سەرەتای هاتنی منداڵ بۆ قوتابخانە،ئەوانمان فێری گیانی نەتەوەیی و نیشتمانی، خۆشەویستی خاك و نەتەوە و ئاڵا، هزری ژینگە دۆستی، کولتووری خوێندنەوەی کتێب، لێبوردەیی و گیانی پێکەوە ژیان کرد، پێویست بەوە ناکات پەیامیان بۆ دابڕێین و فێریان بکەین.هەندێك بنەما هەن، لە بنەڕەتەوە بەشێکن لە پەروەردە و دەبێ مامۆستا خۆی هەستی پێ بکات و قوتابییان فێر بکات. ئیدی نازانم ئەو هەموو دیدو پەیام و دروشمانەمان بۆ چییە؟. کە منداڵمان لە قوتابخانە فێری هەموو شتێکی ڕاست و دروست و یاسایی کرد، پێویست بەوە ناکات دید و پەیام دابڕێژین کە ڕەنگە زۆرینەیان هەر کاریشی پێ نەکەن.

ئەمە ئەرکی قوتابخانە و توێژی مامۆستایانە کە ئەگەر دید و پەیام لە قوتابخانەش نەبوو، بزانن پەیامی پەروەردەکردنی منداڵ چییە و ئەرکی مامۆستا بەرامبەر بە قوتابییان چییە؟ ئەگەر هاوڕێی ڕەخنە گرتازە ڕێنمایی بە مامۆستایان بدات کە قوتابییان فێری ئەوە بکەن نیشتمانەکەیان خۆشبوێت،ئاڵاو خاکەکەیان بناسن،لە گرنگی پەروەردە و فێرکردن تێ بگەن، مانای وایە ئێمە بیست و هەشت ساڵە هیچمان نەکردووە و دەبێ لە سفرەوە دەست پێ بکەینەوە.هەرچی سەبارەت بە لۆگۆی قوتابخانەکانیشە، ئەوا بوونی هەر لۆگۆیەك بۆ هەر قوتابخانەیەك، جۆرێك لە بێ یاسایی و بێ بەرنامەیی دەردەخات.

لە هەموو دنیادا، لۆگۆ و ئاڵام تایبەتە بە سەرۆکایەتی دەوڵەت، حکومەت و وەزارەتەکان، کەچی لای ئێمە قوتابخانە هەیە هەشت قوتابی هەیە لۆگۆی تایبەتی خۆی هەیە. ئەمە تەنها لای ئێمە بوونی هەیە لە هیچ وڵاتێك بوونی نییە. بۆیە دەبێت پەروەردەکان و گشت قوتابخانەکان، تەنها لۆگۆی وەزارەتی پەروەردە بکەنە ئاڵام و نیشانەی خۆیان و لە نووسراوەکانیاندا هەبێت. ڕەنگە زۆر سەرنج و تێبینی دیکەشمان لە بارەی ئەرکی هاوڕێی ڕەخنەگرەوە مابن،وەلێ بۆ ئێستا بە پێویستییان نەزانین و لە کاتێکی تردێینەوە سەریان.

سەدیق سەعید ڕواندزی

*ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی خەبات ژمارەی ڕۆژی یەکشەممە ڕێکەوتی10/11/2019 بڵاوکراوەتەوە…

پێ بە كلكی شێرێكی نووستوودا
ئەنێم … ئازاد ئەسوەد

لەناكاو تەنێكی ئاسمانیی بەبن گوێما گڤە ئەكا و بەر نووكی لووتم ئەكەوێ
تالیبەرێك لە لاق□ بڕغەم ئەچەقێ و لەگەڵ ڕێكردنما ئەلەرێتەوە
وەك مردوویەك لەناكاو چاو بكاتەوە
وەك پەیكەرێك لە نیوەی شەودا بە ڕووما بقیژێنێ
لە ژوورێكی بێ دیوارو زەمینەو بنمیچدا وێنەی خۆم بە پیریی ئەبینم دائەچڵەكێم؛
هەردوو پێم چەپە، رووم ل□ پشتەوە،
پرچم، دڕكوداڵی خوار تەلبەندی تێكشكاوی ئۆردووگایەكی تەپیوە
دەستم، قولاپی ژەنگاویی دوورە كەناری رووبارێ
ئەژنۆم ئەژنۆی مێشەنگ و چاوم دەنكە تەسبیح
زمانم مۆز، بیرم بارانی ئەسید
قەفەزی سینگم؛ كەڵبەی قەرش
دڵم كۆندۆمی سپێرماوی
سەرم میتاڵی كرۆم و، مێشكم زەڕنیخ و چیمەنتۆ
من هەڵاتووی ناو بوركانی تابلۆیەكم؛ شلەبەردی ئاگراویی لێ ئەڕژایە سەر كاشیی پیشانگا
لە كونە رێوییەكی تەنگ سەرم دەرهێنا و لەناكاو شڵپە لە ناوچەوانمەوە هات نازانم فیشەك بوو نەیزەك بوو
لەگەڵ سووڕانەوەی زەویدا بەربوومەوە
چا□ □□ش□كان هەڵیانلووشیم
لە هەسارەیەكی تاریكدام ناو بەناو لە ئاسمان ئەخشێ و
پڕیشكی؛ شوێنپێی زلی ناو قوڕاو ڕۆشن ئەكاتەوە
زریكەی دار خۆڵەمێش و، فۆسیلی ملیۆنان ساڵەی ماموت و، مەكینەیەكی لەكاركەوتووی زەمەن.
خوا پەنجە بە دوگمەیەكدا ئەنێ؛ هەسارەیەك ئەتەقێ
بە تووڕەیی ئاوڕ لە زەوی ئەداتەوە؛ زەوی ئەلەرزێ
زنجیرێك لە ئاسمانەوە شۆڕ ئەبێتەوە؛ ئەژدیهایەك بە نەڕەنەڕ سەرئەخات

خۆڵەمێشی تیشکی گەرم ئەوەرێتە سەر مووی بازووم
نیوە شەوێك بە قیژەی پیرێژن بەئاگا دێم. قیژە ئەبێ بە سەدای قاقا ئێسکەپەیکەری دەستێکی زل، بە ڕیتمێکی ڕێک، بە نووکی پەنجە لە پەنجەرەکەم ئەدات
بروسکێك بەتەوقی سەرما دێ. گوڵاڵە ڕەشەکانی دەوری گورچیلەم لە دەممەوە سەردەردێنن
بە دەرپێی کورتەوە خۆم ئەگەیەنمە داڵان؛ جیڕە جیڕی دەرگای واڵا.
زڕەی کەوچکی هەڵدراو لە متبەق. نەڕەی دووکەڵ و، زیڕەی جنۆکە
لەناکاو گڵۆپی توالێت دائەگیرسێ
شوێنپێی تەڕی سەر پێپلیکانەکان. پارچە شووشە و دەمامکی نیمچە سووتاو.
کلکی مارێك ئاوی توالێت ئەشڵەقێنێ و خۆی ون ئەکات
دەست بۆ دەسکی دەرگا ئەبەم؛ قیژەی لێوە هەڵئەستێ
لەناو لیك و ئارەقەدا لەخەو ڕائەچڵ□ کێم؛
بە قاچی نەعامە و شاخی گامێش و کلکی بەرزی سمۆرەوە خۆم ئەبینم
جنۆکەیەکم لە ژێرزەمینی نووتەکی خانوویەکی جێهێڵراودا، بە فیکەی بنیادەم هاروهاج ئەبم و ئەقیژێنم
ژەنگی بنی پێم لە سمارتە ئەدەم و بە شەقامە پشکۆڕێژەکاندا پیاسە ئەکەم
لەناو سەرمدا؛ هارمۆنیکای (ئینیۆ مۆریکۆنی) و وێنەی پێنج کاوبۆی پاڵتۆ درێژ بەرامبەر مێردمناڵێکی دەبە ئاو لەباوەشگرتوو
جووەکان لە موسا یاخی ئەبن و بەدەوری گۆلکێکی زێڕیندا ئەخولێنەوە
لە شەقامێکی قەڵەباڵغدا لەشکری ئاشوورییەکان بە تیر و کەوانەوە مارش ئەکەن
قەشە و فەلەکناس، پشت لەیەك، دە هەنگاو ئەنێن و لەگەڵ ئاوڕ دانەوەدا رووی دەمانچە لەیەك ئەنێن...
هەزاران باڵندە لەژوور سەری پیرەمێردێکدا ئەفڕن؛ لە جەنگی رزگاریدا پاڵەوانی نەتەوەیی بوو، ئێستاش نیمچە شێت
لە جامی ئاودییەکی شاهانەوە سەگێك پێم ئەوەڕێ، ڕائەچڵ□ کێم
سەر بە چێشتخانەیەکدا ئەکەم؛ لەژێر مێزەکاندا بە سکەخشکێ خۆم ئەگەیەنمە ڕانی ژنێك. هەموو هەڵدێن و قاپ و چەنگاڵ و کورسیم تێ ئەگرن
سەر بەرز ئەکەمەوە، لە جامی چێشتخانەکەدا خۆم ئەبینم؛ من ماری ئەناکۆندام!
لە ئاهەنگێکدا، لەسەر شانی ڕووتی ژنێکی قژ زەرددا خۆم ئەبینم؛ بە قاچ گوێم ئەخورێنم. ئاهەنگگێڕەکان بە قاقاوە دەستم ڕائەوەشێنن.
دەستێك تەپەتەپ لە پشتم ئەدا. وەرئەسووڕێم؛ مۆزێک بە دەستیەوە،

لە چاویلکەکەیدا خۆم ئەبینم؛ من مەیموونم!
ئەگەڕێمەوە ناو جەنگەڵ؛ مەیموونەکان بە قیژەقیژ سەر دارودرەخت ئەکەون و ئەم چڵ و ئەو چڵ ئەکەن. لە قیژەیان هەڵدەم تا ئەگەمە سەر گۆلاوێك، دائەنەوێم؛ من مرۆڤم!
مرۆڤێکی درێژکۆلەی بێدەست و قاچ، لە پێستی مار، لە قوژبنی بنمیچی دارینی نزمی کۆختێکدا، شەڕی پارتیزانی لەگەڵ جوتیارێکدا ئەکەم بە خاکەنازەوە بۆم دێ.
بە شەش قاچ و چوار باڵ و دوو شاخیلەوە، لە پەنا گوێی ژیشکێکی تۆقیودا خۆم ئەبینم
بەرەو گۆلاوێکی پڕ لە تیمساح هەنگاو ئەنێم، لە پشتمەوە؛ پێکەنینی ترسناکی کەمتیار و، ژوور سەریشم؛ قیژەی واشە
پێ بە کلکی شێرێکی نووستوودا ئەنێم. خۆم بە ورچێکدا ئەکێشم. پێم لە مارێکی سێ هەڵئەکەوێ و ئەکەومە سەر پشتی تیمساحێك
لەناو لیك و ئارەقەدا لە خەو ڕائەچڵەکێم؛
لەشم نوقمی لمە. سیسارکە کەچەڵێك چەنووکی لە برۆم گیر کردووە.
بیست مەترێك لەولامەوە خێڵێك کەمتیار بە ئەسپایی بۆم دێن، پاشان بە غاردان

کەڵاشینکۆف، کوانتن کۆمپیوتەر و کورد!… برایم فەرشی

پێشکەش بە منداڵێکی فەیلەسووفی کورد!

کەڵاشینکۆف لە زاوزێی شەڕی دووهەمی جیهانی ساڵی ١٩٤٣ داکەوتە ناو بازاڕی چەک. کوانتن کۆمپیوتەر لە سەردەمی کێبەرکێی سایبەرتەکنەلۆژیی، هاتوچۆی بێپەتاوی مەگازانیاریی، پاش تێپەڕبوونی ١٥٣ ساڵ بە سەر یەکەم پەیوەندی ئینسانی ناو قاڕەکان لە ڕێگای کابلی تەلگراف و تەلەفون، ، لە لایەن شیرکەتی گوگل ساڵی ٢٠١٩ سازکرا. کەڵاشینکۆف حەفتاوشەش ساڵەی پارتیزانەکان، هەما نەماوە بە شۆڕشگێڕیی و گەیشتن بە ئازادی. پارتیزانەکان لە چنگ فاشیسم، کۆیلەتی و کۆلۆنیالیسم ڕزگاریان هاتوە، هەندێکیان ناویان چۆتە ناو ڕیزی دیکتاتۆڕەکان. کڵاشینکۆف بەرهەمی سیستەمێکی فکریی،

سیاسی، ئیدئۆلۆژیک بوو، کە لە بەریەک هەڵوەشاوتەوە، میکایل کڵاشینکۆف نەماوە، بەڵام چەکەکەی لە شانی کوردەکان نەبێتەوە!
کڵاشینکۆف وەک چەکیش بەزیوە. ” M136″ -ی ئوسترالیایی بەرهەمی مودێرنترین تیکنۆلۆژیی سەردەم، لە یەک چرکە(سانیە)، شازدەهەزار و لە یەک خولەک(دەقیقە)، یەک میلیۆن فیشەک دەهاوێژێ و نیشانەکان دەپێکێ. ئەو چەکە لە لایەن هێزی نیزامی ئەمریکاوە بەکار دەهێندرێ.
M136 خێراترین چەکی جیهانە، بەڵام خێراتر لە کوانتن کۆمپیۆتەر نییە. کوانتن کۆمپیوتەر هەزار میلیۆن (یەک میلیارد) جار خێراتر زانیارییەکان بەکار دەهێنێ بە وەڵامدانەوە بە پرسیارەکان . کوانتن کۆمپیوتەر لە ماوەی سێ خولەک، وەڵامی ئەو پرسیارانە دەداتەوە کە ئەمەی مرۆق بە وەڵامدانەوەیان پێویستمان بە دەهەزار ساڵ کات هەبوو. واتە گەر مرۆق بە وەڵامدانەوە بە پرسیارەکی ئاڵۆز و فرەلایەنی ماتماتیک پێویستی بە دەهەزار ساڵ کات بێ حیسابکردنی هەبێ، کوانتن کۆمپیوتەڕ کە حیساباتی بەکەتایی نێوان ((0-1 ئەنجام دەدات، سێ خولەک و بیست چرکە کاتی پێویستە.
کورتکردنەوەی دە هەزار ساڵ کات بە سێ خولەک، یانی گۆڕان لە چەشنی یەکەم تەقینەوە، کە بووە هۆی دەرکەوتنی کائینات. ئەوەی کوانتن کۆمپیوتەر و کورتکردنەوەی کات لەو چەشنە، چ گۆڕانێکی لە دوایە، کەس نایزانێ، بەڵام ئەوە دەردەخات، کە نرخی کات بەرز دەبێتەوە و ماشینەکان(جیلی نوێ) دەوری سەرەکی لە ژیانی مرۆقدا پەیدا دەکەن و بە سەر مرۆقیشدا زاڵ دەبن.(ئەم بابەتە لە کۆمەڵێک وتاری تردا ڕوون دەکەمەوە). کورتکردنەوەی کات بە وەرگرتنی زۆرترین زانیاریی و وەرگرتنی وەڵامی پرسیارە بە وەڵامەکان لە کورتترین کات، مانای ئەوەیە کە کات و زانیاریی بەرزترین سەرمایە و بەنرخترین سەرمایەی مرۆق بوون و هەن و دەمێنن، مرۆق بە بێ کات و زانیاریی، بوونی لە نەبووندا کۆتایی پێدێ. بە وێنە شۆڕشی سەنعەتی ئووروپا بە بێ بەستنەوەی مرۆق بە کات، گۆڕانی کۆمەڵگا و ئینسانی لێنەدەکەوتەوە.
فەلسەفەی ڕۆژئاوا بە تێگەیشتن لە کات و گرنگیدان بە کات، دەوری سەردەمیانەی خۆی گێڕا و تێگەیشتنی ئینسانی ڕۆژئاوای لە کات قووڵتر کردەوە و ئینسان و کات و کار لە فۆڕمێکی نوێی کۆمەڵگا، لە یەک گرێدران. لە سەردەمی کوانتن کۆمپیۆتەر ئینسان و کات دەبنە دووانەیەکی نوێ.
خێرایی لە وەرگرتن و بەکارهێنانی زانیاریی، گرنگی چارەنووسسازیی پەیدا کردووە. خێرایی لە بیرکردنەوە، لە مامەڵەکردن، لە هەڵوەستگرتن، لە سیاسەتکردن و دیپلۆماسی و تێگەیشتن لە سەردەم، پێویستی ژیانی سەردەمە. مانای ئەم شۆڕشە ئەوەیە کە گۆڕانکارییەکانی جیهان لە هەموو بوارێکدا، خێراتر و بە پەڕتاوتر

ڕوودەدەن. گۆڕانکارییەکان سەتان جار خێراتر لە سەردەمی کڵاشینک□ق □وودەدەن و زۆرینەی خەڵکی جیهان، لە ڕەوتەکە و خێرایی گۆڕانکارییەکان بەجێ دەمێنن. بۆ وێنە لە وڵاتێکی وەک ئاڵمانی پێشکەوتوو، شازدە میلیۆن کەس لە ڕەوتی ڕۆژانەی بەکارهێنانی کامپیۆتێر و تەلەفوونی دەستی وەدواکەوتوون. داهاتوو ڕوون نییە، بەڵام ئەوە ڕوونە کە زانیاریی دەوری چارەنووساز لە ژیانی مرۆڤدا دەگێڕێ. ئەوە ڕوونە کە ڕێژەی وەدواکەوتووان لە ڕەوتی گۆڕانکارییەکان، زۆرتر و زۆرتر دەبێ، گەر هەر ئێستا لە وڵاتی ئاڵمان بیست لە سەد بێ، لە وڵاتانی تر زۆرترە و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و نمازە کوردستان لە هەموو ڕوویەکەوە بەجێماون.

سەنعەت و بازاڕی چەک، گرێدراوی زانیاریی و زانست و تەکنیکی نوێیە، بازاڕ بە بێ شەڕیی نوێ گەرم ناکرێ. شەڕ و بازاڕ لەو شوێنە گەرم دەکرێ، کە سەری شەڕ، مایە بۆ کڕین و فرۆشتنی چەک، خەڵکێک بۆ گەرمکردنی کورەی شەڕ هەبن. ئەو شوێنە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە، کە هەموو مۆرە و کارێکتەرەکان و مایەی شەڕیی هەیە. ئەو شوێنە لانکەی نیشتەجێبوونی مرۆڤ بووە و ئەمڕۆ شڵەژاوترین شوێنی سەر گۆی زەوییە. ئەو شوێنە، شوێنی نیشتەجێبوونی یەک لە کۆنترین خەڵکانی جیهانە، شوێنی کوردەکان!

کورد لە سەردەمی خێراییەکان، گرفتەکانی سیاسی، نەتەوەیی خۆی بە کام کەرەسە و تێگەیشتن چارەسەر دەکات، تێگەیشتنی سەردەمی کڵاشینک□ق یان تێگەیشتنی سەردەم؟ تێگەیشتنی سەردەم، نەتەوەکان هاندەدا بۆ پەیڕەوکردنی سیاسەتی پاراستنی بەرژەوەندیی نەتەوەیی-ناوچەیی. هیچ گرووپ و تاقم و دەستە و نەتەوەێکی بێ وڵات، لە سەردەمی نوێدا، داهاتووی بەختەوەرانەی نابی□. ئ□و نەتەوانە داهاتوویان مسۆگەر دەبێ کە خۆیان بڕیار لە سەر چارەنووسی خۆیان دەدەن. کورد خۆی بڕیاردەر نییە و چارەنووسی کەوتۆتە دەستی حکوومەتەکانی دەوروبەر و حکوومەتەکانی جیهان. بەرژەوەندیی نەتەوەیی هەرکام لەو وڵاتانە، ئەوە نییە، بەرژەوەندی کورد وەپێش بەرژەوەندی خۆیان بخەن، یان ڕازی بە ماف و بە رژەوەندی یەکسان بن. کورد بە درێژایی م□□ژووی کەی، بەرژەوەندی خۆی وەدوای بەرژەوەندی نەتەوەکانی تر و زمان و ئایین و کیانی ئەوان خستووە.

گرفتی کورد لەو تێگەیشتنەوە دەست پێدەکات و هەتا ئەو فۆرمۆلە نەگۆڕدرێ و بەرژەوەندی خۆی و نەتەوەی خۆی وەپێش نەتەوە و ئایین و زمان و کیانی ئەوانیتر نەخات، کێشەی کورد چارە ناکرێ! لە شەڕدا کورد لە بەرنبەر “دوژمنەکەی” دەوستێ، لە سیاسەتدا بە بەرانبەرەکەی د□د□□ن□. گرفت لە چەکدا نییە، گرفت لە تێگەیشتنی مرۆڤی کوردی خاوەن چەکە!

بە ناوی “ڕێئاڵ پۆلیتیک” و ستراتێژی “گام بە گام” ناکرێ مەشکی حکوومەتی ئیسلامی و مرۆڤی نوقمبوو لە نەزانی هەزاروچوارسەت ساڵە، بگۆڕدرێ و ڕۆژێک لە ڕۆژان لە سەدەیەکی نەبوودا، کورد بە ماف بگەیندرێ؟ سیاسەتی بەغدا و دمەشق و ئانکارا بە زەبری فەرهەنگ و تێگەیشتنی سەردەمی کڵاشینکۆڤ، دێموکراتیزە ناکرێ و مەدینەی فازلە بە گشت نەتەوەکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست پێکنایات. بە ناوی فێدڕاڵی مووچە و مووچەی زۆرتر بە مووچەخۆر، لە بەغداوە نانێردرێ! بە کڵاشینکۆڤ مووشەکی دوورهاوێژ و فڕۆکەی بە فڕۆکەوان و تانک و چەکی M136 لە کار ناخرێن! بە چەسپاندنی چوار لاپەڕە بە دیوارەکانەوە، مەدیای زاتلیت و دژیتاڵی و مەدیای ئەلکترۆنیکی حکوومەتەکان ئیفلیج ناکرێن! بە چەرت گرەو لە کوانتن کۆمپیۆتەر نابردرێتەوە! بە مەشکی سەردەمی کڵاشینکۆڤ حزب و دامودەزگای سەردەمی کوانتن کۆمپیۆتەرە ئیدارە ناکرێ. بە خولخواردن لە بازنەی زمانی فارسی، ترکی و عەرەبی، ڕۆشنبیریی و زانیاریی دەست ناکەوێ. بە گوێدانە ڕادیۆ و تەلەویزیۆنەکانی بی بی سی، ئامریکا، ئیسرائیل، ئاڵمان، مەسکۆ و چوار وڵاتەکەی دەوروپشت ڕاپۆرتی سیاسی کەنگرەکان نانووسرێ، بە ڕوونووسی بابەتەکانی ئینترنێت، سیاسەت ناکرێ. بە ڕێگرتن لە تەشەنەی بیر وهزریی ئەندامان، ڕێگا لە بیروهزر و گەشەی ئەندامان ناگیرێ. بە زانست و زانیاریی سەدەکانی پێشوو و لاساییکردنەوەی بیرمەندانی سەدەکانی لە بازنەدەرچوو، زانستی ئەمڕۆ پێناسە ناکرێ. بە رۆمانسیسمی کڵاشینکۆڤ چارەی سیاسی کورد ناکرێ!

دیپلۆماسی و مەدیای جیهان لە ناو خێرایی سەردەمدا دەسووڕێنەوە، سوپر سیاسەتمەدارەکان، فریای هەموو شت ناکەون. لە میانەی سەفەری دیپلۆماتەکان بە کۆبوونەوەکانی گرنگی جیهان، شتەکان بە خێرایی گۆڕانیان بەسەردادێ و خاڵەکانی جێگای باسی کۆبوونەوەکان دەسڕدرێنەوە و کۆبوونەوەکان ئامانجی خۆیان ناپێکن و بڕیارکان سەر ناگرن. گۆڕانکاریی، هاتوچۆی هەواڵ و خەبەر هێندە بە خێرایی ڕوودەدەن، کە بڕیارەکان قیمەتیان نامێنێ! گەر زانیارییەکان هەزار میلیۆن جار(یەک میلیارد) لە ئێستا خێراتر هاتوچۆ بکەن، کڵاشینکۆڤ لە شان، بیرکڵاشینکۆڤ، سیاسەت کڵاشینکۆڤ، چۆناوچۆن لە بازنەی سیاسەتی سەردەمدا دەمێننەوە؟! چۆن سەر لە سیاسەت و سیاسەتی جیهانی دەردەهێنن؟

هەنگاوەکانی ئێستای کورد، ستراتێژی نەبوویی حزبەکان، ناڕوونبوونی ویستی سیاسی، نەبوونی هێزی نیزامی سەردەم، نەبوونی دەزگای بیر وهزری ئەمڕۆیی، لاساریی بەرانبەر بە پڕەنسیپەکانی سیاسی سەردەم، نەبوونی مەدیای سەردەم، گیرفانی بەتاڵی حزب و

ڕێکخراوەکان و فەرهەنگی سواڵ و سەدەقە وەرگرتن، بوونی نوخبەی بێکەڵکی هەزار ڕەنگ، بوونی تاک تاکی دەدەنگ لە یەک، نەتەوە یەکی داپچڕاو و لە بەریەک ترازاو، ژێربینا و ڕووبینای داڕووخاو، کە تەردیپلۆماتی کەسایەتی چەماو، لە حاندا دیپلۆماتی مرۆڤخۆریی سە نەتەوەکەی دەوروبەر، هەمووی کورد فرسەخ فرسەخ لەو سەردەمە و چارەسەری نەتەوەیی و ئینسانی دوور دەخاتەوە.

تێڕوانینن و ئاکار و کاروجموجۆڵی حزب و دەزگاکانی ناحزبی کورد، لە چارەسەریی گرفتی کورد دوورن و لە ئاستی ناوخۆ، ناوچە و جیهان، کورد لە سەرکەوتن نزیک ناکەنەوە. لە چل ساڵی ڕابووردو لە کێبەرکێ سیاسی لە گەڵ هیچکام لە چوار ڕژیمی ئێران و عێراق و سوریە و تورکیا سەرکەوتنی نیزامی بە بێ پاڵپشتی هێزێکی دەرەکی بەدەست نەهاتووە و بە پێچەوانە لە بەستێنی نیزامی تێکشکان لە دوای تێکشکان تۆمار کراوە. داهاتوو ناڕوونە، بە تایبەت بە ئەو لایەنەی چاوەڕێی ئەوە دەکەن، سەرۆکەکانی وڵاتانی ڕۆژئاوا، سناریۆی عێراقیان بە دووبارە کەنەوە.

نوستالژی ڕابووردو، خەیاڵاتی ڕۆمانسی، وەهمی بە دەمۆکرات کردنی فاشیست و شوونیست، سیاسەتی چاوەڕوانیکردن، خولخواردنەوە لە ناو تێگەیشتن و سیاسەتی سەردەمی کڵاشینکۆف، بەردەوامبوون لە ستراتێژی سۆڤیەتی حزبەکانی کورد، بە ئیسلامیکردنی سیاسەت، ڕزگاریی بەدوادا نایات. ڕزگاریی لە تێگەیشتنی سەردەم و خۆ لە ئاستی سەردەمدا بینینن، خەڵک بەرەو ئاستی سەردەم بردن، هێزی سیاسی، نیزامی، ئابووریی پەیداکردن، خۆ تێکەڵ دیپلۆماسی سەردەمکردن، دێتە دی!

هەر هێزێک ستراتێژی بەرەو سەردەم بردنی نەتەوەیەکی ٥٠ میلیۆنی هەبێ و ئەو نەتەوەیە لە پاژگەڕبوونی نەتەوەکانی تر و سیاسەت و فەرهەنگ و تێگەیشتنی ئەوان کە بە سەر میللەتی کورددا سەپێندراوە، ڕزگار بکات، هێزی سەردەمی خۆیەتی. خێرایی کۆمەڵگای جیهانی، ئێمەی بەجێ هێشتووە و لە سەرمان ڕانەوەستاوە. کورد لە سەردەمی کڵاشینکۆف، سەردەمی "بیتBit " و "بایت Byte" بەجێما، با لە سەردەمی "کوبیتQubit" بەجێ نەمێنە! هەرچەند ئەم قەڵەمبازە لە کڵاشینکۆفەوە بۆ"کوبیتQubit" ناکرێ، بەڵام تێگەیشتن لە سەردەم، ڕێگا نیشان دەدا.

برایم فەرشی

ئۆکتۆبری ٢٠١٩

ئالێرەدا … شیعری شەهید زانا مەحموود

ئالێرەدا بوو
باڵی مەلەکان پچڕابوونەوە
نەبا بەفرەکە ئاسمان شەق بکا
ئێسکی هەزاران … ئەخرایە نێو چاڵ
نەبا بەیانێك … چووزەرە بدا

ئەلێردا بوو
ئەستێرەکان و ئاسمانی تەڕپۆش
چڵۆکی تەم و وێرانیی شەڕ بوون
لاوژەی برسێتی و گریانی خامۆش ..
بە زڕەی پێوەند … پتر هەڵئەچوون.

هەر بە خۆم بینیم
ئەوەی دەنگێکی .. ڕاستی هەڵئەبڕی
نەك یەك.. هەزاران، شیر سەری ئەبڕی
ئەوەی نگینی بە سوڵتان ئەبرد
بۆ دۆزەخێکیان ڕەوانە ئەکرد
بەڵام هەر ڕاستی
لە نێو هەزاران قرمژن و دەسڕێژ
ئەیچرپاندە گوێی شاری گێژ و وێژ
ئەوەی دەستی خۆی ناوە بە سەریا
نەك كڵاو .. خۆیشی دەبا با بیبا .
....

کتێبی شیعری/ وزەی سپی … دڵشاد عەبدوڵڵا

[بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن ......]

فیکە … پشکۆ ناکام

....دەمی هەر کەسێک ئەکەیتەوە بۆڵە بۆڵێتی ، توڕەیە ، جوێن ئەیا ...سەر بە هەچ حیزبێکا ئەکەیت نارازییە ، وەزعەکەی بەدڵ نیە ، رەشبینە ...هەر کادرێکی حیزبی ئەگری زیاتر لە هەر کەسێکی مەعمولی باس لە خراپی وەزع و گوزەران ئەکا..پێی باش نیە خەڵک تووشی چ بارێکی قورس و ناهەموار بوون ، خەفەت ئەخوات!! ئەی عەرەب ووتەنی(این المفر ؟)..ئیتر کێ پەنای ئەو خەڵکە بێ؟ کێ ئەتوانێ چی بکا بۆ کۆتایی هێنان بەو هەموو میحنەتەی کۆمەڵانی خەڵک لە سایەی سەری دەسەڵاتی کوردییەوە تووشی بوە ..! ووتمان ئەوە پارلەمان کارتۆنیە و تەنها وەک سنوقێکی پۆست بۆ ناردن و تێپەراننی بڕیار و پرۆژەکانی دەسەڵات بە تایبەتی " سێ چوکڵەکە" ی بنەماڵە بەکار ئەهێنرێت ، ئەی ئەو هەموو وەزیرە مل قەوی مل قەویيانە بۆ جارێک نوتقێک ناکەن و لە کۆبونەوەیەکیانا لەگەڵ سەدری ئەعزەم جەنابی بەختەوەری سەرەک وەزیران دەرد و گلەیی و نەهامەتی ئەو خەڵکە باس کەن و پێی بڵێن چۆن ئەبێ حکومەتی بەناو هەرێم بۆی نەبێ پشتیوانی لە تێکۆشان و بەرگری و ژیانی رۆژئاوا نەکا ؟ پێی بڵێن ئاخر کە جەناب عالیتان باس لە چاکسازی ئەکەن دزینی دەغیلەی نەخۆشەکانی"شێر پەنجە" بە چی ناو ئەبەیت؟! وەزیرێک نیە قیرسیای لێ بکا و بێتە قسە و بڵێ سوئالێکم بۆ سوعبەت هەیە : داهاتی نەوهەموو داهاتە لەکام سەیتەرەیا گیری خواردوە. بەس ئەوەی دێگەڵە نەبێت ..تکایە هەر بۆ سوعبەت وەڵامم بەرەوە و شەرت بێ نەگاتە ماس میدیا ،، کێ دیویەتی جارێک ، تەنها بۆ یەک جار وەزیرێک لەسەر

داواکاری خەڵک و گرفتەکانیان وەک ئیحتیجاج کۆبونەوەی جێ هێشتبێ و بەرگری لە خەڵکی پێ گرنگتر بوو بێ لە معاش و ئیمتیازەکانی ؟ کێ دیویەتی وەزیرێک بە یەک جار چوبێتە پاڵ کۆمەڵانی خەڵک و بەرەی میللەتی هەڵبژاردبێ و بەرگری لە مافەکانیان کردبێ ؟ جگە لە وەزیرەکان حیزبەکانیش هەڵوێستیان زۆر باشتر نیە ، (ی.ن.ک) کە (ایام زمان) جێی ئومێدی خەڵک بوو ، ئێستا تەنانەت لەو حاڵەتانەی کە خۆیشی گرتەوە جگە لە" نیگەرانی" هیچ دەربڕینێکی تری نیە! کاتێ کە دەسەڵاتئ فەرمانڕەوای پارتی کاندیدێکیان بۆ هەر پۆستێ بە قبوڵ ناکا ، دوا دوو سێ مانگ نیگەرانی خۆیان رائەگەیەنن کە ئەویش دوو سێ ڕۆژ ناخایەنێ و بە "تەلەفۆن"ێک ئەو مەلەفەش وەک دەیان مەلەفی تر دائەخرێت (من تا ئێستا نەمبیستوە بە کاندیدی کەسێک ئەبێ حیزبێکی تر رازی بێ، ئایا پارتی ئەو هەموو پاراستن و کۆنە بەعسی و .... و..... داناوە پرسی بەکەس کردوە؟) ..دەردی خۆ بە بچوک زان وا ئەکات هەرگیز نە گەورە بی و نە خۆت بەگەورە ببینی..
حیزب و گروپە دەرچوەکانی حوجرەی قورەیش ، قاچە ناساغەکەیان لە ناو خەڵکە و قاچە ساغەکەشیان لای دەسەڵات لە هەولێرە ، کەس نیە بەقەد ئەوان لە بەردەمی مایکەکانا گلەیی بکا و نارازی بێ و خۆی راوەشێنێ
بەڵام رۆژێک زوو تر لە وانی تر ئەچن بۆ معاش ، ئەوانەش کە تا دوێنێ باسیان لە هەڵەکانی سیستەمی حوکمڕانی ئەکرد ئەمڕۆ بوون بن بە پاسەوانی بە بەرگی پاسەوانەتی دەسەڵات و دوێنێ هەرچیەکیان ووت دوکەڵەی جگەرەی ساتێکی لاتی و بێ تاقەتی بوو و بوو بە رابردوو.........
لە وەزعێکی ئاوایا بە قیبلە ئەبێ خەڵک ڕوو لە کوێ بکا؟ کاتێک کە حیزب و وەزیرەکانیان لە پێش خەڵکەوە داخ لە دڵەکەوە ئەبەخشنەن و بەرامبەر دەسەڵاتیش " نەمبینی ، نەمبیست ، گوێم لێ نەبوو " ئەکەن بە پرنسیپ و لای دەسەڵات خۆیانی پێ شیرین ئەکەن ، لە کاتێکی ئاوا دوبل موراڵەی ئەو خەڵکە بەد بەختە چی بکا و هانا بۆ کێ ؟ بۆ کوێ بەرێ؟ ئەو هەموو گرفت و ئاڵۆزییەی تووشی خەڵک بوە و دەسەڵاتیش بە کەمالەی ئیسراحەت خەریکی بەرنامە تایبەتیەکانی خۆیەتی لە ڕووتانەوەی خەڵک و نەک مەش ، مەشولەش میوان نیە ، مەگەر مەشولەی تورکی..
یەقینم لەوەی ئەم یاریکردنەی دەسەڵات بە خەڵک ئەیکا هەر ئەبێ کۆتایی بێ ،ئاخە " فیکە"ی کۆتایی یاریەکە لای کێ بێ..؟!!

نەمزانی چۆن ڕەشەبا دەلاوێندرێتەوە … شوان حەسەن

ئێوارەیەک
خۆی بەدرەختی بەردەم ماڵەکەم هەڵواسی
خێرا، چاوی پەنجەرەکانم لێداخست
گوتم: نەبادە ڕوناکی ماڵەکەم ئەو دیمەنەیان بۆ بگوازێتەوە.
بە دەم خواردنەوەی چایەکی سەوز
خۆم دەخافڵاندو
دەمزانی تاریکی بە دوای درزێکدا دەگەڕێ
ناڵەی، دیوار و پەنجەرەکان پێیان دەگوتم
ترسنۆک بووم، بیرم لە خۆمدەکردەوە
فیلمێکم داگیرساند
وەرس بوونی ئەوم کرد بە ئامانجی ئەو شەوەم
نەمدەزانی، ڕەشەبا چۆن ژیر دەبێتەوە
***
بە دیار ئاگاییەوە، دادەنیشم و
پرسیار□کانی ژوورە تاریکەکەم دەخوێنمەوە
دەرۆزەکەرەکەی بەردەرگای(Lidl) لە کێ دەخەوێ و چۆنیش دەخەوێ؟
دەبێ باڵدارو ئاژەڵەکان چۆن بخەون، بەدەم ئەو ڕەشەبا یەوە؟
ئەرێ بەڕاست سێو و پرتەقاڵ چۆن دەخەون؟
بە مۆبا یلەکەم سێرچمکرد
ئایە میوەکان، گژو گیایەکان، دەخەون؟
ئەوە بۆ ناخەویت؟
پرسیار□کان لە ئامێزی ئەو گرمۆل□ بوون و
بەدزی منەوە چاویان لێک نا
***
بۆ ساتێک بێ دەنگی، خۆی دەخواردەوە و
هەناسەش بۆنی خەوی لێدەهات
وێنەی شاعیرە ماسیگرەکە، کەوتە نێوانمان و
قولابە شیعرێکی لە چوارچیوەی خەیاڵم گیربوو
ئەرێ چۆن بزانم

کامەیان میهرەبان و هەست ناسکترن
ماسیەکە یاخود ماسیگرەکە!؟

ئەو درەختەی ڕووتکردەووە، ئاشقێ
تا لێی بنوسێ
هەموو شتێک بۆ من دووبارەبوونەوەی هەیە
تەنیا تۆ یەکجاریت
خەندەت وێنەی بەختەوو□ترین ژنی دنیا دەچرکێنێ و
ناوە ناوە هاوڕێیەکانت، لە وشکایی ئەو درەختە دەڕوێنیت
تا ئەو کاتەی
لق و پۆپی سکالاکان بەری ترسیان لێدەڕوێ
شارەوانی ڕەوایی دەداتە مشار و
بۆ پاراستنی گیانی هاوڵاتیان دەیبڕنەوە!
لەوانەیە ئەو شەو چیرۆکێکیتری هەبوایە
★★★
مەیشکێنە ئەی ئیبراهیم
تۆ لە کام بیابان هاتووی؟
تۆ لە مرۆڤی ناوئەفسانەکانیش ناچیت
دەزانی کە بەر لەوەی تۆ دەرگای مێژووم لێ بگریت؟
پرسیار و وەڵامەکان لە کۆلانەکانی ئەندێشەدا چاوشارکێیان دەکرد
ل□ بەرچاوم پرسیارەکانت لێ خنکاندم، قسەم نەکرد
هەر ئەوڕۆژە ل□ بەر زامی پەیکەرسازێکی ئەوساتە هاتمە لات و
لێم پرسیت بۆ ئەو پەیکەرانە دەشکێنیت؟
کێ بە تۆی گوتووە کە ئەوانە خودان؟
ئاخر خولقێنەر عاشقە، ئاشقە ئەی ئیبراهیم
هێندە مۆمیاکراویت، لەوانە سەرەتاییەکانی ئەشقیش ناگەیت
لەگەڵ دەنگی چەکوشەکەت دە خزێمە ناو زەمەنەت و
پارچەکانم کۆدەکەمەوە
جارێکیتر ئەو ڕەش□ بایە بێ شەرمه!
کراسی خەوم دەدزێ و
لە ڕۆخ تارمایی ئەو ئێوارەیە بە جێمدەهێڵێت

زەرد□ پەڕ کەی دێیت؟
دەمژمێرەکەم بەرگەی ئەم شەوە ناگرێت

لە هەورازی نیگەرانی من، تووشی هەناسەبرکێ بووە
تاپێت دەکرێت زوو وەرە
کەمێک (با) ی بەردەرگای ماڵەکەی منیش بلاوێنەوە
ماندووبووم بەدەست، ململانێ خۆم و تلانەوەی ئەو
نامەوێت بمکات بە شەوێ و
درەختێ خۆیم پێ هەڵواسێ!

نوسینەوەی خود …نووسینی: ئومەیمه مەلاک

ژیانی کونکونت بیستووە؟
ئەوە خود و پێناسەی هەڵوەرینمە.
ئەوەی وایکرد ب□ تەمەنێکی تێکشکاوەوە
ل□ پێشوازی خەونەکانماندا بین
هەرچی ئەوەی ئێستا لەدەستم دێت
تەنها چنینی ئەو رێگایانەن کە
دەمانگەیەنن بەهیچ
بۆ ئەو شوێنەی
کە هەموو شتەکانی تێدا بونەتە
خڵتە!

قاوهڵتی … سەردار جاف

سپێدەیەکی تەزیوە
ڕحم بە بەر دەرگای قەڵای گەڵای زەردا
هەڵواسیوە
ژەمێ ماچی تەحریمکراو
هەناسەی سینەی تەنیوە

تۆ لە سەمای گەڵا و چرپەی لەنجەتەوە هەنگاو دەنێی
ڕێگای دوور دوورت بڕیوە
سپێدەیەکی کزە سارد
کچێ … ژنێ لە تەپ و تۆزی شەیدایی
ماندوو ماندوو
دەنك دەنك تەسبیحە کۆنەکەی باوکمی ژمارد
نم نم باری ، بوو بە کەپکەبەفرو وەری
لە دوو فروشتوکی بەیان
هاتە کنم و ڕۆحی بە دامێنی لەتە نانێ سپارد
لە تەك چڵەکەی قەد دیوار بوونە هاودەمی یەکتر و
نیگایان بۆ یەك دەنارد
سپێدەیەك سەرد و تەژی لە شنەبا
خەرمانی تەمەنم هەروا
لە کتیبی دڵما نەنوێ و
جۆلانەیی بە سەر نەبا …!!!!
ژوانی ڕۆح لە خەڵوەتێکی سێماما پێ دییەبا
ئەو دەمانە گریان بە خوێ
دەبوونە گەڕەلاوژەیەك
بە حەسرەتی ئیشقێ دوەبووین کە هەر نەبا
سپێدەیەکی تەڕتەڕە
لە ئاونگ و شەونم دەچێ
مژدەگوڵی ڕەوینەوەی غوربەتێکە
جوانتر لە خۆی ، خۆی دەنوێنێ
بۆنی هەولێری هێناوە و
ژوان بە بای ئەم سپێدە دەشوبهێنێ
بۆنی رلاِ ڕۆحانی گرتووە
مێخەکم بۆ لە ئاو دەنێ

فرانکفۆرت
2019 / 11 / 12

لە عەلی کیمیاوییەوە بۆ ئەردۆگان فسفۆر ... ڕەزا شوان

گومانی تێدا نییە، کە داگیرکەرانی کوردستان، ڕەگەزپەرسترین و توندڕەوترین و دڕندەترین و دڵڕەقترین و بێویژدانترین و خوێنڕێژترن و نامەردترین داگیرکەرن.
لە هەموو جیهانیشدا لە وێنەی ستەمکاری و نامەردنیان نییە.
داگیرکەرانی کوردستان، بە دەسپاراستن، بە ڕەشەکوژی و کۆمەڵکوژی و قڕکردن و ژینۆسایدکردنی گەلی بێتاوانی کوردمان، بە سڕینەی ناسنامەی نەتەوەیی کوردیمان، بە وێرانکردنی گوند و شارەکانی کوردستانی نیشتمانی جوان و شیرینمان.. مەدەرترین و قورسترین و کوشندەترین و کاولکەرترین چەکی تازەی قەدەغەکراوی نێو دەوڵەتییان بۆ یەکەمین جار، لەدژی گەلی کوردمان تاقیکردوونەتەوە و بەکاریان هێناون. ژمارەیەکی یەکجار زۆری سڤیلی کوردمان بوونە قوربانی ئەم تاوانانەی داگیرکەران.

عێراقی داگیرکەری باشووری کوردستان، تازەترین چەکی ڕوسی: ئینگلیزی، ئەمریکی، فەرەنسی، نەمساوی، ئەڵمانی، هەر لە تۆپ و تانک و ڕاجیمە و زرێپۆش و فڕۆکەی جەنگی مێگ و سیخۆی و هەلکۆپتەر و ڕۆکێتی ناپاڵمی سوتێنەر و کیمیای ژەهراوی و فسفۆر و مینی دژەمرۆڤ، تا دەگاتە چەکی میکرۆبی و تیزابی سووتێنەر.. هەموویان لە دژی کورد تاقیکردنەوە و بەکاریان هێنان، بە هەزاران کوردیان شەهید کرد.
کیمیای ژەهراویان لە هەڵەبجە و سەردەشت و کۆکتەپە و سیوسینان و دۆڵی جافایەتی و لە سەرگەڵوو و لە دەڤەری بادینان و چەندین شوێنی تری کوردستان بەکارهێنان و بە هەزاران کوردیان بە کیمیاوی ژەهراوی تاسێنەر و سووتێنەر شەهیدکرد.. فسفۆریان بەکارهێنا و بە ناپاڵمی سوتێنەر و کاولکەر باشووری کوردستانیان وێران کرد.

بە ئەوەشەوە نەوەستان، زیاتر لە دوو سەد هەزار ژن و منداڵ و لاوی کوردیان لە بیابانەکانی خوارووی عێراق لە ژێر ئاڵای (اللە اکبر) دا بە زیندووی زیندەبەچاڵ کردن. چەکی میکرۆبی و ڤایرۆسیشیان، لە کومەڵێک لە گەنجە بەندکراوەکانی برا کوردە فەیلییەکانم تاقیکردنەوە، کۆمەڵێکی زۆر لە گەنجە

فـ□يليي□كانمانيان لە ناو حـەوزى تيـزابدا تواندياـنەوە..
ئەمەيە دڕنـدەيى و نامەردى ش□قـ□نى عـەرەبى، ئەمەيە راستيى كولتوورى بۆگەنى هەڵگرانى (ذات رسالة خالدة) ئەم راستى رەوشت و پەيامەكەيان، كە لە باپيران و لە خەليفەكانيانەوە بە ميرات بۆيان ماونەتەوە.
سـەدام ئەنفـال و عەلـى كيميـاوى ئەو چەكە قەدەغەكـراوە نێودەوڵەتيين□ و چەندين چەكى تريان لە دژى گەلى كوردمان، لە باشوور و لە رۆژهەڵاتى كوردستان بەكارهـێنان.

ئيرانى كۆمارى سێدارەش، لە سەردەمى رەزاى شاى گۆڕبەگۆڕەوە تا دەگاتە خومێنى و ئاخودەكانى ئەمڕۆ، رەگەزپەرستانە و شيعەپەرستان مامەڵەيان لەگەڵ كورددا كردوون و دەكەن.. بە گەورەترين هـێزى سەربازى و بە تازەتريـن تۆپ و تانك و زرێپۆش و فرۆكەى ئەمريكى و روسى، بە داڕشتنى پيلانى گڵاو و نامەردى، سەركوتى شۆڕشى لـورستان و سمكۆى شوكـاك و كۆمارى كوردستان لە مەهـاباد كرد.. رژێمى ئێستاى ئێران، دڕانداـنەتر هەموو چەكێكى كوشندە لە دژى گەلى كوردمان بەكاردەهێنن.. بۆ شەهيدكردنى زۆرترين ژمارەى كورد.. وەكوو بينيمان، تازەتـرين موشكەكانى خۆيان لە كورد تاقێكردنەوە، نەك لە رۆژهەڵاتى كوردستان بەڵكو لە ناو شارى (كۆيە) لە باشوورى كوردستاندا، موشك بارانى كەمپى ئاوارەكان و باررەگاى پارتى ديموكراتى كوردستان ـ رۆژهەڵاتيان كرد، ژمارەيەكى زۆرى سـڤيلى كورديان شەهيد كرد.
خومێنى گـۆڕبەگۆڕيش فەتـوايى دا و كـوشتنى كوردى رەواكـرد و (جيهاد) ى لە دژى كورد راگەياند.. ئێران تازەترى شێوازى لە سـێدارەدانيشى لە دژى كـورد بەكارهـێنا، بە بەرزكەرەوە (رافعە) كورد لە شەقامەەكانى شارەكان هەڵواسى و لە سـێدارەى دان. زۆر بە نـامەرديش، دكتۆر عەبدولڕەحـمان قـاسملو و دكتۆر سـادق شەرەفكەندى و چەندين كەسايـەتى و تێكۆشەرى ترى كورديان لە رۆژهەڵاتى كوردستان تيرۆركرد.

سورياى ديكتاور بەشار ئەسەدى خۆسەپێنيش، لە سەردەمى حافز ئەسەدى باوكييەوە، تا ئەمڕۆش، منداڵان و لاوان و كەسايـەتييەكانى كورد، بە شێوەيەكى دڕنـدانە لە لايەن ئەمن و دايرەكانى هەواڵگرى سورياوە، تيڕۆركـران و دەكرين.. بە ئەشكەنجدان و هەڵواسين و بە تەزووى كارەبايى و بە داخكـردنى جەستـە، چەندين لاوى كورديان لە زيندانەكانيانى سوريادا شەهيد كردن.
تا ئەمڕۆش وەكو هاوڵاتييەك دان بە ناسنامەى كورد دا نانێن و لە

ر□گ□زنا□□ و لە سادەترین ماف بێبەشیان کردوون و خاک و زەوی و زاری کوردیان داگیکردوون.

جیهان ئەو راستییە دەزانێت، کە لە تورک رەگەزپەرستر نییە، ئەوان هەر منداڵـییەوە بەوە ئایدۆلۆژییە بۆگەنە رەگەزپەرستییەیان گۆش و پەروەردە دەکرێن کە دژی کوردبن و رقیان لە کورد بێت.. لە سوڵتانە خو□ن□ژ□کانی باپیرانیانەوە تا دەگاتە ئەتاتورکی گۆڕب□گ□□□ و ئەردۆگانی فسفۆر واهاتوون و واش دەڕۆن، کە دوژمنی سەرسەختی ئەوان کوردبن.. تا ئەمڕۆش دان بە بوونی بیست و پێنج ملیۆن کورد دا لە باکووری کوردستان نانین، ناوی "کوردستان" یش بۆتە گرێی شێرپەنجەی سەر د□میان.

(نیلسۆن ماندێلا) راستی گوت:"گەر دەتەوێ تورک بناسیت.. رۆژێ ببن□ ب□ کورد"

جیهان ئەوە دەزانێت، کە عوسمانییە رەگەزپەرستاکان، بە زۆرداری و خوێنڕشتن و بە رەشەکوژی کومەڵکوژی کورد و یۆنانی و ئەرمەنی، پانتاییەکی زۆری خاکی کوردستان و یۆنانستانیان داگیرکرد و ناویان لێنا دەوڵەتی عوسمانی و دواتریش تورکیا.. ئەوان بەم خاکە نامۆن و لە مەنگۆلیا و ئاسیای بچووکەوە هاتوون و وەکوو داگیرکەر لێرەدا ماونەتەوە.. ئەوەی قووڵایی مێژوو بخوێنێتەوە، ئەم راستییەی بۆ دەردەکەوێت.

سۆپای دڕندە و خوێنڕێژی تورکیا تاوانبارترین و نامەردترین سوپای ل□ جیهاندا، بە کۆمەڵکوشتنی کورد و کاولکردنی کوردستان و دزین و تاڵانکردنی ما□□ و سامانی کورد، ئامانجی گڵاو و گەورەیانە.. بەڵکو بە هەموو شێوەیەک، هەوڵی سڕینەوەی ناسنامەی نەتەوەیی کوردیان داوە و دەدەن.. ئەمەش بۆتە بەشێکی سەرەکی لە بیر و لە کولتوور و ل□ ر□وشتی بێڕەوشتیان.. هەر لە باخچەی منداڵانەوە تا زانکۆکانیان بە ئایدۆلۆژی و ئایدیای رەگەزپەرستی و کەسنەویستی، گۆش و پەروەردەیان دەکەن و رایان دەهێینن.

تورکیا بۆ کۆمەڵکوژی کورد لە عوسمانییەکانە تا ئەمڕۆ تازەترین چەکی کوشندەیان لە دژی کورد تاقیکردوونەتەوە. بێ دەنگی کۆمەڵگای نێو دەوڵەتیش تا ئەمرۆش، بووە بە هاندەری رژێمە فاشییەکانی یەک لە دوای یەکی تورکیا بۆ ئەنجامدانی تاوانی زیاتر و گەورەتر لە دژی گەلی کوردمان.. دەوڵەتە بەرهـەمهێنەرەکانی چەکی کوشندە، گرنگ بە لایانەوە فرۆشتنی چەکەکانیان و قازانجکردنە.. گوێش بەوە نادر□ن، کە بەم چەکانەی ئەوان ئەو و□□اتە کڕیارانە، وەکوو و□□اتی تورکیا، خەڵکی سڤیل و بێتاوانیان پێدەگوژن.

سوپای دڕندە و خوێنڕێژی تورکیای زیندانستان، بە تازەترین و بە قورسترین چەکی کوشندە و وێرانکەر و سووتێنەر، بە مۆدێرترین چەکی ئەمریکی و بەریتانی و ئەڵمانی و فەرەنسی، بە فڕۆکەی جەنگی ئێف شانزە و هەلیکۆپتەری هێڕشبەر، بە تازەترین دەبابەی تۆپی دوورهاوێژ و راجیمەی ئەڵمانی و بەریتانی و ئەمریکی و روسی، کەوتنەتە کۆمەڵکوژی گەلی کوردی بێتاوانمان.

کۆمەڵێک چەکی کوشندەی لەنێوبەر و کۆمەڵکوژی مرۆڤ هەن، گوایە بە پێی بەڵگە و رێکەوتنە نێو دەوڵەتییەکانی وەکوو: راگەیاندنی (سان پترسبۆرگ) لە ساڵی (١٨٦٨) و رێکەوتنی (لاهای)ی ساڵی (١٨٩٩) و (١٩٠٧) و رێکەوتنی (جنێڤ) ساڵی (١٩٤٩) و (١٩٨٠) و رێکەوتنی نێو دەوڵەتی لە ساڵی (١٩٧٢) دا، گەورەترین رێکەوتتنیش، رێکەوتنی نەتەوە یەکگرتووەکانە کە لە ساڵی (١٩٨٠) دا، کە هەرە زۆری دەوڵەتان واژۆیان لەسەر ئەم رێکەوتنە کردووون. دوا رێکەوتنیش، رێکەوتنی (دبلن) لە ساڵی (٢٠٠٨) تە، هەموو ئەم رێکەوتنانە جەخت لەسەر بەکارنەهێنانی چەکی قەدەغەکراوی وەکوو: چەکی کیمیاوی ژەهراوی، فسفۆری سپی، ناپاڵمی سوتێنەر، بەڵەبۆمب، هەڵمی ئاگریی سووتێنەر، بۆمبی ناوکی (نەوەوی)، چەکی میکرۆبی و ڤایرۆسی، راجیمە، مینی چێنراویی دژی مرۆڤ، چەکی کیمیاوی بیۆلۆژی، بۆمبی لەرێنەوە.. بەرهەمهێنان و عەمبارکردن و فرۆشتن و کڕینی ئەم چەکانە قەدەغەکراوی نێو دەوڵەتین. بەکارهێنانیان قەدەغەیە و پێشێلکردنی رێکەوتنە نێو دەوڵەتییان و پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤن.. بە تاوانی جەنگ و بە تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی دادەنرێن. دەبێت چاو لە تاوانبارانی بەکارهێنەرانی ئەم چەکانە نەپۆشرێت و بدرێنە دادگای نێو دەوڵەتی بە تاوانەکانی جەنگ.. دادگایی بکرێن و سزای خۆیان و وڵاتەکانیان بدرێت.

داگیرکەرانی کوردستان، بە بەرچاوی جیهانەوە، بە شێوەیەکی زۆر دڕندانە و نامەردانە هەموو ئەو چەکە قەدەغەکراوە نێو دەوڵەتییانەیان، لە دژی گەلی کوردمان بەکارهێناون و بەکاریان دەهێنن.

ئەوەتا تورکیای فاشست شەو و ڕۆژ لە دژی گەلی کوردی ئازادیخواز و ئاشتیخوازمان، بە بەر چاوی نەتەوە یەکگرتووەکان و کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتییەوە، بە مۆدێرترین و کوشندەترین چەکی زەمینی و ئاسمانی و کیمیاوی و فسفۆری سپی و ناپاڵمی سووتێنەر و بۆمبی لەرێنەر، لە دژی گەلی کوردمان لە ڕۆژئاوای کوردستاندا بەکاریان دەهێنێت.

تورکیا شاری (گرێ سپی) یان لە ڕۆژئاوای کوردستاندا، بە فسفۆری سپی و بە ناپاڵمی سووتێنەر بەردوومانیان کرد.. جەستەی سووتاوی

(محەمەد حەمید) کە مندالێکی کوردی سیانزە ساڵانە، لەگەڵ چەندین کوردی تردا، بە فسفۆری سپی. بەڵگەیەکی هاشا هەڵنەگرن بە بەکارهێنانی ئەم چەکە قەدەغەکراوە نێودەوڵەتییە لە لایەن تورکیاوە، پێویستە تاوانبار (ئەردۆگان فسفۆر) لەسەر ئەم تاوانەی و بە دەیان تاوانی تری دژ بە گەلی کوردمان، کە تاوانی جەنگن و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتین، بیگرن و لە دادگای نێودەوڵەتیدا، لەسەر ئەم تاوانانەی دادگایی بکرێت و سزای شایستەی بدرێت.

بە داخەوە چاوپۆشین و بێدەنگی نەتەوە یەکگرتووەکان و کۆمەڵگای نێو دەوڵەتی، لە ئاستی ئەم تاوانانەی لە کورد کراون و دەکرێن.. بوونە بە پشتگیری و بە هاندان بۆ رژێمی رەگەزپەرستی تورکیا، بە درێژەدانیان بەم تاوانانە و ئەنجامدانی تاوانی قێزەونتر و گەورەتر لە دژی گەلی کوردی مافزەوتکراو و کوردستان داگیرکراو.
بێگومان گەر ئێران و تورکیا و عێراق و سوریا، ببن بە خاوەنی بۆمب و چەکی ناوکی (نەوەوی) و تیشکی، یەکەمین جار لە دژی کورد تاقیان دەکەنەوە و بەکاریان دەهێنن.

من گەشبینم بە خۆڕاگری و بەرگری و بە کۆڵنەدان و بەرخودانی گەلە قارەمانەکەمان. دڵنیابن کە هەرگیز لەبن نایەین و سەردەکەوین.. زووبێت یا درەنگ بە هیوا و بە مافە رەواکانمان دەگەین.. هیواداریشم ئەو رۆژەش بێت کە چۆن فسفس پاڵەوانی گۆڕبەگۆڕ (سەدام ئەنفال) و بێڕەوشت (عەلی کیمیاوی) سووک و رسواکران و بوون بە پەندی زەمانە.. هەمان رۆژی رەش و چارەنووسی قێزەوەن، بێتە رێی دیکتاتۆری خوێنڕێژ و رەگەزپەرست (ئەردۆگان فسفۆر). ئەمەش چارەنووسی هەموو دیکتاتور و ستەمکار و لەخۆباییەکە، کە وادەزانن بە سەرکوتکردن و گرتن و کوشتن و خوێنڕشتنی بێتاوانان، بە قورخکردنی دەسەڵات و بە زۆر خۆسەپاندن، تا هەتایە لە دەسەڵاتدا دەمێننەوە.

رەزا شوان
نەرویج: ١٤ی/ نۆڤەمبەر/ ٢٠١٩

نا بۆ گەندەڵیی و ئێران بۆ دەرەوە … ئەحمەد رەجەب

لە ناو گەرمەی خۆپیشاندان و راپەرینی سەرتاسەری گەلی عێراق دژ بە گەندەڵی و دەستێوەردانی ئێران و لە ژێر دروشمی : نابۆ گەندەڵیی و ئێران بۆ دەرەوە چەندین پرسیار دێتە پێشەوەو چەندین باسکردن هەڵدەگرێت و کاردانەوەی زۆری لێدەکەوێتەوە بەتایبەت لە پاش شەهید بوونی زیاتر لە { 333} کەس و برینداربوونی زیاتر لە { 6000} کەس.

روون و ئاشکرایە حکومەتەکەی عادل عەبدولمەهدی بێهێزو بێتوانایەو ناتوانێت لەو هاوکێشە دووفاقەیە تێکەوتووە رزگاری بێت لە لایەك ئاخافتنە بریقەدارەکانی بۆ چاکسازی و چوون بەدەم داخوازییەکانی خۆپیشاندەران و، لە لایەکی ترەوە داپڵۆسین وسەرکوتکردن و کوشتن و خوێنرشتن، جارێك باسی خۆپێشاندانەکان بەباشی دەکەن و جارێکی تر هێزەکانی پۆلیس و ئاسایش و هەواڵگیری و بە هاوکاری راستەوخۆی ئیران بەکاردێنن و، بە تەقەکردن و بەکارهێنانی قەناس غازی فرمێسك رێژەوە جەماوەری راپەریوی گەل دەکوژن و، حکومەت و پەرلەمان و سەرۆکایەتی کۆمار بەرزترین دەسەڵاتن لە عێراقداو هەرچی دامودەزگای ئیداری و دادگایی و ئەمن و ئاسایش و سوپایە لە ژێر دەسەڵاتی ئەواندایەو تا ئێستا ناتوانن تاوانباران بدۆزنەوە دەستگیریان بکەن و، ئەگەر توانایان نییە بۆچی بوونە بە مۆتەکە و چۆن لە روویان دێت لە پۆستەکانیان بمێننەوە؟

دروشمی خۆپیشاندەران ئێران بۆ دەرەوەو، لەو رۆژەوە عەڵی خامنەیی بووەتە "رەهبەری شۆرش" دروشمی دژایەتی ئەمریکای هەڵگرتووە بەڵام لەوماوە دوورو درێژە هیچ کارێکی نەکردووە جگە لە بەکارهێنانی زمانی زبرو وتاری پر لە ئاگرو قین کە وەك قەوانێکی سواوی لێهاتووەو، کارێکی ئاسایە خامنەیی تومەتی جۆراوجۆر بداتە پاڵ راپەرینی گەلی عێراق و، بە پێی قسەکانی گوایە ئەم راپەرینە سەر بە ئەمریکاو ئیسرائیلە و ئەوان دروستیان کردووەو، لە بیری چووەتەوە رۆژانە شەلالی خوین شەقامەکانی بەغداو شارەکەکانی خوارووی عێراق سوور دەکات و، باش دەزانیت دەستوپەیوەندەکانی دەستی باڵایان هەیە لە کوشتن و رشتنی خوێنی خەڵکی سڤیل کە دژ بە گەندەلی و دەستێوەردانی ئێران خۆپیشاندان ئەنجام دەدەن و داوای چاکسازی دەکەن و، دژ بە دەستی چەپەڵی دەرەکی و پیلان دژ بە خواست و داواکانی گەل تێدەکۆشن و ئەم خۆپیشاندان و راپەرینە گوزارشت لە مافەکانی گەل لە ئازادی و دروستکردنی دەوڵەتێکی مەدەنی دوور لە

پشکپشکێنەی قیزەوەن و دژ بە گەندەڵی یاسایی و ئیداری دەکات و، سەرکەوتنی ئەم راپەرینە پەیوەستە بە توانای خۆپیشاندەران و، بەم کارەش وانەیەکی گرنگ و پاش بە هەموو دوژمنان دەدەن.

سەبارەت بەوەی ئایا رژێمی ئێران دەتوانێت ئەم خۆپیشاندانانە دابمرکێنێتەوەو جەڵەوی بارودۆخەکەو دەسەڵات بگرێتەدەست و، لێرەدا پێویستە بڵێن : عیراقییەکان رژێمی ئێران بە سەرکوتکەرو بکوژی راستەقینەی خۆپیشاندەران دەناسن و، هەروا شایانی وەبیرهێنانەوەیە ئەو کاراسات و گاڵتەجارییەی لە پاش روخانی رژێمی دیکتاتۆری سەدام حسەین و حزبی بە عسی عەرەبی خوێنرێژ لە عێراقدا روویانداو ئەمرۆش عێراق تیادا تێدەپەرێت ، رژێمی ئێران رۆڵی کاریگەری هەبووە لە ناو حزبە مەزهەبییەکان ، ئەوانەی پشتگیری لە بوونی ئێران لە عێراقدا دەکەن و، کاریگەری راستەخویان بووە لە سەر حکومەتەکانی عێراق لە دوای ساڵی 2003 وەو، هەر لە رۆژانی پاول برێمەر تا دەگاتە حکومەتەکەی عادل عەبدولمەهدی و، رژێمی ئێران بەوەش نەوەستاوەو تا ئێستا دەستی چەپەڵی بە شێوەیەکی ناپەسەندو بە هەموو قورسایی تواناکانی دەخاتە ناو کاروباری حکومەت و، عێراقییەکان پەنجەکانی تاوان بۆ ئەو رژێمە سەرکوتکەرە رادەکێشن و، قارەمانانە دژ بە گەندەڵی و دزینی سامانی وڵات دەوەستن.

بمانەوێت یان نەمانەوێت خۆپیشاندانەکان وبارودۆخی ئەمرۆی عێراق کار دەکاتە سەر ئاسایش و بارودۆخی رژێمی ئێران و، ئەگەر ئەو بارودۆخە بتەقێتەوە ئاغاکانی دەسەڵات ناتوانن بە هیچ شێوەیەك کۆنترۆڵی بکەن و، لە کۆتاییدا پەرەدەسێنێت و ئاگرەکەی دەسەڵاتداران دەسوتێنێت.

من لەو بروایەدا نیم راپەرینی خەڵکی عێراق کاریگەری زۆری هەبێت لە سەر بارودۆخی ناوچەکەو، ئاسان نییە بڵێن راپەرینەکە سەردەکەوێت چونکە دوژمنەکانی خاوەن دەسەڵاتن و لەلایەن دەستی دەرکییەوە یارمەتی دەدرێن و، بە هەموو شێوەیەك دەیانەوێت راپەرینەکەی خەڵکی عێراق گمارۆ بدەن و بیخنکێنن و حکومەتە لاوازەکەی عادل عەبدولمەهدی بە هاوکاری هەواڵگیری رژێمی ئێران بە دوای پینەکردن دەگەرێت و ئەمە لەلایەك و، لەلایەکی ترەوە جەماوەری گەل بۆ وەدیهێنانی داخوازییەکانیان پێدادگرن و، دەیانەوێت حکومەتەکەی عادل عەبدوالمەهدی دەستلەکاربکێشێتەوەو پەرلەمان هەڵبوەشێتەوەو راستر هەرسێ سەرۆکایەتییەکە هەڵبوەشێتەوەو، حکومەتێکی نیشتمانی دەستبەکار بێت و، بتوانێت داخوازییەکانی گەل و خۆپیشاندەران بهێنێتەدی و هەروا بتوانێت سامانی وڵات و ئەو پارە دزراوانانە بگێرێتەوەو هەڵبژاردنی پێشوەختە رابگەێنێت و گەندەڵ و دزەکان بداتە دادگاو، ئاسان نییە راپەرێنەکە بتوانیت

بارودۆخی ناوچەکە رێکبخاتەوەو، هەموو لایەك دەزانێت باری ناوچەکە ئاڵۆزەو ئەمریکا هێزێکی گەورە بە هەموو جۆرە چەکی نوێ و مۆدیرن و فرۆکەی (ب. 52) هێناوە بە بیانووی ئێران و پیتاندنی یۆرانیۆم و" ئەمریکا ئەو هێزە زەبەلاحەی بۆ ئێران نەهێناوە بەڵکو بۆ نواندنی هێزو توانایە بەرامبەر بە روسیاو دەست بە سەر نەوتی ناوچەکە بگرێت و، تورکیاش بە ناوی ناوچەی ئارام خاکی وڵاتێکی تر داگیر دەکات و، بە هوێ ئەو ناوچە ئارامە سەدان و هەزاران خێزانی کورد ئاوارە بوون و ماڵ و سامانیان بەجێهێشت.

تێبینی : ئەم بابەتەم بە عەرەبی لە رۆژنامەی (السیاسة الکویتیة) لە رۆژی چوارشەممە 13/11/2019 بڵاو کراوەتەوەو ئەمەش لینکەکەیەتی :

http://al-seyassah.com/%d8%a7%d9%84%d8%a7%d9%86%d8%aa%d9%81%d8%a7%d8%b6%d8%a9-%d8%a7%d9%84%d8%b9%d8%b1%d8%a7%d9%82%d9%8a%d8%a9-%d8%a3%d8%b1%d8%b9%d8%a8%d8%aa-%d9%86%d8%b8%d8%a7%d9%85-%d8%a7%d9%84%d9%85%d9%84%d8%a7%d9%8

13/11/2019

...سلـێمانی ... شیعـر بـــــــــۆ منداڵان ڕۆستەم خامۆش

شـــــــارەکـــــــەم سلـێـمـــانـــی
ئـــای، کــــە دڵـگـیـــرو جــوانـــی
نـیـشــــتـــمــــانــــی ئــەویـــنـــم
زێـــــد و لانــــەی شــــیــــریـــنـــم

خـۆشــــمـدەوێـــی شــــارەکــــەم
جـێـــی ئـــارامـیـــی گـیـا نـەکــەم
بــــۆتـــــۆ ئـــــەی سلـــێـمـــانـــی
مــــن هــــەر دەچـــڕم گــــۆرانـــی

لـــــە ســــایــــەی چـرای ژیـــریـــی

پایتەختی ڕۆشنبیریی
یاخوا هەر ئاوەدان بی
هەردەم ڕەنگین و جوان بی

ناوەکی بەرز و گەشی
تە شارەکی سەر کەشی
خۆشەویستی هەمووانی
شارەکەم سلێمانی

شیعر بۆ منداڵان
ڕۆستەم خامۆش
2012 هەولێر

چیرۆکە شیعر بۆ منداڵان – مەڕ … عەلی حەمەڕەشید بەرزنجی

ئەوە بمناسن مەڕم
هەر خەریکی لەوەڕم
کە بە دەشت و دەر دەڕۆم
لەوە گژ و گیا دەخۆم
شوانەکم لەگەڵدایە
هەروەکو هاوڕێم وایە
کوێ گیای سەوزی تێدایە
دەمبات بۆ ئەو جێگایە
لە لادێکاندا دەژیم
بوون بە مایەی دڵخۆشیم
هەر کە تەر بووم دەستبەجێ
دەگەڕێنەوە ناو دێ
کابانی ماڵ دێت بۆ لام
دەزانێ ماندووی ڕێگام
ئاوم بۆ دادەنێ زوو
منیش دەکەومە پشوو
پاشان دێن و دەمدۆشن

بە شیرەکەم دڵخۆشن
دەبکەن بە ماست و بە دۆ
یاخود دەیخۆن ڕاستەوخۆ
قەیماغ و کەرە و پەنیر
زۆر بەسوودن بۆ ئێوەی ژیر
کێ لە ئێوە حەز دەکات
تەندروست بێت هەموو کات
خۆشی بێت بە میوانی
پتەوتر بێت ئێسقانی
شیر و بەرھەمەکانی
بەکار بێنێت بەجوانی
….

عەلی حەمەڕەشید بەرزنجی

چیرۆکێکی بێ کۆتایی … نەوزاد بەندی

کورتە چیرۆکی
من و تۆ
هەڵ□ یەکی هەر زۆر جوان بوو

ڕەنگە بڕوا نەکەی بڵێم
نووسەرەکەیشی
باران بوو ..؟

مناڵییەکی ناکاو بوو ،
لە مناڵیی زۆر بەریئتر ..
لە دەشتێ کانییەک ئاو بوو
لە ئۆقیانوس زۆر بەرینتر ..

ئەم چیرۆکە کۆتاییەکەی
هەر خۆی نادا بە دەستەوە ..

لە ڕۆژی باراناوییەوە
ئەڕواتە ناو هەڵبەستەوە ..

خۆت سەرقاڵکردووە
هەتا
لەو پەتایە چاک بیتەوە..
خۆت تاریک کردووە
هەتا
بە حیساب ڕوناک بیتەوە..

نازانی
ئەگەر وونیش بیت ،
هەر لە زۆنی من دەرناچی ..
تۆ وەک خۆر
بە تێپەڕ بوونی
ساڵ و سەدە
بەسەر ناچی ..

منیش
کە لە پاڵ چەند وشە و
چەند دێڕێ
خۆم حەشار داوە ..
لە مناڵێکی نەفام ئەچم
نازانم
بۆ مانگ گیراوە !!؟